

1980|5

**Idős Váci Mihályné
önéletírása**

**A palóc
házépítő hagyomány
Népdalszövegek
a Vidróczki-dallamra**

Özbeg népdalok

**Agócs Sándor,
Csikász István,
Dénes György,
Fábián István,
Szepesi József,
Trizna István, Veres János,
Zelei Miklós versei,
Hatvani Dániel prózai írása**

**Gondolatok
a mai szovjet drámáról**

PALŐC FÖLD

„Töprenghet az olvasó: mi ez — önéletrajz, dokumentum, irodalomtörténeti adalék egy költői életműhöz? Hiszen túlságosan is egyszerű és egyedi ez a dokumentum —, s az árvácskák nem szokták magukat »kartotékozni«, őket a hivatal tartja számon, mint cselédet, s mint leendő katonák szülőanyját, esetleg szépirók öltöztetik napsugárba törekeny lényüket, hogy megkarcolják a nyájas olvasók kérges szívét az »édesannás« és »csörés« történetekkel. De nem is háttértörténet ez az írás a Váci-életműhöz; annál önzetlenebb, őszintébb, szerényebb... Testamentum inkább ez az írás, örökség-hagyás: mindenki példát és okulást jussolhat belőle.”

(Ördögh Szilveszter: Idős Váci Mihályné önéletírása)

„Akkor télen egész jól megvoltunk. Főztünk tengerit, hol mákkal, hol csak simán cukorral, volt káposzta, volt krumpli is, tengeridara is hagymás zsírral, vagy tejjel. Anyám dolgozni járt tehetősebb házakhoz, nem pénzt, inkább élelmiszert kapott mindig. Itt már jobb volt nekünk, nyugodtan éltünk. Én már kilencéves voltam, de anyám itt sem íratott be az iskolába, mert nékem kellett a gyerekeket gondozni, nékem kellett csinálni, hiába könyörögtem anyámnak, a válasz mindig az volt: kislányom, neked nem lehet elmenni, terád itthon nagy szükség van... majd veszek neked könyvet, palatáblát, és te itthon is tanulhatsz.”

(Idős Váci Mihályné: Legyen munkáton az áldás!)

„Az elmúlt évek családi ház-tervpályázata — köztük a Borsod megyei is, amelynek győztes terveiről szó lesz — lényegében kudarcra ítéltettek, hiszen a népi motívumok szorgos megidézésével készült építettervek eredményeztek, és nem adtak életmódváltókat, várható életmódváltozásokra tervezett térrendszer- és működési modelleket. A tervek jelezték, hogy a jelen építészköztudata a takaré-, a minimummegoldások sablonjába ragadt. Mind a történelmi hagyományokhoz, mind a jelen és jövő tér- és berendezésszükségleteihez való ilyen viszonyulás ma még általánosan jellemző. A rövid távú adottságokon, a közelmúlt hagyományán, a jelen pillanaton csüngve azonban lehetetlen meghatározni a társadalmi emberi élet gazdagságát kibontakoztató utakat.”

(Köszeghy Attila: A palóc házépítő hagyomány)

Az 1980. évi múzeumi és műemléki hónap országos nyitó eseményeként október 3-án került sor a Salgótarjánban felépült új múzeum épületének és kiállításainak átadására, valamint névadó ünnepségére, melynek keretében Brutyó János országgyűlési képviselő mondott ünnepi beszédet. A Nógrádi Sándorról elnevezett múzeum Munkásélet Nógrádban a XIX—XX. században, Nógrádi képzőművészek, A salgótarjáni üveg című kiállításai a megnyitás napjától, hétfő kivételével, naponta várják az érdeklődőket.

Az ünnepi esemény alkalmából Fekete Nándor, Salgótarján város Tanácsának elnöke a Pro Urbe kitüntetést adta át dr. Boros Sándornak, az MSZMP KB osztályvezető-helyettesének; Devecsics Miklós, Nógrád megye Tanácsának elnöke a megyei tanács vb által alapított Madách-díjat adományozta dr. Horváth Istvánnak, a megyei múzeumok igazgatójának.

★

Az ebben az évben olvasóink elé került Ébresztő idő című antológiát követően szerkesztőségünk — a Palócföld Könyvek-sorozat újabb köteteként — önálló szerzői munkák évenkénti megjelentetését tervezi. Az örömdetesen nagy számban beérkezett pályamunkákat folyamatosan minősítjük.

★

Negyedik számunk 15—19. oldalán közöltük Onagy Zoltán: A Didergő Király aratásban című prózai munkáját, mely elől, sajnálatos módon, elmaradt a szerző neve. A (tartalomjegyzék alapján ugyan pótolható) hiányért Onagy Zoltán szerzőnkől és olvasóinktól ezúton kérünk elnézést.

Kiss Aurél (1942–1980)

Középiskolai tanárként került Békésből Nógrádba, hozva szegedi egyetemi éveiben megérlelt hitét, mely politikai pályára vezérelte, s táplálta benne egy-szersmind az elmélyült tudományos igényű kutató-munkára szólító igényt, s az frott szó iránti minden-kori felelősséget.

Rangos része volt abban, hogy a Palócföld 1973-tól, megújulva, kéthavonként megjelenő társadalom-politikai, irodalmi, művészeti folyóirat formájában juthatott el az olvasókhoz; a személyes teherbírás ha-tárait sem tekintő hevülettel gyakorolt hivatása mel-lett, közfigyelmet keltő politikai publicisztikai, iroda-lomtörténeti és kritikai munkáival jelezte sokoldalú felkészültségét és nyitott személyiségét; és éveken át vállalta folyóiratunk leginkább munkaigényes rova-tának istápolását mindaddig, míg ambíciói tovább nem szűntek — 1978-ban megkezdte tanulmányait az SZKP társadalomtudományi akadémiáján.

Moszkvából hazaérkeztekor mindig felcsöngött szerkesztőségünkben a telefon: jelentkezett, érkezett, sosem rövid lélegzetű beszélgetéseinkhez friss tapasztalásait, híreit hozta, s a Szovjetunióban is újdonság-számba menő könyveket, megszívlelendő inspirációkat. És mint legutóbb is, saját írást, azzal a kéréssel, hogy szeretné még visszautazása előtt „megolvasni” a szerzői levonatát, hogy nyomtatott formában látva viszont meggondolásait, újólag ellenőrizhesse azok igazságértékét.

Azután elutazott. Nehéz szívvel engedjük útnak, mert tudtuk, felelősségtudata fizikai teljesítőképességének határai közelében mozgósítja energiáit.

Szeptember közepe táján — e lapszámunk 26. oldalán megjelenő cikke levonatának kézhezvétele előtt — érkezett a megrendítő hír: Kiss Aurél Moszkvában tragikus hirtelenséggel elhunyt. Itt közölt munkájának gondozását, már visszavonhatatlan távollétében, szerkesztőségünk vállalta.

Kiss Aurél személyében — eddigi munkássága által igazoltan — reményteljes munkatársat, szerzőt, barátot veszítettünk.

Emlékét így őrizzük meg.

Palócföld Szerkesztősége

1980|5

3 Idős Váci Mihályné: Legyen munkákon áldás!

4 Ördögh Szilveszter: Idős Váci Mihályné önéletírása

11 Zalán Tibor: Kék cserepek — Üzbegisztán

13 Mándoky Kongur István: Üzbeg népdalok

13 Üzbeg népdalok (Szöllösi Zoltán fordítása)

14 Hatvani Dániel: Bűdös hús

17 Agócs Sándor: Útvesztő, Ének a köszörűkőhöz

17 Trizna István: Zsánerkép

18 Fábián István: Kagyló

18 Zelei Miklós: Szelídítések meg a fridzsidereket

18 Szepesi József: Négykupicás riport

19 Veres János: Azért születtem

19 Csikász István: Fák

20 Dénes György: Csorbul a szó, az emlék, Jéghegynyí létben,

Metamorfózis, Széthulló barátság

22 Horváth Lajos: Kelet-európai kerülő

23 Kőszeghy Attila: A palóc házépítő hagyomány

24 Nagy Zoltán: Népdalszövegek a Vidróczki-dallamra

26 Gondolatok a mai szovjet drámáról (Kiss Aurél)

28 Kertész Ákos: Kasperek (D. Rácz István)

29 A „cinizmus” és az „ironia” védelmében (Könczöl Csaba)

★

A címlapon és borítókon Czinke Ferenc rajzai idős Váci Mihályné önéletírásához, a belső oldalakon a somoskőújfalui gyermekrajzszakkör illusztrációját József Attila verseihez. (Fotó: Buda László.)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA

Főszerkesztő: Véghe Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmra. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

80.18023 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Idős Váci Mihályné:

Legyen munkátokon áldás!

Nyíregyházán, az új-kisteleki szőlőben születtem. Nagyon kicsi gyermek voltam, amikor a szüleim elköltöztek Ibrányba. Még én akkor nem értettem, hogy tulajdonképpen mi történt. Nem tudtam, miért veszekednek a szüleim, de már annyit sejtettem, hogy valami nincs rendben. Anyám sokat sírt. Teltek a napok, hónapok, egyszer csak apám csomagolni kezdett. Elment Amerikába. Minket, gyerekeket és anyámat itthagytak a nagy idegen faluban. Volt földje, tizenhárom hold, de nem volt, aki megmunkálja, és a lovat, meg a tehenet is eladták apám. Kellett az ára a hajójegyre. Így nem maradt anyámnak csak a sok gyerek és a sok gond. Küzdött szegény, más-sal dolgoztatott — aztán visszadolgozta, így tengetett bennünket. Egyszer csak beállított apám. Fél évet sem töltött Amerikában. Volt nagy öröm. Sajnos, nem tartott sokáig, mert kölcsönpénzen jött haza, és azt vissza kellett vinni a régi, jó szomszédjának. Eladott hát egy darab földet, az árán újra Amerikába ment, hogy a kölcsönt visszaadja. Ekkor magával vitte apám a legldösebb bátyámat is. Így nemcsak egy darab föld, de a munkaerő is elment a családból. Szegény anyám sokat sírt. Hét gyerekkel maradt itthon. Apám könnyen megválasztotta a panaszosz szavakat: „Mít lamentálsz, heted-magaddal maradsz, majd elleszlek, segítlek egymásnak.” Azt nem mondta, hogy küld pénzt Amerikából. Nem is küldött egy flytinget se. Annyit dolgozott, hogy éhen ne haljon, a bátyámat is csak nyomorogni vitte ki. Bátyám még nem volt 15 éves. Később írta, hogy újságot árult, hordár volt, mindent csinált, amiórt pénzt kapott. Később elszökött apámtól, elment dolgozni egy építkezésre. Ott kitanulta az ácsmesterséget.

Apám nem tudta, hol van a bátyám: igaz, nem is nagyon kereste, azt mondta, rossz pénz nem vész el. Apám élte tovább a maga életét. Dolgozott is, de kocsmázott is, ha nem volt pénze, elvette a bátyámtól. Amikor bátyám otthagya apámat, ő éppen készült haza. De hogy? Pénze nem volt. Gondolta, megyek, kérek a Pasztercsik komától — akitől már kért egyszer. Ment is. Koma, adjon nekem pénzt, vagy váltsa meg a hajójegyet! Jó — mondta a koma —, csak otthon add meg a feleségemnek. Persze — mondta az apám —, ahogy megérkezem, eladom a földet, és megadom a komasszonynak. De ezért, tudja — mondta a koma —, hogy egy kis kamat is jár? Igen, igen, az nem számít, csak legyen pénz!

Anyám várt, várta, hogy majd csak megemberelli magát apám, és küld egy pár dollárt. De jó is lett volna! Sok éhes száj várta. Egyszer csak, mit ad Isten, megjött apám, de még annyi dollárt se hozott, hogy legalább mutatóba lett volna nála. Volt meglelt sírás, veszedelem. Apám továbbra is eljárt inni a kocsmába. Rögön akadt ivóbarát, egy bádogos, valami Radosztá, az rábeszélte apámat, hogy vigye ki őt Amerikába, majd ott megadja a hajójegyet árát. Apám, ott helyben a kocsmában eladta két hold földjét a bírónak bizaterméssel együtt. Azután elmentek. Amikor megérkeztek a kikötőbe, a bádogos úgy eltűnt, mint a kámför. Azóta se lett meg.

Így hajókázott apám, amíg volt egy csepp földje.

(...)

Jött az ősz, mentek a gyerekek a tanyából az iskolába. Engem is beírtak anyám, csak az volt a baj, hogy messze kellett járni, Kótajba. Nem emlékszem, hány kilométerre, de nagyon messze volt. Az idősebb testvérem, Jani is odajárt. Ő délelőtt, én délután. Sokszor elkéstem az iskolából, mert egy nagy kaszálon kellett keresztül menni, és engem megragadott a csodálatos szépsége, tele ezerféle virággal. Nem tudtam ellenállni, ha egy pillanatra megláttam. Kergettem, aztán futás az iskolába. Később a kicsi patakokat hámultam, nem tudtam sehogy sem megérteni, miért vannak olyan ősszevisszaságban. Amerre az ember nézett, mindennél kis folyó volt. Belefért az ember az ugrálásba, amíg átjutott a réten. Nem mindenki járt erre. Volt egy hosszabb út is. Főleg, mi gyerekek jártunk a réten. Ahogy a rét Kótaj felől részére értünk, volt ott egy nagy folyó, a partján egy picit őrház, mint a mesében. Ott lakott egy öreg bácsi, a folyamór. Megkérdeztem tőle, hogy miért van az a sok kis folyócska a réten? Azt mondta, azért, hogy a víz lefolyjon, nehogy a széna elrohadjon.

Sajnos, nem sokáig jártam az iskolába. Jött a tél korán, már november végén nagy hideg és hó volt. Szüleim mondták is, hogy ne a réten menjek, persze én nem fogadtam szót, csak arra mentem. Úgy kellett nekem, mert visszafelé belehuppoltam az egyik kis patakocskába, és minél jobban kikapaskodtam, vergődtem, annál jobban belesüllyedtem a hóba. Ott kűszködtem ősszevisszaság sokáig. Anyám kétségbeesve könyörgött az embereknek, jöjjenek, segítsenek megkeresni. Vettek magukhoz lámpát, még volt ott valakinek egy ügyes kutyája, azt is viték, és elindultak a keresésemre. Meg is találtak, hazavitték. Apám jól megvert, levágott a suba, azt mondta, ezzel be is fejeztél az iskolát, bűdös kölyök! Hiába sírtam, többet nem mentem iskolába, pedig még mehettem volna legalább három-négy hetet a karácsonyi vakációig. De apám nem engedett. Ha mondtuk neki, engedjen, az volt a válasza, egy fenét, hát még mit nem, nem lesz belőle fiskális soha!

Így maradtam én analfabéta.

(...)

Anyám már teljesen a szakadék szélén állt. A beteg fiát visszavitte lát-szólag gyógvultán a suszterhez, ő meg a nagy nyomorúság, győtrelem közepette elhatározta, hogy elmegy szülésznőnek tanulni. Elhatározását tett követte, elment Ungvárra a bábaképzőbe, isteni csudával határos, hogy felvette. Olyan port vert ez a tanyában, hogy na!

Egyik tiszteltet helyezett a másik gúnyosan megjegyezte, hogy nem lesz abból semmi. Apám pattogott a legóbban. Apám viselkedését nem lehet leírni, papír azt nem bírja el, amit akkor csinált. A cselédek kaptak angariát — valami kis pénzt —, anyám kérte apámat, adjon neki útiköltséget, csak annyit, hogy elutazzon. Apám mondta az anyámnak: én az én angáriámból nem adok neked egy fillért se! Közlekedett a szeptember, drága jó anyám készült, apám hallani sem akart róla, hogy elmenjen, sem arról, hogy adjon neki egy kis pénzt. Nem tudott még kölcsön se kérni, kinek volt ott azon a nyomorúságos helyen három koronája. Az egész tanyában nem lehetett volna ősszeszedni három koronát. Apám ravasz volt, nem vette ki az angariáját, csak azért, hogy ne kérhessen az anyám.

Anyám túljárt apám eszén: elment az ispán úrhoz, elmondott neki mindent, a múltat, a jelent, és kapott is anyám három koronát. Persze ezt megmondta apámnak is. Ispán, mert apám követelte a pénzt. De szerencsére, akkor már anyám túl volt árkon-bokron, jó két hónapja Ungváron tanult a

bábaképzőben. Drága jó anyám tanult, dolgozott, inspekción, vállalt mindent, az éjszakázást is vállalta bármelyik bába helyett. Elsírta a helyzetét, elmondta a baját, így aztán segítettek, pártfogolták. Mikor jött a karácsonyi vakáció, írta, hogy nem jön haza, mert nincs pénze. Kért apámtól, de apám nem volt hajlandó útiköltséget küldeni. Mi gyerekek sírtunk, akkor már négy hónapja nem láttuk anyánkat. December huszonegyedikén reggel, mi, gyerekek az ablakban bámultunk, egyszer csak valamék meglátta: ott jön Anya! Csak egy fekete csomócskát láttunk mozogni a hóban, de mi már éreztük, ez ő. Olyan öröm volt abban a kis szobában, hogy azt leírni nem lehet, nekem ma is a fülemben cseng az a sírás, örömmel összevegyítve. Nekünk akkor valóban megszületett az Úrjézus, mert azon az estén nem volt sehol megrakott asztalunk sem, de volt valami, ami minden nyomorúságot, minden szegénységet felülmúlt. Azt már nem lehet megérteni, sem megmagyarázni, sem leírni. A mai világ teljesen más.

(...)

Akkor télen egész jól megvoltunk. Főztünk tengerit, hol mákkal, hol csak simán cukorral, volt káposzta, volt krumpli is, tengeridára is hagymás zsírral vagy telje! Anyám dolgozni járt, tehetősebb házakhoz, nem pénzért, inkább élelmiszert kapott mindég. Itt már jobb volt nekünk, nyugodtan éltünk. Én már kilencéves voltam, de anyám itt sem íratott be az iskolába, mert nekem kellett a gyerekeket gondozni, nekem kellett mindent csinálni, hiába könyörgtem anyámnak, a válasz mindég az volt: kislányom, neked nem lehet elmenni, terád itthon nagy szükség van, mi lesz itt a három kisléval, nem látod, hogy énnekem mennem kell dolgozni, másképpen nem tudunk megélni. Majd veszek neked könyvet, palatáblát, és te itthon is tanulhatsz. Nagyon boldog voltam, hogy legalább otthon tanulhatok. Kaptam egy használt könyvet, tanultam, de hogy? Nem volt, aki valamit megmutatasson vagy megmagyarázzon, forgattam jobbra, balra, próbáltam a betűket össze-összerakni. Mikor éppen, hol nyitoltam fel a könyvet, ott olvastam, rakosgattam a betűket. Nagyon szerettem olvasni (olvasni? dehogya, nyögni!), hiszen csak három hónapot jártam iskolába, azokat a betűket is alig tudtam összerakni, amelyeket akkor megtanultam. Ha volt időm, írtam a betűket, igen, de nem ment sehogy, mert nem ismertem meg minden betűt. Mondom, ha volt időm, hiszen minden peremet lekötötte a három gyerek, vagy rajtam lógtak, vagy sírtak és etetnem kellett őket, vagy nekik is éppen a könyv kellett volna. Én mindég sírtam, mert nem jutottam odáig, hogy foglalkozzam az írással (fe-nélt, betűösszerakással). Ha nem a két gyerek kötött le, akkor mostam, takarítottam, főztem, kellett, hisz magamra voltam hagyva. Az anyámnak se jutott az eszébe, hogy ő kárítta a hat osztályt, és még akkor ő jött nekem mondván, hogy maffa vagy. végezd el a munkádat gyorsan és tanulj, így nem lesz belőled soha semmi! Én ilvenkor sokat sírtam, mert a velem egykorú gyerekek jártak iskolába: ha adtak is nekik munkát, de adtak alkalmat is a tanulásra. Ez éntőlem meg volt tagadva, de azért megtanultam a nevem leírni, és fejből számolni. Ha valamit vettem vagy eladtam, fejből hamarabb kiszámoltam, mint aki hat osztályt járt. Ezért nekem háromszorosan nehezebb volt az életem, mint az olyan gyerekeknek, amek legalább három-négy osztályt végeztek, és én mindég szégyelltem magam önmagam előtt, hogy ez így történt, habár nem az én hibámból.

A tőlem idősebb Janinak volt legalább három osztálya, ő sem akart nekem segíteni, így aztán én voltam a tanító és a tanítvány egy személyben. Akkor, amikor dolgoztam gyermekfejjel felnőt módra, akkor még arra se volt időm, hogy fizetést vagy könyvet vegyek a kezembe, fáradt voltam. Én nem voltam gyerek, soha nem játszottam, mint más gyerekek, nekem mindig dolgoznom kellett. Nagyon sokszor anyám lefeküdt pihenni, nekem kiadta a munkát, ő fáradt volt, én dolgoztam helyette. Így éltam.

A magam kialakította módon tanultam, azért megtanultam a betűket összerakni, írtam is, de azt csak én tudtam visszaolvasni. Talán, ha időm lett volna, és ha lett volna, aki valami kis magyarázatot adott volna, akkor hamarabb ment volna az írás-olvasás.

Anyámat rövidesen kihelyezték Ibrányba. Ott volt egy kis házunk (adós-ság volt rajta), és odaköltöztünk tavasszal. De az a tavasz nagyon nehéz volt, nem volt ott semmi, csak a nagy üresség. Én persze örültem, arra gondolva, na, most biztosan fogok iskolába járni, hiszen itt már jártam fél évet. Sajnos nagyon tévedtem, mert édesanyám az iskola helyett suntmánsnak adott. Én még nem voltam tizenegy éves, a bátyám tizenkettő. Nem vettek volna fel bennünket, még gyerekek voltunk, de az Ibrány melletti tanyán Szabó Károlyné öccse volt az ispán, és így mégis felvették. Oda kellett járni a cukorrépába és a cigoriába kapálni, egyelni. Elég nagyönvő voltam, a bátyám is fejlett volt, így nekem az iskola helyett a summába kellett járni. Nagyon nehéz volt, mert nekünk is úgy kellett a két sort vinni, mint a felnőtteknek, mi is úgy kaptunk fizetést, mint a felnőttek. (Ez biztosan azért volt, mert be voltunk protesálva.) Ezért a felnőttek haragudtak ránk, irigyeltek, mondták is a pallérnak: mért kap ez a két pulya ugyanúgy havtán fillért, mint mi? Azért, mert a két pulya is úgy kiviszi a két sort, mint ti! Persze, hogy kivittük a két sort, mint ők, csak mink gyerekek voltunk, ők meg felnőttek. De meg is adták nekünk az árat: soha nem engedték, hogy velük menjünk haza. Mindég előre mentek, minket mindég otthagytak, vagy csak hátul kulloghattunk. Majd egyik fizetéskor aztán megbosszulták magukat. Mivel mi V-betűsök voltunk, és a fizetés betűsorrend szerinti ment, mi mindég utoljára maradtunk. Egyszer a fizetés alkalmával jött egy borzalmas nagy égháború, zengett, villámlott, csattogott, és mi magunkra maradtunk. Nagyon nagyon féltünk és ahogy jöttünk a tanyából, egy hídon kellett átlépnünk. Szakadt az eső, hevíztünk a híd alá, ott voltunk sokáig. Az eső csak szakadt, kijöttünk a híd alól, elindultunk, de nem Ibrány felé, hanem Gyapár felé. (Az is egy uradalmi tanya volt.) Sírtunk hívtuk anyámat, kiabáltunk, de nem jött a segítség. Mikor már nagyon összeáztunk, összefáztunk, egymáshoz buvíva elaludtunk. Jóanyám a rét túlsó oldalán keresett bennünket, mert ez legelő volt, ezen kellett átjárni a Nagyverdő-tanyára. Majd amikor hainalban virradni kezdett, édesanyánk messziről látott egy kupacot, arra indult, hát mit ad az Isten, mink, a két gyerek, ott aludtunk egymásra borulva. Csúrom vízesen, összefázva ébredtünk. Ahogy megláttuk anyámat, és szétnéztünk, akkor ijedtünk meg nagyon, nem is tudtuk, hogy hol vagyunk. Rögön eltört a mécses, földbe gyökerezett a lábunk, csak bámultunk, hogy hol kötöttünk ki.

(...)

Soha nem a személyem számított, csak az, hogy szegény vagyok. Van gazdagabb is, mindég a vagyon, az volt a végszó. Hála Istennek, mostanra ez megszűnt, ennek én úgy örülök, mintha még engem is érintene. Én soha nem kötöttem a vagyonhoz, mindég csak arra vágytam, hogy egy kis hajlék legyen a fejünk felett. Ezért dolgoztam annyi sokat, hogy ne költözzünk egyik helyről a másikra, mert az megalázó volt. Aki nekem nem volt egy kis lakóháza, azt nem is vették emberszámba. Én ezt már gyerekkoromban éreztem, amikor az egyik helyről a másikra kellett költöznöm. Nagyon szomoró volt ak-

kor a szegény ember élete. Amikor megvettük azt a kis lakást, azzal a darabka szőlővel, legboldogabb voltam a világon, pedig még alig múltam tizenhárom éves. Éreztem, hogy nagyon jó, ha az ember a sajátjában lakik, pedig nem volt, csak egy szoba, konyha egy kis kamrával, de az a tudat felszabadított, hogy már mindkettőnk sem leszünk olyan hánytt-vetett senkik. Ez adott lendületet, hogy gyerekfejjel nekivágjak az életnek. Mindegy volt, hogy mit, csak dolgozhassak, pénzt keressék. Dolgoztam, furakodtam mindenféle, ahol pénz lehetett keresni. Így lettem én minden.

(...)

Jött a tavasz, vállaltam harmadost, krumplit, tengerit. Mentünk a férjemmel aratni a Nagylaposra, Elekborokba. A férjem kaszált, én a markot szedtem és követ követtem. Mire ő kivágta a rendet, én felszedtem és be is kötöttem, csak hordani kellett és a keresztet összerakni. Alig aludtunk ilyenkor a nap 24 órájából három-négy órát. A férjem ugyan nem akarta, hogy én menjek aratni, mert volt egy korai ikerszülésem és ez legyengített. Ra egy évre már a Mihály fiammal voltam terhes. Féltem a férjem, hogy bajom esik. En először éreztem magam, és sok volt az éhes száj. Nagyon sokat kellett dolgozni, hogy a kenyérnekvalót egész évre meg tudjuk keresni. Le kellett aratni tizenkét keresztet, hogy egy jussom az aratónak. Mink akkor kerestünk: búzát, rozst, árpát vegyesen. Három hétig dolgoztunk. Kaptunk kosztot is. A gazdáné három hét alatt háromszor vágott csirkét. Főleg paszuly, köles, meg krumpli volt. A leves olyan volt, mint a bodzavirág. Nem voltunk elkényeztetve. Egyik alkalommal ókrumplit küldött a kiskondással. A főtt krumplit megtörte, dobott rá egy kis hagymás zsírt, és úgy hozta el a gyerek. Olyan volt, hogy én már rég a dísznőnek főztem otthon az olyan krumplit. Ahogy a gyerek ment haza, találkoztam a gazdával, és mondta, hogy nem ették meg az ebédet az aratók. Mért nem? Mért még egy kis aludtettet sem küldött hozzá a Mariska néni. Azt mondták, egye meg ő, ha három tehén mellett ilyen fősvény, sajnálja azt a kis aludtettet. A Verescsárda dülönél arattunk, ott volt egy pár ház is. Ott vettem tejet. Kenyerünk volt. Eppen ebédeltünk, amikor jött a János gazda. Hát ti mit csináltok?

Ebédeltünk.

Hát az ebédet mért küldtétek vissza?

Ha János bácsi meg tudja enni, próbálja meg, és arasson az olyan kosztot. Se egy kis ugorka, se tej, én így nem tudok aratni, nem bírok kaszálni, azon a szárazkrumplin, mondta a férjem.

Erre a gazda megsértődött. De azért még sem kellett volna engem ilyen szegénybe hozni, azért csak meg kellett volna azt enni, hát csak meg volt főzve. (Megfőzve megvolt, de ehetetlen volt.)

A férjem csak annyit mondott: azért, mert szegény vagyok, dísznő nem vagyok. Vagy ad rendes kosztot, vagy itthagynom, aztán csinálja maga!

Hazament a János gazda, uzsonnára küldött aludtettet, meg szalonát, de olyan avasat, hogy abból sem tudtunk enni. Akkor megkértük, hogy inkább tejet adjon, ha már három tehén mellett soha nem telik egy kis vajra. Azt mondta a gazdáné, hogy még mit nem! Azt el lehet jó pénzen adni!

Aratás után némsokára jött az őszi munka. Mentem segíteni másnak tengerit törni, krumplit szedni, ok meg nekem visszadolgozták. Volt egy hold kukorica, kicsi híjával egy hold krumpli, harmados. Ezt mind be kellett takarítani. A férjem nem sokat tudott segíteni, ő mint vasutas, ősszel nagyon sokat utazott, az őszi forgalom miatt alig volt otthon.

Nem volt segítségem. Akkor ősszel már boldog állapotban voltam Mihály fiammal, nagyon féltem, valami bajom ne történjen. De mindent magamnak kellett elvégezni, a krumplifütytetéstől a -felszedésig és még a beszállítási fuvarokat is le kellett dolgozni. Úgy dolgoztam le szobafestéssel, kézimunkával. Elég sokat kerestem, de sokat is éjszakáztam, mert csak úgy lehetett naladni vele.

(...)

Az ősz nagyon fárasztó volt, nehéz volt a betakarítás, de még nehezebb az elrakás. Amikor a tengerit hazahozták, akkor délután ment el a férjem szolgálatba. Jött egy nagy borulat, azt se tudtam, mit tegyek, hogy ne ázzon meg a tengeri. Fogtam a két gyereket, a két árva, mondtam nekik, szedjétek a tengerit a zsákokba. Ők szedték, én meg hordtam a padlásra húshuszonöt kilós zsákokban. Másnap hazajött a férjem fáradtan, a szolgálat után, majd hanyatt esett a csodálkozástól, hogy a helyén van a tengeri, de ő sem bírta volna olyan fáradtan felhordani a padlásra, így is alig volt pár óra pihenés az újabb szolgálatig. Azután jött a harmados krumpli, abban se sokat tudott a férjem segíteni. Azt beraktam a kamrába, azután már ráértünk elrendezni. A szőlőt a férjemmel befedtük, azt nem kellett féltetni már, hogy megfagy.

Bekerültünk, a kinti munka már megvolt, ideje is, megviselt a nyári munka, meg a terheesség is. Akadt munka aztán benn is, voltunk épp elegendő, sajnáltam az öregeket is, meg a két árva, hát küszködünk. Azért volt mindig mit enni, csak főztem, mostan kézimunkáztam. Már komolyan kellett dolgozni, kellett a kicsinek a stafringot csinálni. A kis ingeket készen vettem, én rajzoltam a kis gallerra és az ujjára picit kis virágokat, színessel ki-vartam. Kis réklit is készítettem, hogy mire megjön a kicsi, akkorra kész legyen minden. A pólyapárnának a fodorját is kimadérizáltam nagyon szépen. Boldogan varrtam. Karácsony előtt egy pár nappal, vasárnap főztem, főzés közben rosszul éreztem magam, nagy fájdalmaim voltak. Féltem, nem volt otthon a férjem. Majd este jött meg, látta, hogy baj van, elment a golyánélért, de a kicsi csak kinezott, nagyon lusta volt. Akkor nem úgy volt, mint most, hogy a kórházba viszik a kismamákat. Sokat szenvedtem.

A fiam csülörtökön este érkezett meg, ezerkilencszázhuszonegy december 24-én. Ez volt az igazi ajándék, Jézuska hozta.

Őt kilő négy dekával szőletett, szép nagy gyerek volt. Mindég éhes volt. Szépen fejlődött, sokat aludt. Addig volt ébren, amíg evett, de ha felébredt, akkor nem fért a hangja a szobába. Követelte a magáét, nagyon mohó volt, de meg is látszott rajta. Egyszer valami baja volt, elvittem az orvoshoz. Ahogy bontom ki, mondja az orvos: ennek a gyereknek békák a lábai. Fel akarta állítani, de nem tudta. Uramisten, az nem lehet! Hát nem látja, hogy nem tud lábra állni? Hogy tudna lábra állni, alig múlt kététhnapos. Ne beszéljen — mondja az orvos —, egy ilyen nagy gyerek? Doktor úr — mondom

Idős Váci Mihályné önéletírása

„Árvácska azt kívánta, hogy az édesanyja jöjjön el érte, és vigye el a nagy fényességbe, az égbe... Árvácska szót fogadott, kiment, háromszor körüljárta a kutat, akkor visszafelé ment a házba. Azt hitte, hogy az édesanyja már meg is jelent a nagy fényességben, s a ház ereszté láttá, hogy csak úgy lódog, és ragyog, mint az igazi karácsonyfa, és szikrázik is... Már akkor az egész tető égett. A kislány mondani akarta, hogy nagyon nagy fényesség volt odakint a házon. De rákiáltottak, hogy ne beszéljen ostobaságokat. Azt hitték, csak jár a szája, mert valamit álmodott a csillagok alatt.”

Móricz Zsigmond 1940-ben írta meg Árvácska zsolttáros regényét, a fölajdulást, a kiáltást, az átkot, a szepőlétlen kiszolgáltatottság panaszát, a gyöngeség konok hallgatását. Küszöbén az új, az iszonyú világégésnek, amelynek lángjai őt esztendőn át tomboltak, mint eddig soha még az emberiség történetében — aztán „kialudt a tüzes gerenda, s vastagon lepte a hó a törmelékeket.” Egyszerre volt ez a regény vádirat és föl-magasztalás, egyszerre világot figyelmeztető példa és egy züllött országot leleplező dühkitörés. Pedig nincs egy sor sem a nagypolitikáról, még az elszabadult indulatú ország belső, „kispolitikájáról” sem. Csupán egy kislányról, Csöréről van benne szó, a mocskban született ártatlanságról, a jövőendő szerelmes pillangójáról, a leendő hétkarjácáros anyáról, akinek méhében egy új, igaz embernek kellene megfogannia. Móricz tüze — s mennyi tisztító puszító tüze volt végső megoldás és katharsis gyanánt, mert a tehetetlenség más gyógyírt már nem találhatott, csupán a tűz orvosságát! — mindent elhamvasztott. „A nyelvekből üszök lett, s a sértegetésekből füst és pára.” És 1942. szeptemberében ő maga is porrá és hamuvá lett, még mielőtt „megindult” volna a „hóesés”, hogy a „fekete karácsony” átváltozzon „szép fehér karácsonnyá”. Honnan is tudhatta volna Móricz, hogy Árvácska mégsem halt meg azon a télen, hogy nem múlt el az emberekkel „a hó alatt”, nem múlt el a rosszaságokkal és kegyetlenségekkel, hanem akár a mag, megbújt, és könyörtelen akarással és türelemmel várta a ki-keletet, amikor „Minden békés lett, átalakult, másfajta vala-mivé az egész élet”. 1940-ben Móricz még nem írhatott dicsőséges éneket, csak zsolttárt, fekete karácsonyt, emésztő pokoltűzet. A dicsőséges éneket akkor még nem lehetett megírni — talán még ma sem lehet. Ahhoz túl sok gondnal, félelemmel és kinnal vemhes még a világ —, de megélni a dicsőséget már lehetett! Miként megélte idős Váci Mihályné, s rajta kívül még annyian, hírnevesek és névtelenek, akik ölükből a jövőt dajkálták, dacolva a jelen irtózatával.

Idős Váci Mihályné önéletírása nem szépirodai memoár. Hiszen soha nem is álmodhatott arról, hogy ő egyszer még író lesz. Iskolába is csak néhány hétig járhatott, írni-olvasni — a betűket összerakosgatni — egyedül és sokára tanult meg. Az íróság misztikus távolságban lebegtetett fölötté, amikor gyermek, serdülő lány és asszony volt — talán nem is látta a délibábos tündöklést, nem is gondolt vele. Neki a folyton Amerikába kitántorgó, adósággal lávozó és megtérő apa hiányával kellett gondolnia, a kétségbeeséssel és nyomorral küszködő anya munkát hajszoló, örökös távollétével, a rábizott kistestvérek nyugósságával, az elvégzendő munkával, a szegénység és röghözkötöttség kényszeréből menekülni vágyó nővér tehetetlen kegyetlenkedéseivel. Neki nem az írói érvényesülés volt a tündöklő távlat, hanem az egyszer végre együtt levő család, az apa, aki nem részeg, és becsületesen dolgozik, az anya, aki nem hurcolja őket évente sivar bérzugokba, ahol a füst jelenti a fészekmeleget. Dehogyan gondolt ő íróságra, s hogy egyszer még leírja nyomorúságukat! Neki mosnia, takarítania, pesztrálnia kellett, gyerekfejjel felnőtt napszámot állnia kapáláskor, neki tőrnie kellett Erzsike nővére útjeit — vagy végső keserűségében nekivágott a vakvilágnak, magához szorítva testvérkéjét. Benne nem volt becsvágy, büszkeség, kevelység, neki csak félelme és szegénye lehetett, akár egy véletlenül eltört üvegkancsó miatt, amikor — lám, vágya mégis volt! — meghalni akart, és a jégverembe rejtőzött: „Álmomban mindig láttam az angyalokat, de nem jöttek értem, fel kellett gyógyulnom, és a kötelesség mezejére állnom”. Parancs volt számára az élet — nem filozofikus választásesély; neki élnie kellett, muszájból, hogy legyen mit enniük a testvéreinek, hogy valaki a rengeteg munka vérszegény ellenértékéből törlessze a hatalmas summát a hitelbe vásárolt házáért; s ezt a házat is ő akaratosságot ki a méltatlan körülményeket végképp meggyőlölve — nem a senkiházi züllő apa, s nem a küzdelmekbe befáradt anya. Jó szót alig kapott, a karácsonyi Jézuskát és ajándékot az jelentette, hogy hazajött Munkácsról az anya a bábaképzőből, a gyermeki csínytevés pedig az volt, amikor eldugták az apa elől a rédiát, a marhalevelet, hogy egyetlen tehénkéjüket, összvagyonukat ne adhassa el szeszre való filléreért; vidámsága is felemás volt, egyszer megnevetette akaratlanul a tekintetes urat, komoly arccal elkérve tőle a lajtót, mondván: „Az egyik végét kiütnénk, s abban laknánk, úgy sem tud edesanyám házat venni...”, s a tekintetes úr úgy kacagott, hogy a könnye is kicsordult: micso-da ötlet: lajtban lakjon egy egész család! Hinnénk, egyszer mégiscsak véget ért számukra a sanyarú szegénység, s egy nap bekövetkezik a föltámadás árvácska-Zsuzsának, de kiderül, a gyermekkor csupán az első stációkat jelentette a neki rendelt kálvárián.

—, ott tetszett lenni a szülésnél december huszonegyedikén, én a Vítószkiné lánya vagyok. Hát ez volna az a gyerek? Szinte lehetetlennek tűnik, ez igen, ez szépen fejlődik. Na várjon, írok gyógyszerrel, nem lesz itt semmi baj.

A gyerek fejlődött, nevelkedett. Nem mertem vinni magammal, mindenki bámulta, hogy milyen gyorsan nő. Az idős nők mindig mondták: te, ne hureold azt a gyereket, mert megverik szemmel. Anyósom is mindig ezt mondta. En nevettem, mondtam: meg, meg, de csak húszéves korában, a lányok! A mama ilyenkor mindig haragudott rám. Néha elárulta magát — hiszen én nem lehettem mindig a gyerekkel — mondta: látod, csináltam neki szenes vizet, meg volt verve, leszál. En ezért nagyon haragudtam. Könyörgtem, lyet ne csináljon, ez csak babona — de ő csak megégette a sepről kiskakított cirokszálat, vízbe rakta a hamuját, és ezzel a vízzel megszórta a gyereket. Ezt csinálta a másik gyerekkel, az Andrásal is, ettől nem lehetett eltéríteni, ugyanúgy féltette, mint a Mihályt. Mondta a férjem: ne bosszankodj, hagyd rá, az a kis víz nem fog megártani a gyereknek, te meg csak emészted magad! Aztán ahogy nőttek a gyerekek, úgy elmaradt a sok babona. De meg a szenes víz hagyján, annál sokkal, de sokkal jobban kellett vigyáznom arra, nehogy eszébe jusson a mamának mákgubót főzni. Kértem, nehegy főzzön, mert az méreg. Mondta a mama, na, mit félted annyira, a Szuzsi (Zajáczné) mindig főzi mindegyiknek, és nem halt meg tőle egy sem. Nagyon kértem, hogy ő nehegy főzzön, én nem akarok hülye gyereket nevelni. Nagyon kellett vigyáznom, sokat kutattam, nem találko-e valahol elrejtve gubót. Mit ad Isten, egyszer igazgatom az ágyát, a feje alatt találtam egy kis rongyba csavarva mákgubót eldugva. Akkor nagyon sírtam neki: mit gondolsz, ki lett volna olyan, hogy vállalja a mamát, a két árva gyereket, annak ellenére, hogy a fia sem akarta. En sajnáltam magukat, ha a mama egyszer is próbál főzni abból a rohadó mákból, törődjön magukkal a három lánya, engem nem érdekel, hogy mi lesz itt magukkal, ha nem hallgat rám, csak annyit kérek, kíméljen meg ettől a méregtől. En nem akarok időtelt nevelni, és ha még egyszer hoz ide a Zajáczné mákgubót, főzze meg magának, igya, de meg ne próbálja az én gyerekeimnek adni, mert azt én úgyis észreveszem, azt látni a gyereken.

Az én drága kincsem közben szpen nevedekett, nagyon aranyos volt. Már tizenegy hónapos korában kezdett egy-kettő lépegetni. Nem volt elhízott gyerek, tömör, erős, egészséges gyerek volt, elég korán kezdett gögicsélni. Ha szóltunk neki, nevetett, csupa élet, élvenség volt. Egyéves korában, a születésnapjára vettem neki hintalovát. Nem tudott még rajta ülni, de mi ráültettük, megfogta a ló sörényét, mi meg tartottuk. Ez nekünk nagyon nagy öröm volt. Ahogy nőtt, úgy elfájszadózott rajta. Pici korától engedelmes, szofogadó gyerek volt.

Másfél éves lehetett a Mihály fiam, amikor beköltöztünk a városba, albérletbe. Ennek is megvolt az oka.

Egy éjszaka arra ébredtem, hogy a tyúkok nagyon kiabálnak. Se szó, se beszéd, leugrok az ágyról, a gyerek bűcsőjén keresztül rohanok ki egy szál ingben, mezőtűb. Az ajtó a szőlő felől nyitva. En rohanok a tyúkszálvány után, a férjem enutánam. Rohanunk, a zsákok ledobta a tolvaj a tyúkokkal, de mi csak rohanunk a szőlővessző között, hóban, fagyban, egy szál fehér-

neműben. Egyszer csak a férjem elkapja hátulról a tolvajt. Az karót rántott, neki akart menni a férjemnek.

Tedd le azt a karót — mondta a férjem —, ha tudom, hogy te vagy, nem zavarlak.

Mink visszatérve, a zsákok felvettük a három tyúkkal. Bementünk. Már a szomszédoktól ott voltak, mert én persze közben kiabáltam: tolvaj, lopják a tyúkot! Rögtön vizet készítettem, hogy lemoszuk a lábunkat. Nem mondtuk meg a szomszédoknak, hogy ki volt, azt mondtuk, hogy nem sikerült megfogni, nem akartunk ügyet csinálni belőle.

Még meg se mosakodtunk, beállt a tolvaj bátyja, és megfenyeget: el ne mondjátok senkinek, mert velem gyűlök meg a bajotok! Mondtuk neki, mi nem is akartuk, te jelentetted ki itt a szomszédok előtt. Minek kellett neked idejönni? Most nem jól mosakodtál. Ez egy szombat este volt, vasárnap volt a keresztelő az illetőnél. Akkor született az első gyerekük. Ők nehezebben éltek, mint mi, pedig gazdagabb lányt vett el feleségül, de az nem szeretett dolgozni, sohasem járt napszámba. A barát is vasutas volt, egyszerre mentek a férjemmel a vasúthoz, de neki nem tetszett a vasutasélet, otthagyták, nem szeretett éjszakázni. Mióta megfenyegették a férjemet, féltettem. Legtöbbször éjszaka járt haza a szolgálatból.

Hogy ennek az állapotnak mifelőbb végét vessek, megbeszéltem a lakás-ügyet, és néhány nap múlva beköltöztünk a városba. Ezt láttam a legjobbnak. Úgysem volt célo-m a szőlőben lakni. Egy szép napon fogtam egy kúvárost, felpakoltunk, és ezerkilencszázhuszonhat március elsején be is költöztünk. Nagyon örültünk, hogy bejöttünk a városba, így legalább napi másfél, két órát pihenhetett a férjem. Azután meg is vetődött az a lakásrészt, amiben laktunk, így lettünk városszéli lakosok. A Misikém nagyon jól érezte magát, sokat ült az ablakban. Amíg még nem lehetett magára hagyni, a nagymama vigyázott rá, azután később már ő maga vitte az ablakhoz a sámlit, és úgy nézte a katonákat. Velünk szemben volt a tűzéraktanya lovardája, ott mindig lovagoltak a karpaszományosok. Nagyon sokszor bejöttek vizet inni, és elfájszadtak a gyerekekkel.

Három és fél éves volt, amikor mondtam neki, hogy lesz neki is öcsikéje. Kérdezte, hogy honnan? Majd a gólyánéni hozza, a kéményen ledobja. Kandallós volt a kéményünk, volt rajta egy kis ablak. Nem érdekelték már a lovak és a lovasok, mindég a kéményt nézte, a kandallón várta, mikor hozza a gólya a Lacikát.

Nemcsak Lacikát hozott a gólya, hozott másik öcsit is. Volt egyszerre két öcsike, sajnos az ikerpár egyike meghalt. Ekkor nem az élő öcsi érdekelt, a meghalt öcsit követelte. Szeresd ezt az öcsikét — mondtuk neki. Nekem nem kell ilyen öcsi, ez mindég sír, a másik nem sír, nekem az kell.

Lassan elfeledte az elhalt öcsikét, megszerette a testvérkét, mindég vele foglalkozott. Ha elaludt a kicsi, sírt: már ez is meghalt! Feleltam: ne hall meg már te is, ne légy olyan buta! Sokat bosszankodtam, hogy nem hagyta békén a gyereket, amúgy is olyan rossz, síró volt, hogy két hónapot nem aludtam vele, egész éjszakákat fenn jártam, rázogattam. Nappal sem aludt, alig valamikéret. Az apja sose tudott tőle aludni, hacsak nem ment ki a kertbe. Szerencsére nyár volt, ez megoldotta az alvást, mert azután már a kicsi is jó volt.

maradt az anya, két halál után sem pihenhetett meg; megkínzott szívének betegségeit kellett legyőznie, hogy tollat fogjon a gázgáz csönd szőlítésára, hogy tollat fogjon ő, az írástudatlan, az íróságra soha nem gondoló — és emlékezzen.

Szállkás, girbe-gurba betűket rakogatott sorba, s halkan, vad nélkül, jajgatás nélkül leírta a neki jutott sorost: a kietlen gyermekkor, a hideg és füstös lakásokat, a tántorgó apát és a távollevő anyát, az ifjúság örömetől megfosztott nővért, akit révbé érésének órájában ért a gyógyíthatatlan betegség, s vele a halál; leírta a siralmas menyegzőt, a Dévavár-építő otthonteremtést... Leírta, hogy most nyolc évtizeddel a vállán virágai közt él a szőke városban, fiának szobra és férjének sírja közelében...

Sohasem gondolt arra, hogy egyszer még írni fog. A vékonyka kézirat mégis nagy regényeket idéz emlékezetünkbe: Móriczét, Szabó Pálét, Veres Péterét, Németh Lászlót... Nem valószínű, hogy lett volna ideje elolvasni azokat a műveket, s föltehető, hogy a hírneves önéletrészeket sem olvasta.

S földidei előttünk alázatos büszkeséggel fiának emlékét, a költő Váci Mihályét, akinek a jövő a cinkosa, s aki „drága szép ügyszög szegődött cseléd”-nek.

Töprenghet az olvasó: mi ez — önéletrajz, dokumentum, irodalomtörténeti adalék egy költői életműhöz? Hiszen túlságosan is egyszeri és egyedi ez a dokumentum —, s az árvácskák nem szokták magukat „kartotékozni”, őket a hivatal tartja számon, mint cselédet, s mint leendő katonák szülőanyját, esetleg szépírók öltöztetik napsugárba törekény lényüket, hogy megkarcolják a nyájás olvasók kérge szívét az édesánnas és csörés történetekkel. De nem is háttértörténet ez az írás a Váci-életműhöz; annál őnzellenebb, őszintébb, szerényebb. Az anya nem gyökerezeti saját küzdelmeiből a fiú érdemeit, miként saját keservei miatt sem átkozza a szülőket. S önéletrásként is furcsán szűkszavú, nem merül el a fölnagyvító részletekben önigazolást, mentséget, magyarázatot, vagy hívságot keresve. Testamentum inkább ez az írás. Örökség-hagyás: mindenki példát és okulást jussolhat belőle. Nehezen megszűnt, nagyon megszenvedett munka ez, ugyanaz, amit egész életében tisztességgel végzett idős Váci Mihályné. Áldozat másokért. Nem öntetszelgés, nem haszonkeresés —, hanem kapaszkodás otthont kereső kezekbe, reményt váró és biztatást adó szemekbe. Teremtés emberi módra: teremteni a kegyetlen valóságból valami igazságot, a kiszolgáltatottságból szolgálatot, a hitből és akaratból tetteket, cselekvést. Az írástudatlanságból olvasásra érdemes írást. Hogy legyen áldás mindannyiunk munkáján.

Ördögh Szilveszter

Hogyan is gondolhatott volna ő íróságra, hogy gyermekélményei után megírja házasságának brutális történetét is. Móricz után Szabó Pálét! Hogy az édesanyja nyújtófával vágott végig rajta, mert nem módosabb legényt választott —, s megkékült, dagadt arccal sírt a lakodalomban, ahová nem ment el az anyja! Aztán az újabb próbatételek: az albérlet, a bekéredzkező, mindenünne kiutált apa gondozása, két árva fiú nevelése, az összeroppanásig hajszolt munka miatt az elvetéltések, halottszülések, míg végül fölír Misu, ötkilósan! S közben a szolgálatban megbetegedő férj ágyának esése, a bénulás, a kórház, vonatkozás naponta Nyíregyházáról Debrecenbe — közben a férfinak is nehéz munka: a kis lakás átalakítása, hogy albérllők fizettségéből valamiképpen pótolni lehessen a családfenntartó keresetét! Hogyan is gondolhatott volna íróságra — percnyi ideje sem volt rá. A rettegés nem tágt mellőle: lám, Misu negyedik születésnapján — karácsonykor — majdnem fölgymad a ház (Árvácska tüzei!), mert a kíváncsi gyerek feldönti a gyertyákkal ékes fűcskát! Aztán újabb ikerszületés, amely egyszerre temetés és pólyálás. Mondanánk a közhelyet: hogy a szegényt az ág is húzza —, s olvasván a visszaemlékezést, rádöbbenünk, irgalom nélküli igazság ez a közhely! S csodálkozunk: honnét volt hite és ereje ennek a fiatalasszonynak eddig is — pedig a java fájdalmak, ama Máriáéval összemérhető kínok még csak ezután következnek! Hogyan is gondolhatott volna íróságra ez az asszony, azt sem tudhatta: mi az! Mint kígyók, kúsznak elő az örömök is: az alig harmincévesen megbénult férj újra mosolyog és dolgozik — aztán annyi együttes küzdés után a megövegyült feleség viszi a viragot a sírjára. Galambdúcot készített a fiúnak, kérvényozte, hogy Misu kapjon bizonyítványt az első elemiről —, mert „jogtalanul” járt iskolába évvészése miatt —: ezek voltak az örömök. S rögvést utánuk az újabb tortúrák: a háború, Misu munkaszolgálatossága, András megszire keveredése az otthontól szinte gyerekként, a visszavárás göröcsös reménye —, s a visszaérkezés boldog pillanataiba már belesziszeg a háború kígyója: Misu súlyos beteg, újra a debreceni klinika, ahol nincs fűtés a béke első évében, a műtét, az orvosok szétártt keze: amputálni kell Váci Mihály lábát, az anya csakazértis hite: és télvíz idején, karácsonykor a keserves szekerezés vissza, Nyíregyházára a nagybeteggel! Aztán ismét az elégtételes öröm mézseppjei, pillanatokra: Misu fölgymad, tanít, nevét szánnyára kapja az új idő szele; hát mégis érdemes volt: a fiúk tanulnak, a templomi fogadalmat híven teljesítette az anya! S újra a vészjelzések: Misu szanatóriumban, kórházban, klinikán, műtét, újra műtét, a tüdő, a vese, a szív... Nem lehet nvugalmat az anya, íróságra nem is gondolhat — pedig már béke van, pedig már tisztas a megélhetés... A háború ütötte seb azonban csak ideig-óráig gyógyult be, végérvényesen a halálban hegesedett, az anya eltemeti a fiát. Egyedül

Egyszer a Misikét odaállítottam a Laci kocsijához, hogy vigyázzon rá, ringassa. Benézek a szobába, hát a Misike a két kis kezével a kocsi vége felől lefogja a kicsi szemét. En figyeltem, mit akar, erre ő azt mondta: „dö-dölj már, mert itt hagylak, nem érted?” Bementem, megkérdeztem: mit csinálsz? „Lefogtam a szemét, nem akart aludni!”

Nagyon boldogok voltunk, örültünk a két gyereknek. Karácsonykor csináltam karácsonyfát, feldíszítettem, egy picit csengő is volt rajta, arra kötöttem egy cernát, ha azt meghúztuk, csengett. Misikének mondtam, hogy nem szabad hozzányúlni, az angyalka csengett. Véndégek voltak, azok is gyerekekkel, meggyújtottam a karácsonyfát a gyertyákat. Mikor kikísértem a vendégeket, Misu valamit le akart venni a fáról, az felborult, a gyerek lédében az asztal alá bujt. Mire bejötték, az asztalon égett az a brosz, égett a fá, nagymama kiabált. Gyorsan elvittem a szobába. A gyerek nem merről kijönni az asztal alól. Mondtam neki: gyere ki, kisfiam, nem kapsz ki, ne féj, most még szerencsénk volt, de ne feledd el soha, lehetett volna szomorúbb is a negyedik születésnapod! Ezután soha nem tettem a karácsonyfát az asztalra.

Huszonkilenc tavaszán, március harmadikán a férjem szolgálatban volt, elmentek másodikik Miskolcra. Visszajövet olyan hóvihárral kerültek, hogy Miskolc és Szerencs között a szerelvényük elakadt a hóban. Ott rostokoltak, amíg ki nem ásták őket a hóból. Akkor nagyon meg voltam ijedve, harminchat órát volt oda, nagyon át volt fáva. Másnap már jelentkezni kellett vezénylésre, éjjel egyre kellett volna újra Csapra utaznia. En nem engedtem, tudta nélkül levittem az orvost, aki megvizsgálta, fűt gyógyszert és kiírta pár napra, amiből, sajnos, több lett. Kivittem a betegpaltát az állomásra, visszajöttem, a férjem nagyon haragudott, hogy miért kellett orvost hívni. Nem törődtem vele, mondtam, hogy a betegség érhetne volna az útban is, ráfér egy pár nap pihenés, pihenje ki magát. Vacsora után a gyerekekkel voltam elfoglalva. Misike beteg volt, vérhassal feküdt. Andrikska (Laci) akkor volt nyolchónapos, a mama is feküdt és a férjem is. Beszélgettünk. Észrevettem a férjemen, hogy valami baj van, olyan összevissza beszélt. Rögtön vizesruhát tettem a tarkójára, és küldtem orvosért. Mire az orvos megjött, már tudtam, hogy agyvérzést kapott a férjem, jobb karja, jobb lába megbénult.

Akkor a házvétellel már valamennyire rendben voltunk, volt hol lakni, de oda volt a kenyérkereső. Szerencsére akkor már a két Horányi gyerek is önálló volt, de ott volt a férjem anyja, az apám, a két gyerekünk.

Kértem a férjem kezelőorvosát, járjon tovább is. Privát orvos volt, dr. Karner, ha valami komoly baj volt, mindig hozzá mentünk. Hat hétig feküdt a férjem, azután az orvos bevitte Debrecenbe, a klinikára. Mikor bevittem a klinikára, és ott maradt egyedül, nagyon el volt keseredve. Fiatal volt, én huszonnyolc, ő huszonkilenc éves. Ez tragédia volt, nagyon erősnek kellett lennem, hogy ezt el tudjam viselni, sőt előtte elkendőzni. Hogy megnyugtassam — több mint egy hónapig volt benn —, minden reggel mentem a két gyerekkel Debrecenbe a klinikára. Ha nem mentem, görcsösen sírt.

Doktor Simon tanársegéd mondta: ha azt akarom, hogy a férjem meggyógyuljon, menjek minél gyakrabban. Mentem is mindennap, vittem a két gyereket is: reggel mentünk és délután jöttünk vissza. A tanársegéd engedélyével a fürdőszobában voltunk a leg többet, ha az idő megengedte. Tölköcsivel kivitték a férjem a szabadba, ott időztünk. Ez így ment egy hosszú hónapig, csak húsvét szombatján nem voltam nála. Nagyon kimerítő volt, hisz én otthon olyan munkába fogtam, hogy az elég lett volna egy férfinak is. Kitaláltam, hogy úgyis olyan nagy a szoba, csinálók beléte egy szobakonyhát. Fogtam egy szőnyort, és addig mérlesekéltem, míg rájöttem, hogy is lenne a legjobb. A lakás kis ablakait is kleseréltem háromszármnyasra. Hogy miből? Akkor már volt egy kis pénzem, hogy veszünk egy hold földet. De apuka beteg lett, sokat kóltottam, az orvos, patika elvitte a pénz felét, így jutottam én arra az elhatározásra, hogy a maradékból átalakítom a lakást. Mindent persze csak délután, este és az éjszakai órákban, mert reggel Debrecenbe kellett menni apuhoz. Misike már értelmes volt, meg lehetett vele beszélni, hogy apukának ne mondja el, hogy rommá tettem az egész lakást. Azért csináltam az egészet, mert úgy gondoltam, majd kiadom valamelyik szobát, az is pótol valamit. Ki is adtam az egyik szobát egy magánvos aszszonynak, ő maga kérte húsz pengőért. Az akkor nagy pénz volt. En így keztem mindent rendbe tenni, hogy mire hazajön a férjem, minden kész legyen. Mikor a klinikán megmondták, hogy hazavihetem őt, már minden rendben volt, az utcai front is — azt is én csináltam —, csak még nem volt bepakolva, mert a konyha földje még nem volt eléggé megszárada, és a falak is elég nyervek voltak. Mondtam a férjemnek, hogy holnap nem jöhettek semmi módon, csak egy nappal később. Kérdezte: miért? Majd megláttod, ha hazajössz. Látszólag beleyugodott. Másnap mostam, főztem, éppen a bútorokat pucoltam — kinn a tornácra egymás hegye-hátán minden —, amikor nyílt az utcaajtó, hát uramisten, ki lép be, az én drága férjem! Ahogy meglátta ezt a csatateret, úgy elvágódott, mint aki földhöz csapnik.

Nem tudta mire vélni, hogy mi történt. Rögtön felemeltem és mindjárt elmagyaráztam, hogy mi is ez a nagy felfordulás. Nem azt kérdezte, hogy miért csináltam, hanem, hogy merem ilyen örült munkához hozzáfogni. Nem tudott örülni, nagyon el volt keseredve. Vigasztaltam: majd meglátod, rendbejössz, aztán minden jó lesz! Estig bepakoltunk, még ő is segített, a beteg kezével nem tudott, de a bal kezét tudta használni.

Úgy látszott, hogy nem veszik vissza a vasút szolgálatába. Ez még jobban elkiserítette. Mindent elkövettem a vigasztalására, mindent megírtam, hogy dolgozhasson, hogy ne érezze magát betegnek. Mindég azon keseregtem, hogy ő már ilyen tehetetlen lesz, ő nem fog tudni már dolgozni. Elindultam munkát keresni. Aztán lett két hely is, az evangélikus iskolában a férjem pedellus lett volna, nekem is akadt volna munkám, mint templomszolgának. Kaptunk volna lakást is. En ezt jónak láttam, úgy gondoltam, ezt el tudjuk végezni. Szóban már meg is állapodtunk, csak a szerződést kellett megcsinálni. De az én férjem csak a vasút szolgálatában szeretett volna dolgozni, arról nem is beszélve, hogy a saját kis hajlékát is ott kellett volna hagynia.

Így örülöttünk. Majd mikor láttam, hogy ő csak továbbra is a vasút szerelmese, elhatároztam, megpróbálom valakivel beszélni. Az állomásfőnökségen azt mondták, mivel nem szolgálatban történt a baleset, nem vehetik vissza, pedig szolgálatban történt, mert ott fázott meg. Addig mentem, míg valaki a hármassfőnökségen elintézte, hogy visszamehessen a férjem a vasútra dolgozni. Az illető saját maga hozta el az értesítést, hogy a férjem jelentkezhetsz szolgálatodra. Ezzel megjött a férjem életkedve, és nem érezte magát olyan kifosztottnak. Felvette a szolgálatot, igaz, nem a régi, mert csak könnyebbre osztották be, de még ez is nehéz volt. Hosszú volt az ú az állomásig. Előbb a szomszéd hordta féderes taligán, de az sokba került. Úgy segített rajta, hogy közvetlen az állomás mellett, a Toldi utcán kivettem egy igen kicsi lakást. Olecsón kaptam, mert mások szerint vizes volt. En nem féltam tőle, tudtam, hogy csak az a baj, be volt fűtelve. Egy hétig fűtöttem benne nyitott ablaknál, szépen megszáradt. Kifestettem és beköltöztünk. A háziakat meglelte, hogy én a lakást kitalarítottam, és az udvart, utcát minden reggel rendbehoztam. Mondták is, hogy még ilyen lakójuk sem volt. Az első havi lakbért kifizettem, a következő hónapban azt mondták, amíg ott lakunk, nem fizetünk lakbért, ez a segítség nekik mindennél többet ér. Ezért én mosásnál, nagytakarításnál mindég segítettam a két öreget, ez nekik nagyon jól jött, nekem is. A férjemnek közel volt az állomás. Még abban is segítették, hogy a kis Misi bejusson az óvodába. Akkor ez nagy dolog volt, ilyen egyszerű ember gyermeke nemigen járt óvodába. A végén a háziak fizették az óvodai díjat is, nem emlékszem, mennyi lehetett, de biztosan több, mint amennyit most fizetnek a dolgozó emberek. A nagy baj mellett jó is volt, hogy én nem fizettem lakbért. A mi lakásunkért viszont 55 pengő fizettek. A férjem lassan erősödött, a gyerekek nőttek, majd vizeszköltöztünk a saját lakásunkba.

Összel a gyerekek iskolába mentek. Az én Misikém is mindenáron iskolába akart menni, de nem vették fel, mert még nem volt hat éves. Sírt, könyörgött, nem akarta megérteni, hogy ő még nem mehet iskolába. Megvet-

tem neki a táskát, könyvet, palatáblát, fűzetet, gondoltam, majd lesz valami, úgyis a következő évben kell neki, de ő nem engedett a huszonegyből, továbbra is sírt, könyörgött, nagyon el volt keseredve, de én is. Nem tudtam, mit tegyek, elmentem a tanítóhoz. Kértem, adjon tanácsot, mit tehetek. Akkor Neumann Sándor volt a tanító. Nagyon kedvesen fogadott, mondta, hagyja csak, hadd jöjjön, tudja, asszonyom, az ilyen lobbanékony gyerekek azok közé tartoznak, akik majd később alább adják, nem fognak tanulni. En értek az ilyen hosók lehűtéséhez. Majd beulietem a számárpadba, onnan egy-kettőre megszökik. A többi gyerekek csúfolni fogják, ne felel, rá se gondol többet, hogy iskolába jöjjön. De én nagyon féltam, mit kezd a gyerek, ha mégis járni fog, akkor a következő évben lesz vele nehéz. Jött a megnyitó. Az én gyermekem már korán reggel ültök, hogy el ne késsem. Elment a többi gyerekkel. Amikor hazajött, látom, milyen boldog, csak úgy sugárzik az arca az örömtől. Kértem tőle, mi van kisfiam, ugye nem kaptál üdöhelyet? De igen, anyaguka, kaptam, mondta boldogan, a tanító bácsi azt mondta, hogy annak a gyerekeknek, amek nem iskolaköteles, annak csak a számárpadban van helye, és megkérdezte tőlem, akarok-e a számárpadba ülni. És te elfogadtad? — kértem tőle. Miért ne fogadtam volna el, úgy is jó az nekem, az a fontos, hogy járhatok iskolába! Azért kértem a könyveket, hogy tanuljak, én tanulni akarok! Járt szorgalmasan, nem maradt volna itthon a világ minden kincséért sem.

Persze engem nagyon nyugtalanított, mi lesz a következő évben, nagyon sokszor érdeklődtem a tanító bácsinál. Azt mondta: én sem tudom, mi lesz, nem lett volna szabad megengedni, hogy ebben az évben járjon a gyerek! Látom, szorgalmas, tanul, figyel, még csak december eleje van, és a számárpadból az első padba kellett ültetni!

Karácsonyra vettem neki egy képes meséskönyvet, rövid mesékkel, versekkel. Hogy élvezte! Hozzárakta a még nem tanult betűket, így olvasta állandóan. Ettől kezdve még nagyobb igyekezettel tanult.

Jött az év vége, a vizsga. En is mentem, nagyon izgultam, most mi lesz. Megjötték a szülők, a vizsgabiztosok, megkezdődött a vizsga. Minden gyereket kérdeztek, az én Misikém csak nyújtogatta a kis kezét, de nem kérdeztek. Kérdi az egyik vizsgabiztos: azt a kis gyereket miért nem felelteti, tanító úr? Az meg nincs beírva — mondja a tanító. Legyen szíves kihívni, szegény kisgyerek, hogy nyújtogatta az ujjait, hadd lássuk, mit tud! Kérdik tőle, hogy hívnak? Váci Mihály! Edesapád? Őt is Váci Mihálynak! Mi az apád? Portás az állomáson! Miért jársz idő előtt iskolába? Azért, mert az én apukám beteg. Mi baja van apukának? A jobb keze és a jobb lába bna. Azért járok iskolába, hogy hamar tudjak pénzt keresni, hogy anyukámnak ne kelljen eljánni dolgozni, mert ő nagyon sokat dolgozik. Segíteni akarok anyukámnak és apukámnak, nem akarom, hogy sokat dolgozzanak. Na, akkor hadd lássuk, mit tudsz? Feleltették. Mindenre meg tudott felelni. Az egyik vizsgabiztos ölbe kapta, és azt mondta: kisfiam, mindent meg fogok tenni, hogy átmehezz a második osztályba. Erre Misu sírni kezdett: én nem bukhatok meg, én tanultam, miért ne mehetnék én a második osztályba? A vizsgabiztos megnyugtatta. Megkérdeztem, mi legyen a további tencdóm. A vizsgabiztos mondta, menjek be Debrecenbe a tanfelügyelőhöz, kapok egy nyomtatványt, azt kitöltve beküldjük a minisztériumba, ott majd döntenek a gyerek sorsáról. Sok álmatlan éjszakám volt, amíg megjött a várva várt értesítés, hogy a kis Váci Mihály a második osztályba léphet. Meg volt a nagy öröm, nem is tudom, mi történt volna, ha nem sikerül, és újra csak első osztályba kellett volna járnia. Azután a harmadik és negyedik osztályt az evangélikus iskolában járta. Mindig jó tanuló volt.

Már harmadik-negyedik es korától kezdve nemcsak a tanulással foglalkozott az én Misu flam. Agyagot gyúrt, mindent: epret, falevelet, almát gipszbe öntött. A kisebb gyerekekkel, a Laciaval együtt négykézláb csúszkáltak egy-egy bogár után, lesték, mit csinál, tanulmányozták a bogarak életmódját. Később galambok kellettek, meg nyulak, előbb egy-egy pár, majd egyre több. Nem sokat játszottak az utcán, azt nem szerettem. Egy kicsit el-elengedtem őket, de az ritkán fordult elő, mert mindig tartottam libákat, és azokkal kellett kijárni, meg ott volt előtünk a lovarda, őket az kielégeltette, ott sok mindent lehetett látni a lovaglástól kezdve mindenféle parádéig. Egész nap elnéztek, hogy egyszer még a libáik is ellovagoltak tőlük. Ilyenkor volt aztán sírás, keresés.

A harmadik osztályt is jó eredménnyel végezte el Misu flam. Közben foglalkozott a galambokkal, nyulakkal, volt gerléje is. A tornácra az egyik oszlopon galambnak, a másikon gerlének volt kalitka. Mindég könyörgött: anyuka, tessék csinálni kalitkát. Fogtam magam, és csináltam a két gyerek örömeire egy galambüdőt. Kétszintes volt, két oldalán hat-hat lyukkal, a padlásán egy-egy bejáratral, még az úgynevezett kontyolást is megcsináltam — ez olyan befejező forma — egy kifaragott deszkából. Szépen lefestettem szürkére, a befejező kis toronyszerűséget pirosra, a bejáratokat pirosra és zöldre olalfestékkel. Körül sétáltot is csináltam. A gyerekek a keresztanyjuknál voltak nyaralni, a férjem se tudta, hogy min mesterkedek. Csak amikor elkészült, akkor mondtam neki, hogy mit csináltam, segítsen alját csinálni. Amikor megmutattam, örült is, el is szomorodott. Mondta, mért nem szóltál, mit csinálsz, hátha tudtam volna segíteni valamit. Azzal nyugtattam,

„Száradok, törődöm”

„Fürtös, láncos, táncos, nyalka”

hogy én ezt meglepetésnek szántam, csak abban segítsen, hogy szerezzünk egy oszlopot, és felrakjuk. Ámentem a szomszédhoz, kértem, adjon el egy oszlopot. A Józsi bácsi azt mondta: na, ha annak a két gyereknek akarás örömet szerezni, ahhoz hozzájárulok, de azért kérdezd meg a feleségemet. Gyegyzszi néni — mondom — tessék eladni nekem egy oszlopot. Minek az neked? Mondom neki, minnek. Erre ő: még mi a frászt ki nem találás, mit kell a kölyköket úgy elkenyerezni, csak elrontod őket! Na-na — mondja a szomszéd bácsi —, ha nekünk nincs is gyerekünk, attól még hadd örüljön az a két gyerek! Hát adja el azt a fát, de ide ne jöjjön az a galamb, mert mind megölöm! Ígértem, hogy nem lesz annyi, hogy Gyegyzszi néninek is jusszon, de azért adok majd néha egy-egy párat.

A másik szomszédban volt két fiatalember, a Rományik Jani, meg a Miska, őket hívtam, segítsenek felállítani a galambdúcot. Jöttek szívesen, mondták, hogy majd ők is segítenek fogni galambot. Amikor helyén volt a galambdúc, elmentem a két gyerekért. Azt az örömet, újjongást nem lehet leírni! Nagyon boldog volt mind a két gyerek! Mi ketten az édesapjukkal talán még jobban örültünk. Ennek az egész gyermekkoromban nem volt semmi örömm, csak szenvedés jutott, azért tettem meg értük minden tőlem telhetőt. Amikor már volt galamb és galambdúc, a gerlének kaická, akkor nyúl kellett. Vettem egy pár nyulat, de annak már nagyobb ház kellett. Nem volt hozzá deszka, meg ahhoz már egyedül nem mertem hozzáfogni. Az édesapjuknak nem akartam szólni, mert az ilyen munka mindég nagyon elkeserítette, mióta a jobb keze béna volt. Azelőtt semmiség volt ilyesmit megcsinálni, de most semmi se ment úgy, ahogy régen. Csináltam egy sarkot a fűszekrában a nyulaknak. Most már volt nyúl is, nyúlház is, liba és kacska mindég volt egy pár, de ez nem zavarta a gyerekeket a tanulásban, szerették az állatokat. Arra is jutott idő, hogy Misa az akkor első elemista öccsével, Andrissal foglalkozzon. Ez csak az elsőben volt szükséges, mert ő is jól tanult.

Ettől kezdve Misa minden nyáron járt a tanyára csépléskor a húgomhoz. Kósáékhoz és a szomszédokhoz, összeszedte a cséplőgépet alatt visszamaradt oszót. Hívták, gyere Miske, szedd össze, de neki mindég csak az alját engedték már felszedni. Azért összeszedett annyit, hogy egy kis pótlással elég volt a jószágainak. Különösen egyik galambját, egy angolbegyest szeretett nagyon, az olyan szelíd volt, hogy mindég a vállára szállt.

Amikor Misa fiam elvégezte a négy elemi, beíratam a Jókai Polgári Iskolába. Ott is elég jól tanult. Ekkor már több volt a kiadásom, az öccse, András is járt iskolába — majd később ő is a Jókai. Ide már sok minden kellett a könyveken, füzeteken kívül is. Rajztábla, rajzlap, lombfűrész és hozzá deszka, a ruházásuk is, ahogy nőttek, egyre többre került. De láttam, hogy szorgalmasak, szeretnek tanulni, hát nem vontam meg tőlük semmit. Misa egy egész tábla lombfűrészdeszkaért kért, és amikor megkapta, csinált egy egész csikóstábot. Olyan nyolevan centis négyzetbe lehetett a deszka, ez volt a legelő, erre csinált vagy száz lovat, különböző színűre szépen kifestve, belakkozva. Kifűrészelt és festett csikóst, bojtárt, karamot, kunyhót,

kutat és hozzá kútgemet. A deszkában mindennek a helyét kifűrészelt, és ennyivel mindenit beragasztott. Ezenkívül sok szép lombfűrész munkája volt.

Mindég el volt foglalt, sokat dolgozott. Már a negyedik elemiben elkezdett naplót írni. Nem mindennap írt, csak ha valami fontosabb esemény volt. Egyszer a tanító nem hitte el, hogy ő írta a dolgozatot, megbüntette és csak később, amikor benn az iskolában is olyan kitűnő dolgozatot írt, akkor hitte el, hogy az övé. Azután még segített is neki olyan könyveket válogatni a könyvtárból, amelyekből a legtöbbet tanulhat.

A polgári iskola négy osztályának elvégzése után mindenáron tovább szeretett volna tanulni. Érettségizni akart. Elment beiratkozni a Kossuth gimnáziumba, de nem vették fel, amikor kiderült, hogy csak egy kis állású vasutas gyereke. Ekkor azután beiratkozott a liceumba. Itt is érettségizni kellett, de aki akart, az ötödik éven tanító lehetett. Tanultak zenét, éneket, rutén nyelvet is. Végül, mint kántortanító végzett. Az ötödik év egy részét, mint gyakorló évet Dunántúlon, Deccsen töltötte. Nehéz volt megszokni, mert ezen a vidéken Nyíregyházról csak három voltak, elég távol egymástól: a Mihály fiam, Lakatos Árpád és Pápai Mihály. Találkoznai is csak nagyon ritkán találkoztak. Így a fiam a könyvelvel maradt, de nagyon szeretett olvasni, még Nyíregyházán, a megyei könyvtár igazgatójától kapott nagyon sok jó könyvet és tanácsot az olvasáshoz.

Amikor a tanítás Deccsen befejeződött, hazajött a képesítő vizsgáira, majd elment Bajára egy egyhónapos tanfolyamra. Ott fürdés közben megfázott, beteg lett és még itthon is soká feküdt. A képesítő vizsga után II. Manda-bokorba helyezték ki tanítani.

Ez nagyon öreg iskola volt, az evangélikus egyház iskolája. Volt benne két szoba, konyha tanítói lakás. Egy szobát berendeztünk a legszükségesebb holmival, de a konyha majdnem üres volt: egy stélászl, két hokkedli, egy asztal, az egész lakás kongott az ürességtől, főleg a magánytól. Így kezdte meg az életet a félíg berendezett, mesteregerendás, petróleumlámpával világított, öreg tanyasi iskolában. A lakás valahogy meg volt oldva, de a legégetőbb az ékezés volt. Az apja, meg az öccse minden második, vagy harmadik nap biciklivel kiment hozzá, vitt ennivalót. Én csak gyalog tudtam menni, ha kimentem, sokszor úgy találtam meg az ennivalót, ahogy ki-küldtem. Nagy gond volt ez nekem, nagyon elszomorított, hogy nem lehetek ott vele. Mondtam neki: Misukám, kérjél meg valakit, adjanak kosztot, megfizetjük. Ment ő több helyre, hogy vegyék fel kosztot, de mindenütt azal fogadták, hogy nem tudunk mi úgy főzni, ahogy a tanító úrnak kell, meg nem is érünk rá. Nem tudtam mit kezdeni.

Egyszer az iskolában istentisztelet volt. Olyankor neki is ki kellett menni, harmóniumon kísérte az éneket. Én éppen kinn voltam nála. Jöttek az emberek, neki kellett fogadnia őket. Jött a lelkész, Solymár János, ő prédikált. Mikor vége lett a prédikációnak, akkor mondta a lelkész: emberek, itt tenni kell valamit, a tanító úrnak enni kell! Vállalta el valaki a kosztolást. Csendő. Na, nincs senki, aki kosztol ad? Itt az édesanyja, megbeszéljük, és ő kifizeti a kosztot! Senki sem szólt. Újból kérte őket a lelkész úr, senki.

Na, emberek, ez azért nem szép dolog! Ha a tanító úr itthagya az iskolát, akkor nem lesz, aki tanítsa a gyerekeket!

Erre feláll az egyik asszony, Pilinszkiné: én minden héten adok egy nap kosztot a tanító úrnak. Utána a Garainé vállalt egy napot, akit én is nagyon kértem, már előbb, hogy főzzön a fiamnak. Hetenkint egy napot vállaltak többen, a végén úgy döntöttek, legyen sorkoszt. Ezt én nem akartam. A fiam tudón kiment a tanteremből, olyan lett, mint a meszelt fal, csak annyit tudott szólni: anyám, én ezt nem bírom. Nem tudtam mit csinálni, visszamentem a lelkészhez, kértem, hagyja az egészét. Erre az asszonyok felzúgtak: addig jó volt minden egy kezdő tanítónak, maguk talán különbek? Mi is tudunk főzni, nemcsak a tanító úr, néni! Ezzel abbamaradt a vita, de hítfőn már vitték az ételt. Mi is vittünk, akkor már ebédelt a flunk. Mondta az öccsének: mondd meg anyukának, ne idegeskedjen, nyugodjon bele, úgy hordják az ebédet, mint a dinnyecsőznek.

Nekem nagyon fájt, nem tehettem semmit. Nagyon megbántam, hogy nem engedték a tanárképzőbe. Azt mondta az apja: dolgozz legalább egy-két évet, legyen egy kis pénz, akkor nem bánom. Akkor még az öccse kereskedelmibe járt. Én nem bántam volna, ha Misa elment volna Szegedre. Már mindene el volt készítve, az iratok is, minden, csak a felvételre kellett volna mennie. De mindannyian féltünk, hogy nem bírjuk a költségeket, és akkor minden abbamaradt.

Azután jött a világézés, a nehéz helyzet. Az én drága Misukám megnyugodott, hogy így kell neki tovább tanításkodni, tanított és ette a sorkosztot. Szerencsémre az egyik tanyasi kislány férjhez ment. Kértem a fiatalokat, hogy menjenek a fiamhoz lakni, kaphak egy szoba-konyhát, nem kell fizetni, és még fűtést is kapnak. Szenet, fát vittünk nekik, én adtam a főzéshez mindent, Petrikovicsné, a Mariska főzött: így búcsúzott el a fiam a sorkosztól.

Igen, de azután jöttek a bombázások, mi is kiköltöztünk. Valameddig csak bírtuk, de amikor már a várost is ostromolták, csak feltöltük a kis otthonunkat. Persze, amikor az oroszok bejöttek, és utána ki kellett mennünk, pár napig a város külterületén folytak a harcok, mindeki menekült, aki csak mehetett. Szerelvény szerelvény után ment. Nagyon féltettem a két fiamat. Én nem mentem sehová, de a két fiamnak csomagoltam. Menttem volna őket, mert szedték össze a fiatalokat, férfiakat, vitték a levéteket. Egy tehervonattal szöktek el Balassagyarmatra. Ott Misa fiamat Csesztvére kinevezték kántortanítónak. A csesztvei iskolában laktak az öccsével, majd a két Tornai gyerekkel, egyik pár napos házasság volt, a Tornai Misa. De így legalább nyíregyházi ismerősök közt voltak. Mint csesztvei kántortanítónak, jó helye volt a Misa fiamnak, amíg a németek ki nem dobálták őket az iskola épületéből. Utána a jegyzőék fogadták be a tárasságot, és ott voltak addig, míg kifűgészett hadparancsra be nem kellett vonulni 94. decemberében. Akkor Misa fiam munkaszolgálatos volt. András fiam ott maradt Csesztvén Tornai Mihállyal és fiatal feleségével. Misa rájuk bízta az alig 16 éves öccsét.

Mikor a front átvonult, az erdőbe kellett András fiamnak járni, utat építettek, fát vágta. Itt ismerkedett meg egy szabóval emberrel, aki hívta haza, hogy a parancsnokságon majd kaphak orosz dokumentumot, amivel nyugodtan nekilindulhatnak az útnak, de bizony nem kaptak semmiféle dokumentumot, hanem vitték őket mindenfelé löszert pakolni, dolgozni. Így dolgoztak karácsonyig, mindég hideg magtárakban aludtak. Karácsony előtt jött hozzájuk egy orosz őrnagy, kiválogatta a fiatalokat, diákokat és hazaküldte őket. Mondta: nektek tanulni kell, menjetek haza! Így érkezett meg az András fiam karácsony-ha-madnapján. Én neklemest sirtam, kértem mondtam, hol hagyta Misa. Az édesapja nem ismert rá a fírára, húzót el tőle, azt hitte, megőrültem. Nem esuda, hisz olyan összetörődött, rongyos volt András, hogy nekem is csak a szívem súgta, hogy ez az én gyermekem.

Izgalomtól égve kérdeztem: hol a hátyád? Nehéz volt neki erről beszélni. Elmondta, hogy vitték el többhadmarával, azóta nem tud semmit róla. Örjöntem. Nem lehet leírni, amit mi akkor kiálltunk. Egyetlen egyszer mondta valaki, hogy látta Misa, amint egy munkásszálladban menett el, de nem tudta megmondani, hogy hol és hová. Eltűnt a nagy bizonytalanságban. Nagyon féltem, hogy összefázva jön haza és beteg. Amitől félttem, be is következett.

András fiam járt tovább a kereskedelmibe. Vártunk, vártuk a Mihály fiamat. András vigasztalgot bennünket, igyekezett erőt, lelket önteni belénk, már csak ő volt a vigaszunk.

Az idő telt, eljött a tavasz, a mi drága Mihályunk nem jött. De egyszer mégis viszonylatottuk. Kileneszáznegyvenöt — állás tizenkilencedikén — del-előtt tizenegy órakor esenget valaki. Egyedül voltam, nem tudtam, ki jöhet. De a kutyája már tudta, hogy megjött az ő kedves gazdája! Jön a kutya farkosálya elem, ugat, megfogja a kötéymen sarkát, és szabályosan húz az utcájot felé. Öszintén bevallom, ha a kutya nem jött, hogy ösmerős vár odakint, talán nem is nyitok ajtót, hisz abban az időben sok minden történt. Kinvitom az ajtót, uramisten, az én várva várt gyermekem. Átfelel, nevet, kérdi: megijedél? Édes jóanyám, most már ne sírj, itthon vagyok, többet

nem hagylak itt benneteket! Ugye nagyon sokat szenvedtetek? Igen, sokat, de most beszélj magadról! Rólam nincs mit beszélni, annyi az egész, hogy most már itthon vagyok! Ahogy örülünk egymásnak, kérde: Laci, hogy jött meg? Alig hangzott el a szava, újból csejtenek. Mihály fiam meg ajtó nyitni, hallom, a két fiam ujjongva örül egymásnak. Másnap jött volna az apjuk haza szolgálatból. A fiúk rögtön mentek, vitték az édesapjuknak a nagy örömhírt, és az ebédet. Szerettem volna látni őket, hisz ez a három ember volt mindenem, érték életem, érték küzdöttem, ők voltak az életem egyetlen célja.

Másnap Mihály fiam jelentkezett a tanfelügyelőségen. Azt mondák neki, mivel egyházi tanító volt, menjen oda jelentkezni. El is ment. Kitétek a Bálint-bokri iskolába. Mivel már alig egy hónapig kellett tanítani, ott vizsgáztatta a gyerekeket a Bálint-bokorban. De mire az iskolában végzett, már láttam, hogy nincs jól. Mondtam is neki, hogy menjen orvoshoz, de ő erről nem szeretett még beszélni sem. Majd szeptember másodikán nagyon rossz szul lett, harmadikán bevittük a debreceni kórházra, a belgyógyászati osztályra. Ott azt kérdezte tőlem Rót professzor úr: mit akar, a maga fia olyan, mint az élet. Nagyon kértém, vizsgálja meg, mert én tudom, hogy nagyon beteg. Erre mondta: nem látszik meg rajta.

Megvizsgálta. Behívott. Igen, jól mondta! Befektetem a fiát kivizsgálásra, nem gondoltuk, hogy ilyen súlyos beteg! A vizsgálat után belázasodott, hosszú napokon keresztül negyven-negyvenegy fok jázzal feküdt. Annira súlyos lett az állapota, hogy megmondta a professzor, hogy zöldmandula nagyságú kövek vannak mind a két veséjében. Meg kell műteni, igen, de addig nem lehet, amíg negyvenet mutat a hőmérő. Penicillin kéne, de a klinikának nincs, próbáljunk szerejni. Hirdették újságban: ha valakinek van, életmentésről van szó. Kaptunk címetek: Miskolc, Eger, Debrecen, de leg-többet inkább közszékből. Utaztam mindenfelé, ahonnan értesítettek, két-három grammot kaptam egy-egy helyen. Sikerült annyit szerejni, hogy láz-talanították, de akkorra már nagyon legyengült. Azt mondta a professzor, meg kell műteni, mert így biztos a halál, de ő nagyon bizott a műtétben. Azt mondta nekem, kérjem a Lőszlip professzor urat, ha van menetség, az csak a Lőszlip professzorban van.

Kértem Rót professzort, beszéljen vele. Mondta, hogy ő már kérte, de nem vállalta. Mondta: próbáljon vele maga beszélni! En el is mentem hozzá. Mikor elmondtam jövetelem célját, rögtön mondta, hogy ő nem vállalta, de én makacsul ragaszkodtam hozzá, naponta kétszer, háromszor is elkaptam és könyörögtem neki, vállalja a műtétet.

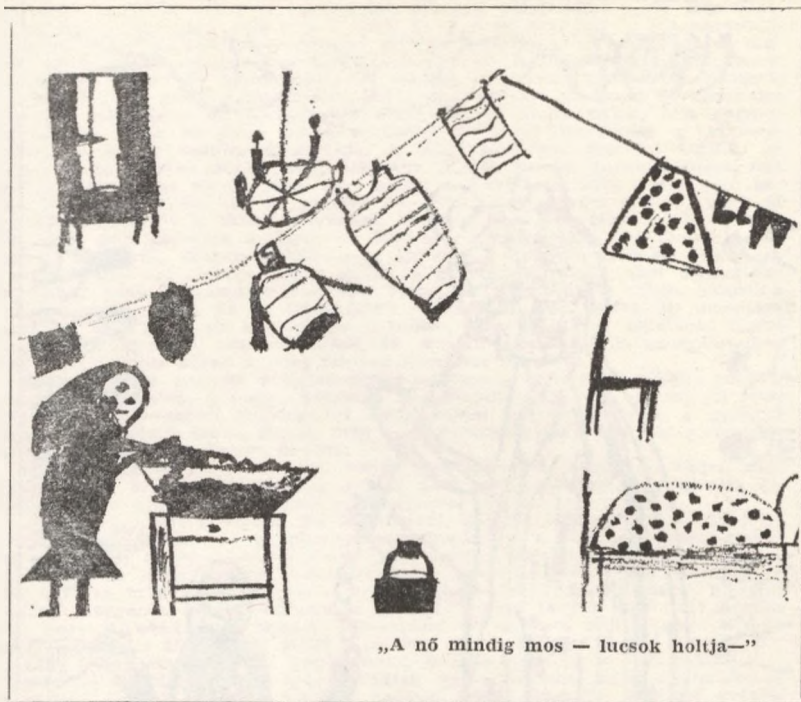
Már ha meglátott, menekült tőlem. Egy egész héten jártam utána, és könyörögtem. Már nemegyszer azt mondta: asszonyom, nem akarok a gyer-meke gyilkosa lenni! Erte már meg, félek magától, olyan mint egy kísér-tet, úgy jár utánam. Hagyjon békében. En könyörtelenül kitartottam, és még makacsabban könyörögtem. Már amikor nem bírta tovább — az irodájában leterdélve kértem —, megfogta a kezem, azt mondta: álljon fel, asszonyom, megnyerte a csatát! Honnan szedi azt a nagy bátorságot, azt a nagy hitet? Annira bizik benne, hogy sikerül a műtét? Igen, professzor úr, én hiszem, hogy sikerül, nagyon kérem, minél előbb tessék megműteni. Ő azt mondta: jó, még ma konzultálunk. Két nap múlva mondta: eldöntöttük, három, négy nap múlva megműtöm a fiát, de magának és férjének alá kell írni egy nyilatkozatot, hogy a szülők felelősségére áll megműtve Váci Mihály! Meg-köszöntem. Ő erre azt mondta: ne köszönje, mert ha nem sikerül az operá-ció, akkor engem ne nevezzen a gyermeke gyilkosának, mert maga köny-szerített rá. Amikor műtötték, én kimentem a parkba, egy spirálbokor alá terdéltem és nagyon, nagyon imádkoztam, kértém az Istent, segítse meg Lőszlip profot, hogy sikerüljön a műtét. Egyszer csak jön maga a profes-szor, megfogta a kezem, mondja, keljen fel, a fia meg van műtve. A te-nyerén hozta a veséből kibányászott követ, ideadta. Együtt mentünk be a kórterembe. A férjem ott állt a fiam ágya végében.

Mondja a professzor: asszonyom, átadom a fiát, most már hazamehet-nek! A férjem hazament, én természetesen ottmaradtam, a kórterem ajta-ját bámultam, és vártam, mikor sikerülhet be. Az ágya a kórterem közepén volt. Egyszer jön egy nővér, hozza az állványt. Infúziót kapott a fiam. Nem engedtek hozzá bemenni, hisz férfiosztály volt. En fogtam magam, elmen-tem a professzor lakására, csöngtettem. Mikor meglátott, nagyon dühös lett. Kérde, mit akarok. Mondom, szeretném a gyereket külön szobába áttétni. Nincs külön szoba, mondja. Mondom van egy a női osztályon. Azt mondja: hogy kéne ezt illet, női osztályt! En újból kértem, mit számít az egy ilyen sü-lyos betegnél. Erte meg, nem lehet! Professzor úr, én innen addig el nem megyek, amíg nem tessék telefonálni az osztályos orvosnak, hogy tegye át az üres különszobába! Rám ordított: menjen innen, nem lehet, meg akar örjíteni? Miből forja fizetni? En mondtam: nem az az érdekes, csak át le-gyen fektetve, mert én itt akarok maradni vele. A felesége mondta neki, telefonálj, látod, hogy nem fog addig elmenni. Úgy is volt, telefonált, aztán mondta, menjen, mire odaér, a fia is ott lesz a különszobában. Mire visz-szamentem, tényleg ott volt már a fiam a különszobában. Még nem eszmélt. Ezés éjjel vele voltam, vártam, hogy mikor tér magához, ott álltam az ágya mellett. Ezés éjjel nem jött senki, se nővér, se orvos. Mikor kezdett ébredni, nagyon rosszul volt, kerestem az orvost vagy legalább egy nővert, nem találtam. Egyetlen orvos és nővér volt az egész vonalon, azok is mű-töttek. Ez így volt: nem volt elég orvos, nem volt fűtés, nem volt mit főzni a konyhán. Nem voltak ablakok, redőny, üveg összerúgva, szétrétekelve, nem volt szén, alig annyi volt, hogy a villanyenergiát tudják fejleszteni. En úgy fűtöttem, itthonról hoztam egy kis rezsót, azt az éjjelszékére ny álli-tottam, és a beteg fiam köré meleg vízzel megtöltött üvegeket raktam.

A professzor kérte a betegek hozzátartozóit, akik tehetik, hozzanak étel-miszert, természetesen nyers állapotban és szemet. Nem volt a klinikának semmije, csak a roncsolt pavilonok. Az én férjem is hozott egy-egy fél zsák szemet, az ablakokat papírral ragasztottuk be. A háború alighogy betelez-dött. Mindenütt romok. Aki akkor még nem is élt, az halba látja a tévében. Fiam nagyon beteg volt, nagyon sokat szenvedett. Apogattam. Ha jöt-tek a látogatók, mindég mondta, ne engedjük, hogy őt csodálják. Nagyon rossz állapotban volt. Vízlikor mindig kérdezte az orvost, meg fog-e gyógyulni. Vizsgálták, igennel válaszoltak. Volt rá eset, hogy könyörgött: anyám, ne hagyj itt meghalni! Mindég mellette voltam, minden pillanatban kellett valami. Két ágy volt, az egyik az övé, a másik az enyém lett volna. De én talán csak háromszor vagy négyszer fektüdtem bele. Akkor is csak azért, mert az édesapja volt vele, ő adott neki vért, azért kellett neki is ott lenni. Volt egy lány Nyíregyházáról, orvostanhallgató, Krescs Csöpi, ő is adott egy párszor vért a fiának, ő volt a leggyakoribb látogatója, nagyon kedves teremtés volt, sokat vigasztalta.

Elmúlt egy hónap, elmúlt két hónap, már ámentünk a harmadikba is, semmi javulást nem tapasztaltam. Drága Mihályom nem javult már én is csak nagy nehezen bírtam, már engem is gyógyszereltek. Az infúzió után a fiam két lába elállyagosodott, nem gyógyult. A professzor mondta, hogy amit lehet, megtesznek, de itt már más megoldás nincs, amputálni kell a lábát. Nem tehetek egyebet, én mondtam már magának, hogy engedélyez-zék, írjanak alá, hogy amputáljuk le a lábát!

En mondtam: tessék hazaküldeni, ő már ilyen állapotban nem bír ki ilyen műtétet, különben nem is engedem, én hiszem, hogy meg fog két láb-bal is gyógyulni! Mindene elkövetek, de a lábait nem hagyom levágni! Akkor vigye haza, nem tudok vele mást tenni! En mondtam: ez nem kö-vetkezik be, ha steril az infúzió. Még maradtunk tovább, elkövetek mind-ent az orvosok is, de gyógyszer nélkül nem tudak őt sem gyógyítani. Majd egyszer, úgy december közepe táján, mondja a professzor: édes asszonyom, meg kell hogy mondjam magának nagyon reménytelen a fia helyzete, gon-doltam, jobb volna, ha hazavinné, otthon jobban tudja ápolni, hisz maga már tudja a beteget ápolni. Ha bejön a férje beszéljék meg, hogy lehetne megoldani a szállást, egy parasztszekeret kibélnél szalmával, dunyhával, hogy kényelmes is legyen, meg se fázzon, rendben hazaérjen. A férjem be-szélte a sógorommal, elintézték mindent, dunyhát, bundát raktak a szekérbe. Nem szívesen jött a Kósa bácsi, még akkor nagyon rossz volt az út, és sok

„A nő mindig mos — luesok holtja—”

kóbor idegen kószált az országutakon. December huszonegyedikén eljöttek értünk, délelőtt érkeztek, délután kettőkor indultunk. Olyan gödrös volt az úttest, hogy csak lépésben jöttünk. Hatházon kapott a beteg egy injekciót, kapott enni, és újból betakargattuk. Elindultunk. Nagyon hideg volt. A csillagok valósággal szikráztak. Kósa és a férjem végig gyalog jöttek, a ló fázott. Állandóan fogni kellett a kantárt, hogy a ló lépést jöjjön. Hol egyik, hol a másik ugrott fel a kocsi oldalára, hogy egy kicsit megpihenjen, de a lónak mindig kellett fogni a zabot, mert meg-megugrott, olyankor nagyot döccent a kocsi, ez szörnyű fájdalmat okozott a gyermekemnek. Az édes-apja sokat megkérdte: jöle: nem fázol, nem vagy éhes? Olyankor megszo-rongatta a kezét, és átadta az én szavamat is. En elől ültem, az ülésen, tartogattam a gyeplőt, be voltam pakolva, de így is majd megfagytam. Az a tudat gyötört, hogy egy nagyon nagy betegét viszlunk, az öröm összeke-veredett bennem az ürömmel. Nem tudtam, mi lesz a vége, hazaérünk-e a gyermekemmel. Ment a kis karaván a csillagos ég alatt. Mindenütt kivilági-tott ablakok, örömmel megtelt házak, kívülről nagy csend, csak a kutyák csaholása hallatszott, és a fagyott hó recsegése. Nagyon szomorú menet volt ez. Mindenkinél öröme volt, megszületett a megváltó, csak mi kóboroltunk a pusztában. Mint valamikor régen a pásztrok: ők keresték a jászlat, mi kerestük az otthonunkat.

Kérdem a férjemet, hány óra van. Gyufát gyújtott, megnézte az óráját, hajnali négy óra, most már hamar hazaérünk. Út órára hazaértünk. Nagy meglepetésünkre sokan vártak, rokonok, szomszédok, természetesen a ki-sebbik fiam, András is. Kaput nyitottak, beértünk az udvarba, leszedték a betegről a takarókat. Tanakodtak, hogy kéne a szobába bevenni. Mondtam, vegyék le a kassal együtt, mert másképp nem lehet. Kihúzták a kassát, úgy vitték be a szobába, ott megfogták a lepedő négy sarkát, áttették a szőnyra. Jól be volt fűtve. Igen, de most hogyan tovább, kétnapos ünnep, se orvos, se patika. En ugyan kértem három napra való gyógyszert, de kötszer nem volt. Igaza volt a professzornak, jobban tudtam itthon táplálni, és ami a legfontosabb volt hozzá, jó melegben feküdt.

Elmúltak az ünnepek, elmentem orvost keresni. Doktor Simon Jenőt ke-restem fel, ő ajánlott egy pár sebész, mind a kórházban dolgozott. Egy szájszebesz vállalta a kötésezést, így ez már ment egy darabig.

Szerencsére volt egy orosz, aki már többször érdeklődött a fiam hogy-léte feől. Még mielőtt a fiam be ment volna a klinikára, egyik alkalommal az udvaron játszott a harmonikáján. Arra jött két orosz. Meghallották, be-cseengettek. Mire a kapuhoz mentem, már benn is voltak. A fiam nem tette le a hangszert: szép nagy harmonika volt. A két orosz mondta, jászson. Ő játszott, játszott a Katjusát, a Jablonkát. Nagyon szépen játszott, többször megismételték vele, aztán eljátszotta a Kék Duna keringőt. Az egyik orosz leterdelt, átölelte Misa két térdét és elmentek. Még jöttek kétszer, de aztán már nem találták itthon, sajnos már akkor a debreceni klinika lakója volt. Jöttek többször érdeklődni, hogy ők tanulnának harmonikázni. Mondta a férjem, hogy velünk van Debrecenben a harmonika. De azután is jöttek, ér-dekelte őket a Mihály hogyléte.

Mikor már itthon voltunk, akkor újból járogatni kezdtek hozzánk. Ho-zott az egyikük vattát, kötszert, steril gézt. Többször is jött, már tudtuk a nevét. Jött Názár olyankor is, amikor az orvos kötözte a fiamat. Ilyenkor mindég haraggal ment el a Názár. Mondta: mamika, Miska nem gyógyul meg, nem jó magyar orvos.

Egyik alkalommal megint végignézte a kötésezést. Akkor mondta az or-vos, löböt nem jövök, köztöze maga, vagy vigyék a kórházba. En összetett kézzel könyörögtem. Az orvos csak ennyit mondott: nem bírják fizetni, nem jövök, így is már négy és fél liter alajjal tartoznak, ez három kötés. Mond-tam, megyek cserélni olajért, csak jöjjen. A doktor úr: nem jövök, azért a másfél liter olajért nem fogok idebiklizni. Elment. Kérde az orosz: mamka, mit mondott? Mondom neki. Káromkodott, és azt mondta: én kezelem a Mi-sát! Misa, én gyógyítalak! A fiam megijedt, anyám, ne hagyj jobban tönkretenni. Azt hiszem, nem kell magyaráznom, mit éreztem. Kikísértem az orozt, újból mondja, hogy ő jön. Gondoltam, mondtam is a fiának: nézd, nem tehetek semmit, a kórházba nem engedlek, az tragédia lenne. Próbáljuk meg az orosz-sal! En magam is lekezelénelek, de ezt nem szabad megtennem. Majd én figyelem, hogy csinálja a kötésezést, ha nem jól, akkor kérünk tőle kö-tszereket, és én foglak kötni. Másnap jött az orosz. Hozott kötszert, gyógy-szereket és egy nővert. Hozzáfogott a kezeléshez. Csak néztek. Amikor le-vette a köpenyét, láttuk a vállán a sok aranycsillagot, akkor tudtuk meg, hogy sebszervos. Amíg mosakodott, elmondta, hogy az éjjel mennyi lábát és kezét amputált. Most a kezét meleg vízben, benzinen, tisztaszessben, így fogott hozzá a kezeléshez.

Előbb adott a betegnek egy injekciót, egy kevert port. Nem jajaított az én fiam, ő is látta, ez tisztán, sterilen dolgozik, nem kellett könyörögni, hogy ne szaggassa fel a sebeket, mint a másik orvos. Az orosz aztán jött mindennap, költözte, és amikor először rendbe hozta, úgy elaludt a fiam, hogy másnap este őkor ébredt. Kérde, hány óra. Mondom, este öt. Ennyit aludtam két óráról? Na, meg ennyit se aludtam régen! Nem bizony, fiam, mert ez már másnap este öt. Nem hiszem, ez lehetetlen. Volt itt Názár? —

„Három király mi vagyunk”

kérdi. Igen, volt, azt mondta, ne keltsünk fel, jobb az alvás, a pihenés, mint az evés, ha felebredsz, jobban fogsz enni! Így is volt. Olyan jól evett az én gyermekem, hogy egész betegsége alatt ilyen jól soha. Kezdtél szépen javulni, már sokat játszott a harmonikán is. Egyszer bejelenté Názár: Mísa, most már járnod kell, mert lebénul a lábad. Fogták, felállították a kisebbik fiammal. Nem bírt megállni, olyan volt a két lába, mint két rongydarab. Negyedóránként állította fel vagy háromszor, aztán másnap újra kezdte. Mindennap egy picit erősödött. Eleinte úgy kellett kivinni, semmi erő nem volt benne. Senki sem hitte, hogy életben marad, csak én. Az erős hit, akarat megtartotta. Nagyon nehéz volt számára ez a tél. Az ablakhoz tettük a fekvőhelyét, legalább az ablakon át lássa a világot. Nem sokat látott belőle. Olvasott, rádiózott, harmonizált, így teltek a napjai.

Egyszer a Mandán végigfutott a ház: meghalt a tanító úr! Jönnek az emberek nagy tisztelettel. Kopognak. Hellyel kínálom őket, leülnek. Újból kopognak, azokat is elültetem, azután már csoportosan érkeznek. Ünnepek után voltunk, kínálom őket egy kis maradék kaláccsal. Ők csak ülnek, jeltve állnak. Nem tudtam elképzelni, hogy ennyien jönnek látogatni a betegre.

Egyszer csak megszólal az egyik ember: már ne tessék haragudni, tanító néni, hát nem innen lesz a temetés? Kérdem: drága jó emberek, milyen temetésről beszélnek? Hát... hát a tanító úr temetése. Ekkor is nagyon erősnek kellett lennem. Hála Istennek, még él, ott fekszik a belső szobában. Ezeket az embereket látni kellett volna, milyen meghatódottan nézett rám mindegyik. Egyenként néztek be az üvegajtón, minden egyesnek az volt a válasza: hála Istennek. Nem tudnám megmondani, hányan voltak, csak arra emlékszem, amilyen szomorúan jöttek, olyan boldogan mentek el. Azt hittem, hogy az én fiam alszik. Bementem hozzá. Persze ő mindent végighallgatott. Nagyon ki volt sírva a szemem, nem tagadhattam le, hogy sírtam. Még ő vigasztalt: ne sírj, anyám, kiállunk mi már ennél nagyobb kínokat is.

Ezután jöttek a tanyáról látogatni, hoztak tejet, tojást, kértek, tessék a tanító úrnak elkészíteni, hadd erősödjön és jöjjön tanítani. Abban a tanévben, sajnos, nem sokat tanított, csak az utolsó hónapot. A vizsgák előtt ment ki tanítani a Mandára, nem egészen gyógyultan. Elvégezte a vizsgákat, akkor nyáron sokat pihent. Összel újra kezdődött a műtét. Az első műtétnél a jobb veséjéből vették ki a köveket, a következő műtét a bal vese volt.

Ez már negyvenhatban volt, ez már nem volt olyan hosszadalmas, most csak az öccse volt vele benn a klinikán. Akkor már közös kórteremben feküdt, az öccsének adtak egy gyerekágyat, abban aludt, de a lábait kilógattak az ágyból. En mindennap bejártam hozzájuk. Ezután a műtét után csak két hónapi bentlétele szorult. Negyvenhétben újabb műtét, mert az elsőnek operált veséje eltályosodott. Negyvennyolcban tüdő- és mellhártyagyulladás után besűrűsödés és kaverna. Az erős diétázás és csökkent ellenállóképeség miatt. Aztán a sok sztreptomcin, az segített rajta. Bent feküdt az Augustus szanatóriumban. Amíg még itthon volt, elég lett volna neki negyven gramm sztreptomcin, de mikorra bejutott a szanatóriumba, akkorra hatvan gramm kellett. Mire a hatvanát összeszedtük, a fiam állapota sokat romlott. Ahol volt csak egy gramm is, elmentünk érte, községekbe, falura. Leginkább olyan helyen kaptunk, ahonnan sokan díszidáltak. Akkor ezért a sztreptomcint tudtuk a legjobbat kicsavarni a rászorulókból. Csak akkor fogtak hozzá a fiam kezeléséhez, amikor már megvolt a kilencven gramm. Ez is nagyon nehéz volt. Soha nem törődtem azzal, honnan lesz rá pénzem, semmi nem számított, csak az, hogy a fiam meggyógyul, ami ha nem is teljesen, de megtörtént, és tudott dolgozni. Csodálatos volt. Azután még kiment tanítani a tanyára, de messzire behozták a városba. Előbb a négyes iskolában tanított, aztán a Kossuth gimnáziumba küldték, magyar órákat adott. Majd áttették a kertészeti iskolába nevelőnek, az itteni kollégium igazgatója lett, rövid idő múlva a kollégiumok előadója. Nagyon sokat dolgozott, egész éjszakai ébren töltött, törte a fejét, hogy is tudna többet és többet tenni a dolgozó emberek gyermekeiért.

Sokat járt Pestre. Egyik alkalommal, mikor vitte fel a jelentést, dolgozott a vonaton is. Annnyira fáradt, álmos volt, hogy nemcsak írta a jelentést, hanem rajzolta is, rajzolt a régi galambházat. Amikor feleszmélt, akkor látta, hogy mit csinált. Gondolta, hogy átfirja, de a vonat annyit nem késett. Gondolta, lesz, ami lesz, úgy adta le a jelentést, ahogy volt. Csak néztek rá. Kérdőkifejezés: ez mi? Elnézett kért, elmondta, hogyan történt. Nem volt különösebb baj belőle. Bejelentették, hogy fel kell mennie Pestre. Ennek nem nagyon örült, mert itt, Nyíregyházán ő kezdeményezett egy szakértettség iskolát, ahol ő is tanított, azt feltette.

Az Oktatási Minisztériumban az ösztöndíjas ügyek előadója volt, később, körülbelül 1952-től a Tankönyvkiadó Vállalat szerkesztője. A magyar irodalomkönyveket szerkesztette, lektorálta. Így ívelt felfele, de mindig jobbat akart, sosem volt magával megelégedve. Mindég azt az időt fájalta, amit a betegsége elrabolt tőle. Mondta is sokat, amikor kértük, nem szabad agyonhajszolni magad: nem tudom utolérni magam, még nagyon sokkal tartozom önmagamnak.

Azután az Elet és Irodalomnál végzett szerkesztői munkát, 1961-től az Új Írás rovatvezetője lett, majd egy kevés idő múlva szerkesztője, egész haláláig.

Mindég azon fáradozott, hogy lehetne mielőbb megszüntetni az anyagi nyomorúságot, a szegényeket és a hátrányban levőket feljebb hozni. Azt nem lehet leírni, mennyit dolgozott. A munka volt a szerelme. Emellett még tanult is, levelezően végezte a tanárképző főiskolát, de nem tudta a betegsége miatt elvégezni. Az utolsó vizsgáit már le sem jette, annyi volt a munkája. Sokat járt előadásokat tartani, a diákok nagyon szerették, mindig hívták, és ő nem tudott nemet mondani. Magának is dolgozott, sokat írt, már a polgári iskolás korától sok kézírata volt, sajnos a nagy világegyeszel azok is elpusztultak, csak egy nagyon kis részük maradt meg. Az elhurcolás idejéből is voltak versek, de mikor a csendőrok körülvették a munkásszállót, mindenét el kellett dobni, hogy valahogy áteszússon a csendőrgyűrn, a pusztai életét megmentse. Értethető, hogy ezek után nagyon nekilátnak a munkának, ezért tudott mindenben lelkesülni, örülni, ha valami az ő gondolatából sikerült.

Amikor még Nyíregyházán kollégiumi igazgató, majd kollégiumi előadó volt, sokat utazott vidékre. Ennek úgy vette hasznát, hogy az iskolákban módja volt kutatói a jó tanulók után, így toborozta a falusi, tanyasi gyerekeket a továbbtanulásra, és hozta be őket Nyíregyházára. Volt rá eset, hogy egy-két gyereket elhozott vidékről, alig voltak itt egy hélig, jöttek a szülők és vitték őket haza. Akkor meg tévhitben éltek az emberek, nem voltak bizalommal a kollégiumok iránt. Volt, hogy eljöttek hozzám, és megfenyegettek, ha a fiam nem hagyja abba a gyerekek toborzását, majd ők elintézik, ellátják a baját. Ma, persze, van olyan anya, amek dicsekszik a lányával, hogy főkönyvelő az egyik borsodi gyárban, a ferje meg mérnök, de akkor átkozta a fiamat, mintha az legalábbis az akasztófára vitte volna a lányát. Nagyon sokan, még a mandaiak közt is voltak, akik nem hittek neki. Ha elengedték a gyerekeket tanulónak, és megkapta a ruhát, megledtek az egyenruhától, sokan inkább visszavitték a ruhát, de a gyereket nem engedték. Ez most hihetetlennek tűnik, pedig így volt.

Ilyen nagy lendülettel vágott neki az életnek, dolgozott, harcolt, minden kivel vitába szállt, nem önmagáért, csak az elmaradt munkásemberekért, hisz önék már akkor meg volt alapozva a jövője.

Egész éjszakákat elbeszélgettünk, kérdeztünk. Én sok nyomorúságos dolgroi beszéltem neki. Ilyenkor nagyon dühös lett, sokszor már hajnalok hajnalán kiment a velünk szemben levő temetőbe, és addig járt a temetőt, míg le nem hűtötte magát a dűhtől. Ha visszajött, sokszor kérdeztem tőle: na, megmondta a magadét az őseidnek? Akkor nevetett, mondván, hagyom őket pihenni, volt nekik elég bajuk, nem haborgatom őket, mit mondjak nekik most, ha életükben nem tudták lerázni az igát magukról, már most mindegy. Jussom eszedbe, anyám, a jövő generációja nem fog annyit küzdeni, mint a te korod hősei. Az baromi küzdelem volt.

Hiába térünk át más témára, mindég csak az előbbire jutoitunk vissza. En a nehéz gyerekkoromát és az utána következőket emlegettem, ő a jövőnek a szépségét látta.

Igy vitáztunk éjszakába nyúló esteiken. Ő írt, én elaludtam. Ha frás közben dühös lett, megkérdezett: alszol, anyám? Én rögtön ébren voltam. Akkor kezdte újból. Valami mindég izgatta. Még álmában is a hátrányban levő, elmaradt gyerekek sorsa foglalkoztatta. A lelenci gyerekeké különösen, mert ismerte a tanyákról a sorsukat. A kisgazdákat kivitték a gyereket a tanyára, az állam fizette értük, ruházták őket, de a gazda mégsem engedte, hogy jártanak az iskolába. Azt mondták, ennyit nem lehet tartani őket, dolgoznak. Dolgoztatták is a gyerekeket. Nemegyszer kérte, hogy ellenőrizze a kiadott gyerekek helyzetét. Nem árt az annak a gyerekeknek, ha megtanul dolgozni — volt a válasza. A fiam bosszankodott. Más is foglalkoztatta. Kollégiumok, tanyasi kollégiumok szervezésén dolgozott. Elégedetlen volt, ha csak úgy leintették, pedig leintették sokszor.

Azért lassan csak sikerülték a dolgok, például az Angol-kisasszonyok házát államosítani. Az már úgyszólván üresen állt. Ő volt több helyen kért, adják oda kollégiumnak. Nehezen ment, mert még sokan mindég várták a „felszabadítókat”. Mikor végre sikerült, kollégium lett az apácák házából, és beköltöztek a diákok, akkor boldog volt a fiam, mert pár diáknak szép, rendes otthona lett.

Minden kollégiumot gyakran meglátogattam, kérdezte a diákokat, mit ettek, eleget kaptak-e? Megnézte a konyhát, rend van-e, mindent ellenőrzött. Mindennek utána nézett. Az egyik elnök behozta a fiát a kollégiumba. Kocsin hozta, szombaton vitte, hétfőn hozta. Pupillizsamban járt a többi gyerekek között, és lenézte azokat, akik glótgatyában feküdtek le. Közben volt olyan gyerek, aki Kálmánházáról járt be Nyíregyházára, 18 kilométerről, mindennap, mert az olyanok foglalták el a helyét, akiknek a szülei bírták volna az albertetletet fizetni. A fiam elküldött két kollégistát az egyiknek is, a másiknak is a lakhelyére, a tanácsházára, bizonylatot kért annak megállapítására, hogy ki a jogosultabb a kollégiumi lakásra. Természetesen a kálmánházi gyereket illette a jog.

Sok ehhez hasonló eset történt, amit nem tudott elviseelni. Volt, hogy az egyik fiú nem tudott valami díjat kifizetni a kertészeti iskolában. Gyorsan hazajött féderes taligán: anyám, adj ennyi, meg ennyi pénzt! Én adtam, ő segített.

Még tanítóképzős korában járt cseplőgéphez ellenőrné. Háború volt, be kellett minden szem terméssel számolni, minden mázsáját be kellett írni. Ő nem írt be mindent, tudta, hogy ezzel a dolgozó embereknek segít. De amikor azok a fellegekig erő árakat kértek a terményért, az eladásnál a rászorulóktól, akkor nagyon dühös volt. Nem tudott belenyugodni, hogy az egyik munkásember a másikat kihasználja, mikor mind a kettő egymásra van utalva.

Nehéz volt ezt megértenie, mert otthon becsületesen éltünk, csak a jót és a szépet látta, azt hitte, hogy mindenütt így élnek.

Aztán, mikor Pestre került egyik alberteltől a másikba, az ő számára megint egy új világot jelentett. A kiskirályok, akik olyan szerencsés helyzetben voltak, hogy vagy saját lakással rendelkeztek, vagy főbérlettel, végképpen elkésérítettek. A lakbér sok volt, a mozgási lehetőség nagyon kicsi, még egy tea megfőzése vagy egy tejforralás is gond volt. Mikor elmentek albertletet keresni, megkérdezték, hol dolgoznak? A minisztériumban, az öcsém meg festőművész — válaszolták. Akkor minden megengedett, konyha, fürdőszoba használatát, de mikor megtudták a származást, akkor már nem mindenütt örültek. Voltak helyek, ahol szerették őket, és megbecsülték. (Akkor már András és Mihály együtt laktak.) Én minden héten vittem az enniválót és a tiszta fehérneműt, olyankor rendbe raktam a ruhaneműjüket, gombot varrtam, stopoltam, a ruhájukat kivásaltam, rendben hagytam. Nem mondom, hogy nem volt fárasztó, de minden héten boldogan mentem, kivéve, ha ők hazajöttek, akkor ők vitték magukkal mindent.

Közben Mihály fiam beteg lett, be kellett neki feküdni a János kórházba. Akkor a tődejével volt baja. Ez megint megkeserítette az életünket. Megint kórház. Ez tartott négy hónapot, akkor jött a tél, állandóan aggdótam, féltettem őket, meg ne fázzanak. Mihály pár napra hazajött, felerősítettem, de féltettem Andrást, mert ha ketten voltak, vigyáztak egymásra, nem voltak elhagyatva. Aztán András flammak sikerült egy műtérmet szerezni, de milyen áron! A műtérmet egy szoba-konyhás lakást kellett venni, de nem volt mit tenni, megvette, mert kellett a műtérmet, hogy dolgozhasson. Így aztán megszűnt az albertlet, a műtérmetben laktak mindketten egész addig, amíg Mihály meg nem nősült, még néha azután is, amíg lakást nem kaptak. 1956-ban kaptak lakást a Fiaityúk úti lakótelepen. A kiutalás a zsebében volt, elment megnézni a lakást, de már benne lakott egy háromgyerekes család. Jelentette a minisztériumban, hogy a lakását elfoglalták, azt mondták neki, legyen ő is honfoglaló. Ajánlották neki a Villányi úti lakást, hogy sürgősen foglalja el, amíg más be nem költözik. Így lett ő is honfoglaló. Itt majd berendezkedtek a feleségével, itt éltek haláláig.

Itt dolgozott, írt, innen járt külföldre, amíg vesztét nem okozta a sok utazás. Először elutazása előtt vett magának szép nagy harmóniumot, ezen sírta el örömet, bánatát, ez pótolta neki harmonikáját, amit annyira szeretett, de egy szép napon eladta egy használt motorért, mert kellett neki a motor, kijárni az iskolába, tanítani. Pesten már nem volt motor, de a kutyáról ott sem mondott le. Sok baja volt a kutyájával is, egyik alkalommal a kutyája csak a felesége segítségével eresztette be a lakásba, mert soká volt benn a szanatóriumban. Képzeld, anyám, már a kutyám se ismer meg! — mondta. Akkor is sok időt töltött a szanatóriumban. Ez ötvennyolcban lehetett. Iró-küldöttséggel volt Csehszlovákiában, ott lett súlyos beteg. Olyan súlyos volt, hogy orvosok tanácsára két hónapig Prágában feküdt szanatóriumban. Nagyon sokat dolgozott ott is. A szabadsághegyi szanatóriumban is csak a munkája elterelése, köteleit készítette, rendezte.

De mire is tudnék térni. En a Mihály fiam gondjairól tudtam, ő pedig mindegy a gyermekkoráról, rokonságáról, a gyermekkori időkről faggatott, meg a nagyszükekről is, hogy miért, ki, hova ment. A rokonságot is mindig végigjarta. Ugy gondolom, az életünk, a gyermekkor, az a küzdelem, ahogy mi az iskolázatásunkat tudtuk intézni, nagyon érdekelt. Talán, hogy honnan jött? Meg az is, hogy a hasonló családok gyerekei nem tanultak. Nem fogott ki a kérdésekből, én meg mondtam, hogy is eltűnt, milyen volt a régi világ. Az apjukkal mi nem beszéltünk a gyerekek előtt a bajainkról, amik a kis fizetésből eredtek, de én soha nem tágitottam attól, hogy taníttatni kell őket. Erre én még nagyon fiatal koromban fogadalmat tettem. En tudtam, mondtam a kérdésekre a regit, Mihály fiam meg érezte, már az iskolában is, hogy ő nem egészen tartozik oda. Azután ő is megismerte, mint tanító a tanyabokrok világát, a parasztok, főleg a tanyai kisparasztok életét, gyerekek kilátástalan helyzetét: hogy a jóság, a legeltes, mezél munkába bizony az első — a gyerek tanulása csak minden után. Az iskola csak az utolsó.

Már miután kötetel jelentek meg és irodalmi estekre eljárt, ha közel volt, mindegy hazajött egy-két órára, éjszakai alvási. Ilyenkor nagyon sokat beszélgettünk. Nekem mondta el az élményeit, a terveit.

Nem csak itthon utazott sokat, de külföldre is elutazott. Ezek az utazások nagyon nehezé tették az életemet. Már az első külföldi utazása sem volt könnyű, amikor Prágában megbetegedett. Itthon még csak elertem, ahogy tudtam, segítettem, ápoltam, utána mentem, de külföldre nem mehettem utána, és nem tudtam róla semmit, csak idegeskedtem. Onnan a levél is lassabban jön. Ha elutaztak, egyetlen nyugodt pillanatom nem volt, amíg haza nem érkeztek.

En sok küzdelemmel ezért a három emberért éltem: férjemért, és a két fiamért, Mihályért és Andrásért.

A párizsi utazásra felkészült Mihály fiam, tanulta a nyelvet és érdeklődött, hogy élnek ott az emberek. Otthon érezte ő ott is magát. Ott hallotta sok, nagyon régen megtelepedett családtól, hogy a magyarnyelv-tanulás, könyvellátás nem biztosított. Pedig, aki magyarnak mondja magát, valahogy a gyermeket is szeretné a magyar szóhoz szoktatni. Kérték, már első párizsi útján, ha lehet, tegyen valamit, hogy a magyar nyelvkönyvek, olvasmányok eljussanak oda.

Párizsi utazása év végén volt. Ő karácsonykor született és egyedül volt idegenben, ez a családhoz szokott gyerekek megrázó volt. Akkor írta a verset:

Csak a négerek ültek egyedül
meg én.
En sápadtan a vágtyól,
ők meg feketén.

A kívülrekedtek
Párizs közepén.

Csak a négerek meg én,
sápadt fenégen —
ők meg feketén.

Sápadtan én,
ők feketén.

Csak a négerek
meg én.

Ez idő tájt volt, hogy képviselőnek jelölték, és megválasztották. Így lett neki módja szót emelni a már ifjúsága óta gyötörő problémák miatt. Nagyon tudta, miért küzd.

Már képviselő volt, amikor nekifogott pontosan megnézni: tanyasi, vidéki, bejáró gyerekek, hogy tudnak tanulni. En hallgattam végig, ha hazajött, csak egy napra is, hogy: édesanyám, te nem is tudod, mennyi az az út, amit a gyerekek naponta gyalog, kerékpáron megtesznek az iskolába és vissza, és hogy ilyen gyerekek hogy tudnak majd a városiakkal szemben egyetemre menni? Ezek a problémák gyötörték a Mihály fiamat, és első képviselői felszólalása is ebből a nagy gondból származott. En ismertem a fiam jóindulatát, de azt is, hogy a hite nagy volt abban, amit ő akart. Ez a felszólalása nem volt mindenkori teljesítése. Sokan meghökkentek. Érezte ő ezt, és ezután írta a „Te bolond” című versét.

Már összerokadsz, — végre mondd:
mit is akarsz hát, te bolond?
Mi úz hát mégis? Végre mondd:
ez az értetlen hajsz, gond,
kamasz-szeretem mire kell,
hogy izgass, tűntess, énekelj,
s országos árulásokon
elbőgd magad még — te bolond!

Cselédnek fia: — drága szép
ügyhöz szegődött hű cseléd.
Kamaszként már a tanító
eljegyzett sorsát álmodó:
— tanya ügyvédje, mérnöke,
történelmünk vad ügynöke,
paraszt flúkért szájaló
állásalkért házáló.
Nyilvános összeesküvő —
— biztat cinkosod: a jövő.

Rádszólnak, lásd, leintenek,

A Magvető Könyvkiadó Tények és Tanúk sorozatában 1981. évi kiadásra tervezett, azonos című kötet szövegének rövidített változata.

De mondd, kiáltsd, terjeszd, dadogd
jogos igazad, igaz jogod.
Kiáltsz — s nem hallgatnak oda?
Te nem hallgathatsz el soha!
Elhallgannak? — Légy hangosabb!
Nincs jogod, hogy hangot ne adj
azoknak, kiknek motyogás
a hangjuk, még káromkodás.
— Verd magad, mint a szív, zuhogj,
ne éltessen már csak e gond:
magad értük halálra rontsd,
míg össze nem rogysz — te bolond!

Nagyon készült vietnami útjára. A sok szenvedés, nyomorúság érdekelte, mert a mi népünk is sokat szenvedett már. Azt hiszem, úgy gondolta, ha az egész emberiség nyomorúságát ismeri, több ereje lesz itteni gondjainkért szólni. Ő az itteni életet jól ismerte. A vietnami útjáról, már nem tért, vissza. Odautazás közben írta utolsó versét:

Míntha lakatlan lenne...

Míntha lakatlan lenne,
vad és szabad a Föld...

Erre madár se jár,
és ember sem terem.
A természet játszik magával —
örökké születik,
önmaga teremtménye;
itt nincs pusztítója
és teremője sem —
visszavonult önmagába,
fellázadt ellenünk,
szelíd haraggal
bőleszen visszavárja
új aranykorát,
mire már nem leszünk.
és elfoglalja a Földet,
az ember-utánt...

amit az ember is áhít.

Ezt a verset is csak azután ismertük meg, amikor a végső, bizonyos hír megjött.

A szomorú hírt András hozta meg az apjának, mert én aznap már felutaztam Pestre, megtudni, mi is van. A férjem egyedül volt Nyíregyházán. András rettegett, hogy ha így egymaga tudja meg az apja a hírt, az végetes lehet. Orvost is vitt magával, és amikor sikerült az első megrázkodtatáson túljutni, azonnal feljötték Pestre. Összeroppantunk a nagy súly alatt. Egyedüli támaszunk András fiam volt, neki kellett viselni mindent, mert ha ő se állta volna meg a helyét, nem is tudom, mi lett volna. Ő még csak nem is sirathatta el a testvérét, előttünk nem sirhatott, mert akkor mind tönkregegyünk.

A nagy szomorúság egészségtelen is megviselt férjemmel együtt. Egyik betegség jött a másik után, és András fiam jött haza, ápolni meg vigasztalni.

Nekem Mihály fiam halála után kétszer volt infarktusom, de a Jólsten megtartott, és hosszas lábadozás után erős akarattal összeszedtem magam. Még így a férjemmel azért tudtunk az életnek örülni, a ház körül is mindent rendben tartottunk, sok virágot neveltünk. A virág volt az egész év munkája. Most is ez tart életben, hogy kicsit mindég mozgok a kertben; és minden virágot úgy nevelek, hogy az szép legyen, mert a fiam és a férjem sírjára számom.

Betegségem után, még nagyon soká kellett pihenni, akkor fogtam hozzá, hogy leírjam azt a küzdelmes életet, ami nekem jutott. Nehéz volt nekem írni, aki nem voltam iskolázott, de le kellett írni, mert azt a szegénységet, sok embertelen munkát ma már hírből sem ismerik. El se hiszik talán. Bizony ez mind igaz, mi így nőttünk fel, majd férjemmel együtt küzdve neveltük a két gyermekünket.

Most is itt élek, ebben a szőke városban, Nyíregyházán. Elfoglalom magam a kertben a virágokkal. Itt életem, neveltem gyerekeimet, küzdöttem, itt ismernek, szeretnek. Sokszor megkeresnek iskolák, szocialista brigádok, akik felvették a fiam nevét, hívnak ünnepségekre, szavalóversenyre. Férjemmel gyakran elmentünk. A Mihály fiam iránti tiszteletből, szeretetből jutott nekünk is. Az ilyen alkalmak nagyon nehezek voltak, mert a legnagyobb tisztelet és szeretet sem pótolja már őket.

Mióta férjem is meghalt, és egyedül vagyok, már csak nagyon ritkán tudok ilyen meghívásoknak eleget tenni; az én 80 évem és megfogyott egészségem már nem nagyon engedi meg, pedig érzem én, hogy ez kötelesség, az én fiam emléke nekem a legdrágább.

Régebben is hívtak a fiam minket magukhoz. András fiam is hív, de én nem tudok Pesten élni, nem tudom ezt a várost itthagyni. Itt életem, nekem ez az életem. Ha kivirít egy virág, elviszem a fiam szobrához vagy a férjem sírjára.

Most már megbékélve, virágjaim közt, egyre inkább úgy élek, ahogy Mihály fiam írta, inerti igen, nekem is írt verset:

Új az Anyám a templomban,
térdeplő guggoló padban.
Imádkozik...

De az fájt, jaj! csak az fájt
ha meghalni úgy találna,
hogy mindarra, mit én hittem,
hiszek, s mire sorsom tettem,
áldását ő nem adná rá,
két szent karját ki nem tárná,
mosolyogva életünkre.
s nem tenné kezét fejemre,
elrebege: — „Hát segítsen
meg titeket a jó Isten!”
Ó, mert akkor, tudom, biztos
győz, ami küszködik itt most:
— hogyha ő és minden anyja
mireánk áldását adja;
ha minden egyszer ember
mélyen meghatódva felkel,
s karjait felénk tárják:
— Legyen munkátokon áldás!

Hát gyermekeim, kívánom: Legyen munkátokon áldás!

Kék cserepek — Üzbegisztán

(Rövidített változat)

Hol kezdődjék egy utazás leírása?

Nyúlunk vissza az előzményekig, ez esetben az első, 1974-es odesszai utazásomhoz, időzzünk el az írószövetség barátságos-idegen börtöfeljaiban, repülünk 9000 méter magasságban, vagy már érkezünk is meg az első helyszínünkre?

Minden variáció számos előnyt kínál, s legalább annyi hátránnyal is jár. Aránykérdésről van itt szó, s amennyiben arról, valóban, fontos bizonyos műfaji kikötések meghozatala. Legyen-e ez a leírás útleírás, útiesszé, netán útinapló, élménybeszámoló stb. Mi legyen? A dolog akarva-akaratlanul emocionális tényező-kön múlik, s nem a kiadói, szerkesztői megrendeléseken. Minden utazáshoz tudunk érzelmileg viszonyulni, ha előtte nem is; hanem — s ezt ne sajnáljuk eléggé —, utána.

Lapozgatok magamban. Üzbegisztán! Pár nap, piacok, por, szállodák, napfény, szemét, emberek, zaj. Ennyi lenne csak? S kell nekem erről írnom? Érvényeset mondani? Szerencsére, magamban már le szoktam az udvariaskodásról: l e h e t ?

Taskent és Buhara között komolyan átélem a halálfélelmet. IL—18-as gépünk imbolyog, mintha mindkét pilótája lemondott volna arról, hogy megfékezze az elszabadult gépszörnyeteget. Alattunk zöldes-sárga tenger, a sivatag, egy-egy hirtelen billenéskor a kémlelőablak üvegéhez ütődik a homlokom. Mögöttem öregedő, valamikor csodálatosan szép üzbég nő beszélget időse férjével, úgy, hogy komikus módon, fél mellére egy tyubetyejkát (négyzetletű üzbég sapkát) lapaszt. Újabb billenés, a sivatag, mint a partról visszahúzó hullám, eltűnik ablakomból, most csak a sötétkék égre látok. Tanya, a kísérőm, pengényire szorított szájjal, lehuny szemmel kapaszkodik ülésém karfájába.

Nem a haláltól félek, döbbenek rá hirtelen, hanem az addig tartó zuhanástól, amikor egybegabalyodnak az emberek, üvöltenek, s félek a pillanattól, amikor végleg elveszítem magamban az ég és föld egyensúlyát. Ha ezt, a „célhoz” vezető utat ki lehetne iktatni a halál elérésének mechanizmusából, ki tudja, és lenne-e a mostaninak hatványozott mennyisége az öngyilkosok száma ebben a furcsa világban?

Megint hátratekintek, a szép üzbég asszony, fejét az erre a célra feinyitott retikülje fölé hajtja és hány. Már elvette melléről, mely így most félig fedetlenné vált, a sapkát, s ahogy zavartan felnéz rám, szeme tele van nagy, barna könnyekkel. Mosolygok, „na ezt is túl fogjuk élni, meglátja” mosollyal, majd eszembe jut, az itteni férfiak milyen véresen féltékenyek, és sietve az ablak felé fordítom a fejemet. Ismét a sivatagot nézem, gyávaságom miatt kissé szégyenkezve önmagam előtt. Innen, fölülről félelmetes a sivatag, bár a testét behálózó utak miatt inkább érzem állatkerti vadnak, kit a rács biztosításának tudatában, akár fel is ingerelhetek. Igen, mindez igaz is lenne, ha a rács nem ugyanolyan megalázó lenne — a szemléelőre nézve. Szorongásom, ahelyett, hogy elmúlnék, szüntelenül fokozódik. Lehet, ezért van, hogy mikor Buharába érve a földre teszem a lábamat, olyan szédülés fog el az éles és fűszeres levegőtől, hogy a korlátba kell kapaszkodnom, el ne vágódjak.

★

Álmodban óriási kékmázás kerámiák között bolyongsz. Fúj a szél, hideg és fényes szél fúj, inged összehúzó a melleden. Holdtalan az éjszaka, hosszú lépcsősor aljához érsz. Elindulsz felfelé, utad végtelen ideig tart, a lépcsők nem fogynak el, mintha egyhelyben lépkednél. Madár csapódik arcodhoz, főliskoltasz, de hangod elnyeli a szádat betapasztó vörös homok. Számár kocog el melletted, egészen közel hozzád, és nem látod őt, csak patáinak csengését hallod, s az ostor sötét suhanásait. Lábad egyre nehezebben viszi előre testedet, lenézel rá és látod, friss vérben taposol, de a kövek repedéseiből fölvetik ártatlan fehér fejüket a tündérrózsák. Csillagtalan az éjszaka, szomjúságod megtelik szárnyshuagással. A lépcsősornak már nincs mögötted folytatása, ha hátrafordulsz, olyan vagy, mint aki a semmiből érkezett. Most óriási boltíves kapu előtt állsz, átlépsz rajta, s egy kihalt udvarba érsz. Az udvar két oldalán újra hatalmas kékmázás kerámiák, oly közel egymáshoz, úgy tűnik, tested csak akkor tud továbbhaladni közöttük, ha kigyóvá változol. Egy különös alak közeledik feléd, hóna alatt lámpás világol. Olyan lámpásnak tűnik, milyeneket te is készítettél gyermekkorodban, kibevezett tökből, s lopott gyertyából. Megfordulnál, de eltűntek mögüled a lépcsők. Az emberformájú lény közel ér, akkor látod csak, tulajdon fejét hordozza a hóna alatt, arcának halott verítéke ragyogott fel lámpásként az imént. Kezét nyújtja, de nem adod a tiédet, félsz „Valaki belefeküdt a szarkofágomba, míg én enni adtam a denevéreknek — motyogja a fej — valaki a XV. századból, ha jól emlékszem”. A test ezek után meghajol. Írtózatodban hanyattveted magad a mögötted tátongó mélységbe, denevérek süvöltenek parittyakóként homloköd előtt, ejtőernyőként lebeg feletted a fej nélküli ember kacagása.

Taskentben gyakran eljárak a Kék Kupola teázóba. A teát ugyanis nagyon szeretem. Mégsem elsősorban ezért szakítom meg naponta a programjaimat, sokkal inkább a teázás szertartása miatt térek be ide. A teázó egy hatalmas park közepére épült, kicsiny mesterséges tó partján. A tó teázóval szemközti oldalát karókra felfuttatott szőlő borítja. Ez az elhelyezés — később bőven lesz módomban eredetibb, nem ennyire stilizált változatokat megfigyelni —, a teázók (csajhonák) ősi építési formájára vezetendő vissza. A csajhona általában folyópartra épült, szabadteri, nyitott teraszai benyúltak a folyó fölé, vagy közvetlen a víz mellett álltak. Ez eleve meghatározta a teázás alaphangulatát. Teázónk „csaposa” ördögi ügyességgel pörgeti a szamovár csapját a levegőben, egyidejűleg ezzel (pontosabban ennek a mutatványnak köszönhetően) megtölti a másik kezében tartott három kancsót. A szemlélők összefordulnak, nemzetközi szót dörögnek egymásnak: profi!

Asztalhoz ülünk, a szőnyegek. Székek itt nincsenek (az „európaiak számára fenntartott részben” igen), hiszen az asztalok magassága jó, ha eléri a harminc centimétert. Az én teámat Timur készíti el — legközelebb már én az övét —, Tanya, aki szoknyában nem mert közenk kuporodni, a sofőrrel ül egy „európai” asztalnál, onnan tart szemmel.

A tea elkészítése:

egy keveset kitöltünk pialánkba a porcelánkannában gőzölgő félkész léből, rövid várakozás után visszaöntjük azt, majd bir kajtarganda — loj, morogjuk. A második visszatöltésnél azt mondjuk:

ikki kajtarganda — csój;

a harmadiknál pedig:

ucs kajtarganda — moj.

Ezzel meg is lennénk.

Verebek szállnak be a nyitott ablakon, legtöbbször zuhanórepüléssel érkeznek a megüresedett asztalokon halandók által hagyott szent süteménymorzskákat összeszedve. Néhány derék szárnyas a keleti ornamentikával kiegészített boltozat árnyékos szögleteiben keres nyugalmat. Egyik vizont a dobogó előtt hagyott cipőre száll. Elhessenem, nézem a levetett, s a dobogók előtt hagyott cipőket. Megpróbálom gazdájukkal azonosítani őket. Az a széttaposott a zöld inges, lyukas zoknis fiúé lehet, ez a hegyes orrú azé a dús fekete hajú üzbég playboyé; a szomszédos asztalnál ücsörgő, takarítónő-kínézetű asszonyok hosszú szárú, letaposott sarkú posztolábeliket hagyhattak a követn. Vajon, mi változnék akkor, ha tévedésből (vagy szántszándékkal!) egymás cipőjében folytatnánk az utunkat. Ki-ki, a magáét. (Vagy így már törvényszerűen a másikat?)

★

Mennyit változott, mióta Vámbéry Ármin erre járt?

„... nekem mindig barátságosan tanácsolták, hogy mit tegyek, s csakis társaim nemes barátságának és jóakaró tanácsainak köszönhettem, hogy Bokharában szerencsétlenség nem ért, mert eltekintve elődeim szomorú vesztétől e városban, Bokharát nem csak az európaira, hanem minden más idegenre nézve is igen veszélyesnek tartottam, mivel a kormány kémrendszere már azon fokát érte el a tökéletességnek, melyen a népség elaljasodása állott”.

★

Buhara régi városrészében sétálgatok, kísérőim rimánkodásával nem törődve, kétségbeesett tilalínát megszegve. Ők már alszanak, nagy hold tenyerel rá a házak tetejére. Félelmetes panoptikum most a város, az éjszakai fekete ég kéken csillan az agyagfalak komor redőin. Minden néma és mozdulatlan. Az utca szűk, kitárt karral mindkét házsort megérinthetném. A házakból nem néznek ablakok az utcára, az alacsony épületek valószínűtlenül levegőtlenül szorítják a sikátort. Régen a kapuk — mert azok, ha másért nem, praktikus szempontból, voltak — jelezték, milyen házigazda várja vendégeit az egyforma falak egyike mögött. A múzeumban láttam néhányat, művészi megformálásukban, sőt (nem vagyok szakértője a kérdésnek) motívumaikban is a mi székelypaunkra emlékeztettek. Csak itt a gazda nevét nem vették fel rájuk.

Egyetlen járóelőre sem bukkanok (később közlik, állítólagos szerencsémre), dobogó szívvel hatolok mind mélyebbre az idegen birodalom süket csendjébe.

Vad népek élnek erre — oktattak közvetlenül megérkezésem után. Ott, mutattak szállodánk kilencedik emeleti szobájának erkélyéről a szemközti elterülő agyagrengetegre, ott az igazi Ázsia maradt fent. Nézem, ahogy lüktet, lélegzik a „szörnyeteg”. Az „igazi Ázsia”. A nők állítólag ma is ugyanúgy ki vannak szolgáltatva férjüknek, mint annakelött száz esztendővel. Dolguk a főzés, mosás, takarítás, egyéb munkák, férjük vágyainak befogadása és kioltása, sok maszatos és rágógumit követelő gyerek szülése.

Az emberek ma is elzárkóznak mindentől és mindenkitől. Udvarra élnek. Maguknak; nem szeretik, ha a szájukba látnak. Ezért is nem akarnak ablakon át kapcsolatba kerülni a külvilággal.

A fiatalabbak, persze már vágnak ablakot az agyagba.

Egy ilyen ház függönyözetlen ablakán kukkantok be. A szobában nincsenek bútorok, a család a földre terített szőnyegen kuporog. A kisebb gyerekek szétszóródva alszanak, a családő és a fekete tekinetű, szomorú asszonya egymással szemben ülnek, nézik is egymást, hallgatnak is. Kerekét oldok, mielőtt felfedeznének, s tolakodó kíváncsiságom széttobbantana békéjüket.

A zsidónegyed felé ballagok, ahol nappal állandóan nagy a zsi-
vaj; ez a rész az óváros központjában van, a LEB-I Hauz (a diván-
bég tavapartja) közelében. Most itt is csönd van. A tóban sárkányok
kavarják súlyos ezüsttárujkkal a vizet.

Amint kiérek a régi városrészből, önkéntelenül fellelegzem. Nem
bírom a szegénységet? Talán csak az idegen szegénységet nem szok-
tam még meg. Hányan lakhatnak itt? Ezren, tízezeren? A dobogósze-
rű hazak, fullasztó sikátorok közül büszkén emelkednek ki a mecse-
tek és minaretek — ök már, kevés kivétellel, egy halott óriásbiroda-
lom halott hírmondói. A huszonegyedik órában érkeztem, már bont-
ják a várost. Hümmögök. Majd évek múlva, mesterségesen építenek
a szépen restaurált medreszek (papneveldek) és mecsetek köré né-
hány házat, szimbolizálандó: íme, a régi, átkos Bokhara. Avagy: A'la
souvenir!

A szálloda és a régi város közötti holt terület közepén zászlósor
lengedezik. Aki innen van, az már biztonságban van? Persze, tudni
kell, honnan vagyunk innen, s merről túl . . .

★

Szoo bulilik!

Timúr szemüvege, majd röviddel pohara villan felém. Ze-
rafsán étterem (ismét Taskentben vagyunk), emelet, esztrádműsor.
Hűséges és pótolhatatlan vezetőm a legjobb helyet foglalta le szá-
munkra, a táncosnők hosszú, barna combjai az arcunk mellett csa-
pódnak el, meg-meglegyintve az alkohol árnyékában hűsölő ösztöne-
inket. Bár öltözkük dúsabb, mint nálunk ilyen jellegű műsorokban
ez megszokott, itt kíváncsabbnak tűnnek a lányok. Lehet, hogy a
jelenléti varázsa . . . ?

Asztalszomszédaink Bakuból érkeztek: férj, feleség.

Figyelem az éttermet. Teljesen európai. A pincérek itt is mani-
pulálnak a jobb árukkal (pl. cigaretta,) mint nálunk, ugyanolyan ve-
gyes a vendégek összetétele, a selyemfiútól a lepusztult alkoholistaig,
a jelenlevők öltözké, sőt. . .

A két, sötét szemhéjú lánytól kapott cetlit, melyen a szállodai
szobájuk száma és telefonszámuk van, azonnal eldobom. (Üriember
szerelemért még külföldön sem fizet, gondolom). Az eset, mint kurió-
zum érdekelt, olcsón azért mégsem adom a bőrömet!

Ballagunk hazafelé. Timúr a vállamba kapaszkodik, testileg is,
kapacitás szempontjából is ő a könnyűsúlyú kettőnk közül, vonszol-
lom a szállodáig. Szeretném rendezni a számlát, kinevet. Ma az ő
vendégei voltunk.

★

(Egy el nem küldött levél fragmentumai.)

. . . tudod, drága Csill', a tadzsik nők az első gyerek születése után
leveszik a díszeket magukról, s egy nagy ládába rakják. Ha leány-
gyermekük születik, ő fogja azt viselni, később. A te díszeid (mert fe-
nék gazdagok vagyunk!), milyen ládába kerülnek? Mi lesz a verseim-
mel, ha leagatod magadról őket? (Egy ládába? Milyen ládába?) . . .
Pendzsikentben megnéztük a Rudaki-émlékházat. Jártunk egy ásatáson
is, mely ezer méter magasan, a Pamír koszorújában húzódik meg. Itt
volt a régi falu. Mivel három oldalról veszi körül a Pamír, a negye-
dik oldalról támadták az arabok a VI. században. A lerombolt agyag-
házak megmaradtak; ha egy dombról nézed, ki tudod venni az utcá-
kat, a házak belső elrendezését, látod a konyhák füstös falát.
Olyan ez, mintha egy korai hidrogénbomba zuhant volna a régi Pend-
zsikentre. Összerázokodom: város, emberek nélkül. Századokon átívelő
félelem rak fészket a mellembe. Minden borzalomnak megvan tehát
az előtörténete, primitív, de nem kevésbé megrendítő változata? . . .

★

Két régi téma. a didaktika szándéka nélkül.

A Zerafsán folyó nevét aranyától kapta. Annyit is tesz magyarul
ökölme titulusa: Az Aranyat Hordó. Jellemző emberi tulajdonság,
hogy az aranybányákat mindig és mindenhol — minden korban —
felfedezik. Lett-légyn a földben, vízben, vagy (s talán ez a jövőnk)
a levegőben.

A Zerafsán aranyát nem akármilyen ravaszul lopkodták meg az
előző korok aranymosói. (Az ilyen esetek engem mindig arról győznek
meg, hogy a világ dolgai a „dolgos tolvajok” leleményén haladtak
előre addig, ahol most tartanak). Nos.

Leöltek aranymosóink egy kövér birkát. Persze, soványat is leöl-
hettek volna, de lévén, hogy a hús nem tartozik az aranymosás kel-
lékei közé, étkezési szempontból a kövér állat feltétlenül hasznos haj-
tóból. Bőrt lenyúzták, s beleengedték a Zerafsán vizébe. Ott ázott az-
után két-három napig. Akkor kiemelték, megszáritották, majd eléget-
ték. Kész. A bőr elég, a szőr is, de az aranyat — szerencsésükre —
az ilyen gyermeteg pirománia hidegen hagyja. Az égetőedényben te-
hát a hamun kívül ott ragyogtak azok az arany szemcsék, melyeket a
víz feltehetőleg azért sodort neki a fürdőző birkabőrnek, hogy fenn-
akadjanak a szőrök között.

Arra gondolok, a vízbefúlt leányoknak bearanyozta-e a folyó a
haját? Tett-e szemükre aranyfény helyett aranyos szemfedőt, obulus
helyett szájukra aranycsókot?

Arra gondolok, utolsó dunai aranymosóknak, a mindig mosolv-
gós Lajos bácsinak hány, de hány mázsa homokot kell átrostálnia
naponta néhány gramm aranyért?

Hiába: kis ország, kis aranyáért nem elég báránybőröket küldött-
ségbe indítani, nagyobb méltóságú az!

A másik élmény közvetettebb (még az előzőnél is).

Verescsagin *Szamarkandi zindon* (börtön) című művéről lesz itt
szó. A kép kétharmada szurokfekete. Néhány haldokló, s egy magas-
ba meredő rab sovány alakja tölti ki a fennmaradt alsó harmadot. A
hatás leírhatatlan, főleg, ha tudunk hozzá néhány nem elhanyagol-
ható adatot. A zindon háromszintes, földbe ástott börtön volt. A szín-
teken különböző „súlyú” rabokat helyeztek el, fölül a kisebb, alul a
nagyobb bűnökben vétkesnek találtatott és elítélt rabok. A szintek
különbsége — hogy ki, hol húzza le a ráeső éveket — nem a regé-
nyesség, vagy a beeső napfény miatt fontos. Elsősorban a táplálék
szerzésének nehézsége a döntő ok. A napi adagot az őrség a legfelső
szinten ülkökhöz dobja be. Ők a maradékot, ha marad valami, miután
jőliaktak, a rácson keresztül leszórják az alattuk várakozóknak. Azok
nekiesnek, s, ha marad, a maradék maradéka a legalsó szint szeren-
csésénei közé potyog, s ök is esznek azon a napon. De a tartós rab-
ság csak a regényekben emel hőssé — a valóságban jórészt elaljasít.
Így az étkezés, a szolidaritás valós érzésének kihalásával, az alsó szin-
ten „vegetálók” életében ritkább esemény, mint az éhhalál látogatása.

Állok a kép előtt, s megértem, hirtelen és mélységében értem
meg Géczy János költőbarátom sorát: „Szeged, mélyvízi éjszaka”. Vé-
gigfut hátamon a hideg. Eszembe jut, éltem én is ilyen zindonban,
hajdanán, mégpedig a legalsó szinten. Körülöttem a téglakon nevek
és évszámok, elmosódott nevek, kiolvashatatlan évszámok: Te. e. i.,
Szp. i., Zel., B. a stb.

Mi lett vajon a sorsuk, tűnődöm. Följebb emelte-e őket, legalább
a legfelső zindonszintig életük és munkájuk, vagy más zindon más
kövei között fogyott el életük ereje?

Állok a sötétben, körülöttem haldoklók, föltről ma sem hull a
sötétségen kívül semmi hozzánk.

A tárlatlátogató most hátat fordít nekem, s elindul kifelé a te-
remből. Még tarkómon érzem leheletét. Állok a sötétben, hallom,
fölköttem mohón, csámcsogva eszik valaki . . .

★

Megjegyzés az egykori Buharáról — (Vámbéry Ármintól).

„Az örökös zsarnokság az embereket annyira megfélemlítette,
hogy férfi és nő, még, ha négyszemközt vannak, sem merik az emír
nevet kimondani, hogy hozzá ne tennék: „Isten éltesse százhusz esz-
tendeig!” A szegény emberek nem is gyűlölik uralkodójukat, a kény-
űri önkény fel sem tűnik nekik, mert azt a fejedelmi méltóság szük-
séges alkotórészének tekintik”.

★

A taskenti Lenin-múzeumban hűvös csend fogad, ünnep utáni
delelőtt. Idegenvezetőm csinos, barna orosz nő, egy rövid pálcával irá-
nyítja helyes irányba el-elkalandozó gondolataimat.

Lenin soha nem jár Üzbegisztánban. Múzeuma háromszintes,
modern épület, egyetlen eredeti dokumentum nélkül.

Ha teszem föl, jár is itt annak idején . . . ? Én most itt va-
gyok . . . ?

Nézem a makettet, melyen piros jelek mutatják, melyik széken
ült Marx, s melyiken Lenin, amikor a „British” könyvtárban dolgo-
zott. Az, hogy a két különböző időpontot egy szemléltető pillanatba
hozták össze, különös asszociációkra ragadtathatja a szemlélőt. A két,
századnyi különbségű zseni ugyanis egymásnak éppen háttal ül . . .

★

Képek, képek, képek, képek, képek . . .

Timúr Lenk érkezik a Regisztánra (Szamarkand főterére), győ-
zött, vagy vereséget szenvedtek komor csapatai, követeket küldött a
messzi angolokhoz, vagy csapatokat a még keletebb kelet ellen, Bibi-
hanumot, a jó feleséget jön meglátogatni, vagy új ágyasát fölsgól-
ni hosszú távollétben kiszikkadt idegei számára . . . Timur jön . . .

A tér közepén hatalmas üstökben fő a piláf (plov), táncolnak a
fiatal lányok és fiúk, táncoltatják láncos orrú medvéiket a mutatvá-
nyosok, szurkolóktól körülrajongott olajozott testű birkózók mérik
össze tudásukat, koldusok csörgetik markaikban a sovány garasokat,
sípok szólnak, hajlongatva a déli nap forróságát, peregnék a dojrák...
A Regisztán medreszei, a Serdor, az Ulug-bek és a Tilla-kari kupolái
ragyognak, táncoltatják formás testükön a kék sugarakat, alattuk ra-
vasz képi, örült dervisek forognak, a tömeg szétnyílik egy láthatat-
lan erő előtt, ruhadarabok emelkednek örült éljenzés közepette a
magasba . . .

. . . hófehér fátylak roppannak a magasba, mint fehér szökőkutak
sugara, szállnak, kergetőznek odafent, hullnak és ismét felemelked-
nek, majd szétfoszlanak a különös, fűszerillatú múlt-időben; a téren
csak halott, véres ruhájú asszonyok, lányok maradnak, elkésett si-
koltásokat, halálhörgéseket sodort erre a szél, gyermekírárs, villognak
az elszabadult kések, mintha új Heródesek roppantak volna rá a vi-
lágra. kik asszonyokat, lányokat mérszárolnak iurgalmatlanul; de nézd,
a halottak arcát végre zavartalanul csókolja a nap, nem takarja töb-
bé a gyűlölt fátyol . . .

(Folytatás a 21. oldalon)

Özbec népdalok

A török nyelvű özbec nép ma legnagyobb számban (közel 21 millió lélek) a Szovjetunióban, elsősorban az Amu-Darja és Szir-Darja folyók között fekvő Özbekisztánban és a szomszédos közép-ázsiai köztársaságokban, így Kazakisztán déli, Türkmenisztán északi, északkeleti, Kirgizisztán és Tadzsikisztán nyugati részén, továbbá az Oroszországi Föderatív SZSZK és az Ukrai SZSZK területén, kisebb számban pedig (kb. másfél millió lélek) Afganisztán északi és Kína északnyugati területein él.

Ez a 12 milliót meghaladó lélekszámú közép-ázsiai török népsaját magát özbeknek mondja, s ez az elnevezés minden valószínűség szerint az Arany Sereg (Altin Orda) egyik nevezetes kánjának, a XIV. század első felében (1312–1340) uralkodott Özbek kánnak (teljes nevén Szultán Muhammed Özbek kán) nevéből származik. Özbek kán uralkodása idején az Arany Sereg állama — különösen annak keleti, közép-ázsiai területe — ismét erőteljes fejlődésnek indult, gazdasági és politikai tekintetben megerősödött, hatalma megnőtt és kulturális téren is jelentős eredményeket ért el. (Többek között Özbek kán nevéhez fűződik az Arany Sereg egész területén — tehát a Krim-félszigettől Közép-Ázsiáig terjedő területen — az iszlámnak államvallássá tétele.) Az addig saját törzsi vagy nemzetségi keretek között egyenrangú társakként egymás mellett élő korábbi népvölgyeket használó (Kipcsak, Dzsalair, Kangli, Katagán, Keneges, Mangit, Kiját, Najman, Kongrat stb.) különféle török népek és népcsoportok egyenes néppé, illetőleg nemzetté válásának folyamata éppen Özbek kán uralkodása alatt, nem kis részben az ő szervező tevékenysége folytán kezdődött el, ennek emlékét őrzi a nevéből keletkezett özbec elnevezés.

Az özbec nép és nyelv lényegében csak az Arany Sereg államának széthullását követő időkben, kb. a XV–XVI. században alakult ki. A Közép-Ázsiát a népvándorlást megelőző idők óta lakó különböző iráni eredetű népcsoportokhoz (szkíta, szaka, masszagéta, szogd, horezm stb.) az i. sz. I. évezred elején, de különösen a VI. század második felétől, vagyis a Türk Birodalom virágzásának kezdetétől fogva nagy számban török eredetű nomád állattenyésztő népek: csatlakoztak. E nomád török törzseknek és nemzetségeknek a Szir-Darja és Amu-Darja vidékére való folyamatos költözése a későbbi századok során még nagyobb méreteket öltött, úgyhogy a XI–XII. századra Közép-Ázsiát már túlnyomó többségben török népek (karlukok, kipcsakok, oguzok stb.) lakták. A XIII. századi mongol hódítás során a többi középső-ázsiai eredetű török — és részben mongol — népcsoportok érkeztek ide, akik Akszak Temir (Timur Lenk) és unokája, Ulugbek uralkodása alatt — a XIV. század második felétől a XV. század első feléig véglegesen e területek vezető etnikai elemévé váltak. Mindezen török népek és népcsoportok valamennyi mai közép-ázsiai török nép közös őseinek számítanak, de az özbec nép kialakulásában — és a vele szomszédos többi török néptől (kazakoktól, karakalpakoktól, kirgizektől, türkménektől) való elkülönülésében — mégis a legnagyobb szerepet a Kun Pusztáról (Dest-i Kipcsak) a mai Özbekisztán dűs fűvé legelőire, termékeny folyóvölgyeibe és oázisaiba Sajbáni kán által a XV. században telepített, a még Özbek kán megszervezte és egyre inkább egységesülő nomád „özbec” törzsek játszották. Az Arany Sereg bukása után Közép-Ázsiában jó ideig a Sajbáni kán alapította dinasztia uralkodott, majd hatalmuk megszűntével a Buharai és a Hivai Kánság, a XVIII. század elején pedig a Kokandi Kánság alakult

meg. A XIX. század derekán kezdődött meg e területek orosz gyarmatosítása. Az erőszakos orosz terjeszkedés ellen az özbec nép többször is felkelt, de végül is a cári seregek a legutolsó felkelést is levervén, 1876-ban mindhárom kánságot Türkisztáni Főkörmányzóság néven Oroszországhoz csatolták. 1918-ban megalakult a Türkisztáni Autonóm SZK, majd 1924-ben — egyes területek leválasztásával — a mai határaival is ismert Özbec SZSZK. Özbekisztán Közép-Ázsia legfejlettebb ipari, és a Szovjetunió legnagyobb gyapottermelő köztársasága. Egykori virágzó építészetének leghíresebb emlékei ma is állnak Szamarkandban, Buharában, Hivában, Urgencsben, Horezmben.

Az özbec nyelv a török nyelvok délkeleti csoportjába tartozik, más néven „keleti török”-nek vagy „keleti türk”-nek, illetőleg „türki”-nek is mondják a szakemberek az e csoportba tartozó nyelveket. Az özbec nyelv kialakulása — csakúgy, mint az özbec nép etnogenezise is — bonyolult, több évszázados folyamat eredménye, amelynek során több elemmel kell számolnunk. Közülük legfontosabbak a tulajdonképpeni keleti török nyelvjárások (vagyis az Özbekisztán földjére érkező legelső török népek nyelvjárásai), továbbá a kipcsak (kun) és az oguz (uz) nyelvjárások (ez utóbbiak szintén egy-egy későbbi korban érkezett török népcsoportok nyelvjárásai). Mindezen nyelvjárások egymással keveredtek, melyekre még igen nagy hatással volt a XIV–XIX. században élt, de főleg a Timur Lenk és utódai (XIV–XV. század), továbbá Sajbáni és utódai (XVI. század) uralma idején virágzott csagatáj irodalmi nyelv, sőt sokan e leginkább a törökség egyik legnagyobb klasszikus költőjének, Nevátnak (1441–1501) és az ugyancsak a török irodalom legkiválóbbjait közé tartozó Báburnak (1483–1530) műveiből ismert irodalmi nyelvet egyenesen „ő-özbec” irodalmi nyelvnek is nevezik, tehát a csagatáj nyelvet az özbec közvetlen előzményének tartják. (A törökségen belül egyébként egyedülálló az özbec nyelvnek iráni hatásra kialakult jellegzetes „palócos” hangzása, vagyis az a jelenség, amikor az özbec a többi török nyelv bizonyos a hangjai helyén hosszú, ajakkerekítéses a — „palócos” a! — hangot ejt.)

Az özbec történelem, kultúra és nyelv különös érdekfeszítőnkre tart számot, hiszen az özbec és a magyar nép között a történelem folyamán közvetlen kapcsolatok is létrejöttek. Itt elég csak az Árpádok korában Magyarországra települt közép-ázsiai (horezmi) eredetű izmaelita (mohamedán) kálizokra (emléküket a káliz népnévén kívül a Kálóz, Kálóc, Kálóc, Kálóc, Kaász stb. személy- és helynevek őrzik), Aba Sámuel király, továbbá a böszörmények „mohamedánok, muzulmánok” — legalábbis egy részének — közép-ázsiai eredetére utalva, vagy az azok (oguzok), és a kunok (kipcsakok) népére, akiknek keleten maradt törzsei az özbec nép kialakulásában vettek részt, nyugati törzsei pedig a Tisza–Duna síkságára költözve, a magyarságot erősítették és gazdagították jelentős mértékben. Ennek köszönhetően még ma is sok a közös vonás, így a kun lakta Alföld szokásainak, hagyományainak, népköltészetének, népművészetének, nyelvjárásai szókincsének számos eleme egyezik az özbec népi műveltség megfelelő elemeivel. De Vámbéry Arminről, a világhírű Ázsia-utazóról és neves turkológusról sem szabad megfeledkeznünk, aki Özbekisztán földjét keresztül-kasul bejárva, remek és páratlan értékű utalásokat, néprajzi, népköltészeti, nyelvészeti feljegyzéseket hagyott ránk, s akinek neve ma is ismerősen hangzik minden özbec ember számára.

Alább következő válogatásunkban népdalok tolmácsolásával az özbec népköltészet szépséges világába kívánjuk elkalauzolni a kedves olvasót.

Mándoky Kongur István

Arany gyűrű gyémánt kövű,
ezüst gyűrű rubint kövű,
nézd az én szép kedvesemet,
sötétbarna szemöldökű.

☆

Arany gyűrű igazgyönggyel
fehér ujjadra illene,
ha van hozzád hasonló más,
csak réten a fülemüle.

☆

A kertemben sétáltam,
sok rózsabimbót láttam,
hej, mint annyi más legény,
én is érted vágyódtam.

☆

Arany gyűrű ujjamon,
jobbba-balra forgatom,
véled találkozni még
lesz-e vajon alkalom?

☆

Arany gyűrű is elpattan —
ezüsttel megforrasztottam,
téged látva meggyógyultam,
pedig halálomon voltam.

☆

Fának gyümölcse lehullik,
ágát vissza nem hajtja,
boldogságod is elmúlik,
szíved bánat szakasztja.

☆

Ezen a fán sok az alma,
szép leányban sok a csalfa,
a szép leány azért csalfa,
mert a legény azt akarja.

☆

Ezen a fán, édesem,
két alma van összesen,
hogyha megcsókolak én,
ne késlekedjél te sem.

☆

Házad előtt vízmedence,
rózsa nézi magát benne.

szépségeddel ne kérkedjél,
szerelmemet ne becsüld le.

☆

Házad előtt zöld fű sarjadt,
ne hagyj, hogy azon járjanak,
egyik elmegy, másik megjön,
vigyázz, nehogy megszóljanak.

☆

Sárga kandalaki dinnye,
deszkapu repedése —
tizenötévesen özvegy
Kamcsibek szép felesége.

☆

Ház eleje magas, rangos,
minden leány büszke, gangos,
minden leány büszke, gangos,
melle mindegyiknek dombos.

☆

Kertes a házam eleje,
harmatos reggel a gyepe,
szomszédombban szép lány lakik,
éppen énhozzám illene.

(ÜZBEG NÉPDALOK)

Piros alma de édes,
ezen a fán kevés lesz,
a kedvesed, ha szereted,
akkor magad ne kéresd.

☆

Magas égnek fellege,
széles mező ménese —
vizet kérek, pálinkát ad
az akszui menyecske.

☆

Bulungur felé az úton
törött ágú fűzfa van,
szakálltalan ifjú arcán
harapástól mély seb van.

☆

Bulungur felé az úton
selyem zsebkendőt leltem,
ne higgyjétek, hogy leltem,
egy aranypénzen vettem.

☆

Bulungur felé az úton
a karaván lassan halad,
nem jössz, hiába hívtalak,
egyre csak kéreted magad.

☆

Ki az a legény amoda?
hátas lova szép sárga,
szívem megbolondította
tizennégyéves lányka.

☆

Hegyes Hindosztánban jártam,
de sok hágóján áthágtam,
átkeltem Narin vizén is,
ülök itthon Fergánában.

☆

Nincsen apám énnem,
nincsen anyám énnem,
árvaságom nyomorúság,
vagyok én testvértelen.

☆

Megszülettem, hogy meghaljak,
nehéz földdel betakarnak,

nem tudok onnan felállni,
bármennyire is akarjak.

☆

Rózsa voltam, hervadtam,
érte majdnem meghaltam,
te, galambom, tüzes vagy,
ilyen legényt akartam.

☆

Sok virágom kinyíljon,
illata hozzád szálljon,
aki szerelemről szól,
az csad dalolva szóljon.

☆

Utcátokban, ha járok,
magas fák közt megállok,
hosszú hajával köti
lány a legényt magához.

☆

Víz hullámozó folyása,
hónak fehér hullása,
a kedvesnek két karja
bölcső lassú ringása.

Fordította: Szöllősi Zoltán

Hatvani Dániel

Büdös hús

Mami a zöldségeskertből jövet, kezében három fej salátával becsoszogott a verandára, tekintete egy pillanatra elmélázott a vízi-pálmák és aszparáguszok sokaságán, majd kissé meggörbülve benyitott a konyhába, öregedő pupillái a sok évtizeden át megszokott puha félhomály meghitt érzékelésére kerekedtek ki, de a szétáradó, túlvilágian hideg fényben megmártózva felsőteste is belerezzent a hunyorgástól; Andris, a veje nemrég szerelte föl a gáztűzhely fölé a fénycsövet.

Erzsi, a lánya fakanállal kavargatta az ételt a lábasban; apró gőzfosztlányok szálltak a plafon felé. Mami még mindig az ajtóban állt, elnyomott egy hosszú sóhaj, a méltatlankodás keserű gombócokban gyűlt össze a torkában, kint még magasan jár a nap, különben is teljesen nyárias ez a május, felhőnek alig van nyoma, itt meg ég a villany, fogy a drága áram. Nem érdemes nekem már szólnom — gondolta. A lánya a múltkor is legorombította, amiért szóvá tette a pazarlást, azt mondta, hogy már pedig nem fog vakoskodni. Szeretett volna akkor is visszavágni, hogy igen, a mai fiataloknak már mindenhez villany kell; a szobájuk ajtajának résén este tizenegy körül is előszívárgott a hangulatlámpa zöldeslila fénye, miközben a heverő halkan és ütemesen nyeszergett... De ezt nem mondhatta mégsem, rögtön ráfognák, hogy hallgatózik, sőt leskelődik, könyékig vájkál a magánéletükben, gyerekük is ezért nem szület, pedig ő tudja, hogy Erzsi, bár előtte titkolja, harmadik éve szedi azokat az átkozott pirulákat.

A fiatalasszony rövid pillantással nyugtázta a mami előkerülését. Az öregasszony pár lépést tett előre, beleszimatolt a levegőbe és ezt mondta:

— Kolbászok tarhonya.

— Igen — bólintott amaz. — Kaptam az ábécében jó kis füstölt kolbászt.

— Amennyi füstöt az látott.

A fiatalasszony hangja élesre fenődött:

— Andrisnak és nekem ízlik.

A mami érzékelte, amint feszültséggel telik meg a konyha átvilágított levegője, de fogai között ott incselkedett az ellentmondás szelleme.

— Mert elszoktatok az igazítól.

S várta, hogy a lánya felcsattan. De az halkan csak ennyit jegyzett meg:

— Lehet, mami. Holnaputánról maga is igazít ehét.

Az öregasszony szeme megcsillant:

— Leszűrjüket?

— Le.

Mami tálat keresett a salátának, belerakta; megint nagy kedvet érzett a sopánkodáshoz, hogy micsoda felfordult élet ez, május végén disznót vágni, amikor tisztességes helyen az ilyesmit decemberben csinálják, esetleg még januárban, de semmiképp sem nyáron. Csakhogy idejében belátta: hiábavaló ezt az egészet újra kezdeni, eleget márták már egymást miatta; tavaly ugye hónapról hónapra halogatták a malacvásárlást, kellett a pénz a drága parkettára, aztán meg az új garnitúrára, azokra a kényes fotelekre, a ruganyos heverőkre, a szekrényorra. Pedig milyen jó állapotban voltak azok a régi bútorok! Ezek a mostaniak harmadannyi ideig sem tartanak. Napokig sírdogált csöndben, titokban, amikor kirakták az udvarra, a tűzrevaló mellé, a nyitott szekrényajtón át bevilágított a nap, szinte égette a jó öreg deszkákat. Aztán, amikor cseperészni kezdett az eső, Andris letakarta nejlonfóliával, a mami csak akkor nyugodott meg kissé, hogy mégsem aprítják fel tűzifának, de amikor a vő Dézsával, a nagyhangú cigányemberrel kezdett alkudozni, akkor keseredett el igazán. Hát az ő régi kedves bútorai már csak a cigány-nak lesznek jók? S a lelke is belefacsarodott, amikor a hátsó konyha ajtajából kileste: hosszas alkudozás után Dézsa átnyújtja Andrisnak az egyetlen lila bankót. Bizony, jobb lett volna tényleg felaprítani.

Könnyeit szinte most is vissza kellett nyelnie, amint a bokros salátafejeket rendezgette a zománcos tálban. Hogy megindultságát levezesse, zsörtölődve csak ennyit jegyzett meg:

— Jó, hogy egyáltalán szóltok, mire készültök.

A fiatalasszony kezében megállt a fakanál:

— De mami, nem emlékszik, hogy már a múlt héten is emlegettük?

— Persze, persze. Andris a disznóól előtt szólt, kutya-futásban, akkor is sietett el itthonról. A motorhoz szerezni valami vacot, vagy az istentudja mit. De lányom, a disznóvágáshoz készülni kell, beszerezni ezt-azt, sőt, paprikát, borsot, rizskását, káposztát. Meg még belet is, ha nem akarjuk pucolgatni.

— Megvan, ami kell. Holnap még megveszem a belet, megígérte a hentes, hogy hozat, itt lesz idejében. Hurkát meg toros káposztát nem csinálunk.

— Na hiszen, szép kis disznótor! Kiket hívtok?

— Kulcsárt, a böllért.

— Mást?

— Senkit. Megcsináljuk mi magunk. Gondolom, azért maga is segít...

— Persze, hogy segítek, hogyne segítenék. Csak mégis furcsa...
— Mi a furcsa?

— Kaptuk a télen azt a sok kóstolót. Illene visszaadni...

Erzsi idegesen babrált a gáz csapjával. A láng kék szirmai hosszúra híztak, majd hirtelen tartalékra zsugorodtak megint.

— Ugyan már... Majd vágunk a télen is, akkor visszakapják. Duplán. Úgysem örülnek ilyenkor a nehéz ételeknek.

Az öregasszony nem folytatta. Pár perc hallgatás után csak ennyit kérdezett:

— Megcsinálod most ezt a salátát?

— Megcsinálom. Andris különösen kedveli.

— Apád, szegény, meg nem ette volna. Azt mondta, a kecske szokott ilyesmit legelni, nem az ember. Inkább egy-két pohár bort ivott.

— Néha bizony többet is.

A mami leült a hokkedlire.

— Előfordult, nem mondom, hogy többet is ivott. — A hangja megtelt fáradtsággal. — De amíg egészséges volt, megkereste a rávalót.

Most meg kellene sértődnöm — tűnődött magában Erzsi. Miért, Andris talán nem keresi meg? Fél év óta brigádvezető a gépcsoportnál; ebben neki is van része. unszolta eleget, hogy végezze el a tanfolyamot. Sikerült. Ezért is hallgatott rá a férje, hogy rakassák le a parkettát, s vegyék meg az új garnitúrát. Nem szabad lemaradni, mert akkor semmibe sem veszik az embert. Három éve befizettek egy Ladára, ha minden jól megy, ősszel az is megjön. De megállás akkor sem lesz, nem is lehet; az udvar végében megcsinálják a földiás kertészetet, a sok drága árut kocsival hordhatják a piacra. Mind ezt ennek az öregasszonynak, aki véletlenül az anyja, hiába magyarázná, úgysem értené meg. Pedig annak idején ők is élére rakták a filléreket. Azért, hogy földet vegyenek. Micsoda örültség! Földre gyűjtögetni egy jó fél életem keresztül. Aztán a tésszé lett... Manapság meg, ha bírná erővel az ember, annyi földet foghatna, amennyit nem restell.

Mindez csak éppen átfutott az agyán, testében mintha lázas borzongást érzett volna, közben az ételre is figyelt, nehogy odakapja a láng. Anyjára lapos, közönyös pillantásokat vetett. A ház fele részét az anyja a nevére íratta, de igyekezett nem gondolni arra, hogy már évek óta nem sok közülük van egymáshoz.

A mami hirtelen felugrott, a konyhaszekrény aljához lépett, elővett egy literes palack bort.

— Majd elfelejtettem, hogy vettem Andrisnak egy kis itókát. Asztali fehér. Biztosan jó lesz a vacsorához. Bár te nemigen kedveled...

— Ugyan, mami — bosszankodott a fiatalasszony. — Minek ilyesmire költeni? Andris is megvan nélküle. Különben is, ilyen bort már csak a cigányok isznak, annak is az alja népe.

— Jól van, akkor majd megisszák a cigányok — válaszolt az öregasszony dühösen, s a palack alja nagyot koppant a konyhaszekrény fényezett lapján. — Én pedig majd koccintok velük, ha már az isten annyira felvitte a dolgotokat.

— Azért nem kell mindjárt megsértődni — mondta flegmán a lánya, az engesztelés legkisebb szándéka nélkül, mert a lelke mélyén igazából örült, hogy anyjának sikerült megint jól beolvasnia.

Kintről, az utcáról a motorkerékpár fölerősödő hangja hallatszott, amely egyszerre átváltott az alapjárat lassúbb berregésébe, hogy azután hirtelen az is megszűnjék.

— Megjött Andris — jegyezte meg a fiatalasszony, látható öröm nélkül, holott örült, ha másért nem, hát azért, hogy Andris ezúttal is sikerrel fogja eljátszani a villámhárító szerepét. Tudja azt is, hogy férjét a mami különösképpen nem kedveli, ám, ellenséges érzületek sem fejlődtek ki benne iránta, elsősorban Andrisnak köszönhetően, aki csodálatos érzéket fejlesztett ki magában, hogy a tornyosuló ellenszenvek sziklái között mindig megtalálja a viszonylagos nyugalom ösvényét. Erzsi őszintén becsülte férjében ezt az elegáns közönyt, noha azt is tudta, hogy ezzel csak elodázní lehet a dolgokat, megoldani nem. Az érdem így sem csekély: hosszú távon is jóval a kritikus határon innen lehetett tartani a feszültségzónáikat.

Andris az eperfa alá állította a motorbiciklit, a bukósisakot az ülésre tette, fáradtan végigpillantott a kopár baromfiudvaron, majd belépett. Köszönésképpen kezicsókolomot mormogott, feleségének odavetett egy szíát, s lehuppant az asztal túlsó oldalán levő hokkedlire, szembe anyósával. Érezte, hogy izzadságsgaza betölti a levegőt, elkeveredik az étel szagával, kellemetlen érzések bizseregtek végig a testén, legszívesebben rögtön a fürdőszobába ment volna. Megérezte a két asszony között vibráló feszültséget, szerette volna azt egy hirtelen jópofasággal feloldani. De semmi nem jutott eszébe.

— Beszéltél Kulcsárral?

— Kerestem, de nem találtam otthon.

— Később elmehetnél. Biztosan otthon lesz addigra.

— Majd elmegyek, csak előbb kifújom magam. — Tekintete a borosüvegre esett. — Szívesen meginnék egy fröccsöt.

— Máris töltök, hiszen azért hoztam — készségeskedett az öregasszony, s egy nagyobbfajta poharat vett elő. — Felesben kéred?

— Elég lesz kevesebb is. Olyan harmadnyi...

Erzsi aggályoskodni kezdett:

— Így akarsz motorra ülni?

— Van bicikli is — vont vállat a férj.

— Akkor csak pedálozz! — bosszankodott a fiatalasszony. — Azt fogják gondolni, hogy lecsúsztal...

— Kik gondolják? — kérdezte Andris, s nagyot húzott a fröccsből. A kellemesen hűvös ital felfrissítette az agyát.

— Hát az emberek... Mindenki a faluban.

— Tojok rájuk.

— Majd ők is tojnak rád.

Válasz helyett Andris kihörpintette a poharat, elnyomott egy csöndes káromkodást; az utóbbi időben már komolyan aggasztották a felesége nagyizolálási, emlékeztet, hogy Erzsi nem ilyen volt a házasságuk kezdetén, görcsök nélkül, magabiztos vidámsággal nézett az élet elébe, tudott tréfálkozni és kacagni. Csak másfél év óta, hogy bekerült abba az átkozott irodába, az AFÉSZ-hez, őlt magára különös szokásokat; választékosan beszél, esténként az Idegen szavak szótárát forgatja, Andrist is megrója, ha trágár szavakat használ, divatlapokat vásárol, s egy ízben a haját is vörösre festette. Andris emlékezett, hogy tudatát az ellenérzés hullámai először akkor érték el, amikor felesége áradozva beszélt elhízott fenekű, affektáló kolléganőiről, s amikor a tőlük megszerzett ételrecepteket kezdte kipróbálni. Bizony, Erzsi elvesztette egyhamar a parasztlányok egészséges tenyeres-talpasságát, úriasszony azonban nem vált belőle, nem is fog soha, csak érvényesülésért lihegő, szomorú asszonykorcs.

Nézte, nézte felesége fásuló arcát. A mami eközben, csakhogy lefoglalja magát valamivel, az edényeket rakosgatta ide-oda. A fiatalasszony kavargatta az ételt, közben a salátával bibelődött, ecetet öntött rá, kissé megcukrozta. Néhány perc múlva jelentette, hogy kész a vacsora.

Andris fölkel a helyéről, és ezt mondta:

— Nem bánnám, ha kint ennék a verandán. Jobb a levegő.

A fiatalasszony, kissé a férj csodálkozására is, nem ellenkezett, inkább kapva-kapott az ötleten.

— Jó — mondta. — Akkor kint teríték.

— Belelátunk az ember szájába — vélekedett az öregasszony.

— Régen nem láttak bele? — replikázott a lánya. — Akkor is kint ettünk, ha jó idő volt.

— Nem láttak be az orgonabokroktól. Hogy azokat is mi a fészkes fenének kellett kivagdósní...

— Árnyékot vetettek a virágokra, azért — jegyezte meg szelíden Andris.

Mert Erzsinek úri virágok kellettek, akarta mondani, de idejében elharapta a szót. Meg vannak veszve a népek, már nem jók a régi parasztvirágok, az orgona, a muskátlí; a pünkösdi rózsza nem felel meg, drága tövek kellene, amelyek egész nyáron át hajtanak, pompáznak istentelen színekben.

A verandán hozzáálltak a vacsorához. Leginkább Andris evett jó étvágygal, közben nagyokat falt a salátából. Ismerősök csattogtak el a járdán, beköszöngettek, kedélyeskedtek. A mami inkább csak piszkálta az ételt, fejét lesunyta, majd azzal az ürüggyel, hogy a huzatban ül, fogta a tányérját és bement. A férj és a feleség egymásra néztek, s szó nélkül ettek tovább. Egy pillanatra szövetségesnek érezték magukat.

Vacsora közben és után Andris ivott még két fröccsöt, majd elbiciklizett Kulcsárhoz. Másnap délelőtt Erzsi elment a henteshez, elhozta a belet, vízbe tette puhulni. Szeretett volna mielőbb túllenni a disznóvágással járó egész hercehurcán, különben is csak Andris unszolására egyezett bele a tavaly őszi malacvásárlásba. De, ha már így alakult, gondolta, valamennyire mégis csak meg kell adni a módját, ha nem is lesz igazi disznótor, a jó fajta itóka nem maradhat el, a böllér különben is iszákos; bort hozatott az AFÉSZ pincéjéből, önköltségi áron a két legjobbiból, pálinkát a szeszfőzdéből.

A disznóvágás előtti este békességnek ígerezett. Megenyhült a nappali forróság, bár a meteorológia továbbra is száraz, napos, meleg idővel biztatott, pihegtek hátul az akácok lombjai, a zöldségkertben felhangosodott a tücskök kórusa. Erzsi képeslapokat nézegetett, Andris a tévéműsort tanulmányozta, a mami azonban sehogyan sem lelta a helyét, ki-bejárkált, s toporgott hosszasan. Végre megszólalt:

— Most pakoljuk ki a bútorokat, vagy reggel is ráér?

— A bútorokat? — kérdezte Erzsi megütközve, s hangja önma-ga számára is furcsán, idegenül csengett.

— A bútorokat, persze — mondta az öregasszony, s ügyelt arra, hogy hangja nyugodtan, de határozottan hasson.

Andris csak ekkor figyelt oda a párbeszédre. Megérezte, hogy a vita kimenetel az ő állásfoglalásától függ. Pontosan tudta, miről van szó: ősi szokás, hogy a disznóvágás számára a ház legnagyobb szobáját teszik szabaddá. Legyen elegendő hely a húсок, belsőségek feldolgozásához. Tekintet a szőnyeg élénk színű mintáin jártatta, a szőnyeg alatt a tükrösre lakkozott parketta, köröskörül a finom, kényes garnitúra; Erzsi a legjobb esetben is búskomorságba esik, de meglehet, hogy éppenséggel hisztériázni fog, ha ebben a kérdésben a mami pártjára áll. A mami pedig úgyis hozzászólt, hogy annyi mindennel meg kell békélnie; eggyel több vagy kevesebb, nem számít. Ezért elhatározta, hogy hallgatni fog, legföljebb a békebíró szerepét vállalja, ha a vita netán nagyon elmérgesedik.

A fiatalasszony a férje felé sandított, mintegy megerősítést várt tőle. Az azonban úgy tett, mintha az egész problémáról tudomása sem volna.

— A bútorokat nem hurcolászhadjuk — mondta aztán Erzsi, s igyekezett határozottságot erőltetni magára. — Különben is, hová tennénk?

„neked, én konok, csirkét is szerezttem”

— Nálam elférnének. Kicsit zsúfolva lennének, de azt a pár napot igazán kibírnák. Talán a szekrény sor maradhatna, van a kamrában elegendő csomagolópapír, letakarhatnánk. Jutna a parkettára is...

— Egy frászt — mondta Erzsi haraggal. — Tudom jól, hogy milyen a disznósír. Átut még a nejlonon is. Nem azért öltünk bele annyi pénzt, hogy most egy vacak disznóvágással tönkretegyük.

Az öregasszony megéreztte, hogy az ő szempontjából az ügy vesztesre áll. Fájdalom fogta marokra a lelkét; újból át kell élnie egy ősi törvény megsűfolását. Mint a falu hasonló korú, öregedő asszonyainak és férfainak, még neki is vérebe ivódott, hogy a disznóvágás napján a ház ura — maga a disznó. A helyet úgy kell elrendezni, hogy ezt az urat méltóképp lehessen szolgálni.

Erzsi ablakot nyitott, kellemesen langyos levegő áradt be a hűvöst tartó vályogfalak közé.

Amikor a mamit megcsapta a beözönlő friss levegő, a gondolatnak egy apró torlasza mögött próbált menedéket keresni.

— Meleg az idő — mondta. — Holnap is meleg lesz.

— Es akkor mi van? — kérdezett vissza a lánya durcásan, türelmetlenül.

— Nem tesz jót a húsnak.

— Legalább puhább lesz, és maga is meg tudja rágni.

— Értetlen beszéd ez, lányom — mondta harag nélkül az öregasszony, majd Andris felé sandított, de az épp a televízió gombjival matatott. — Különböztél tudjátok... Hol gondolnátok aztán a felpucolást?

— Az alsókonyhában, meg az udvaron.

Az öregasszony vállat vont és aludni ment. De éjjel is elmúlt, mire sikerült elszundítania. Szőke, rózsaszín husú, kövér disznót zavarásztott álmában, nagy fényes mezőn trappolt keresztül az állat, míg nem a két oldalából folyini kezdett a forró zsír, s akkor a mező egyszeriben parkettasivataggyá változott, egészen az ég aljáig, elcsúszott rajta a disznó, hempergett a saját zsírjában...

Éles, visító hörgésre ébredt. Fölugrott, dörzsölte a szemét, de az álmok még mindig egybemosódtak a valósággal, s annál inkább, hogy a nap már az akácfa lombja közül hunyorgott elő. Fázósan megrázkódott, magára kapta itthoni ócska gönceit, s ment ki az udvarra.

Amikor kiért, Kulcsár, a piros képű, kopasz böllér épp akkor gyújtotta be a gázperzselőt. Az előlővélő láng végigszaladt a frissen leölt állat sertéin. A szőr émelyítő szaga úszott a kora reggeli levegőben.

Andris ott állt készenlétben, kezében a pálinkásbutykossal.

— Jó reggelt, mam! — harsány, már-már nyertő kedélyességgel köszönt a böllér, amikor észrevette az öregasszonyt. — Aztán, hogy aludt?

— Jól aludtam, túlságosan is jól — felelte kedvetlenül, s besomfordált az alsókonyhába, ahol a lánya tett-vett nagy szorgosan. Ez némiképp megnyugtatta; Erzsi, ha a szükség úgy hozta, előlőt a parasztvér, s olyankor nagyon serény tudott lenni, égett a keze alatt a munka. A vájdlingban ott diszelgett a disznó rózsáshabos vére, félig-meddig már alvadófélben.

— Na, jó, hogy jön — mondta Erzsi, csöppet sem haraggal, inkább kedvesen. — Süthetne egy kis hagymás vért, ezt maga érti igazán, jólesne most mindnyájunknak.

— Már, már — mondta a mam, s nyúlt a hagymáskosár után. — Azért fölébreszthetitek volna...

— Nem hajt a tatár, van idő.

Majdnem szótlanul dolgoztak, közléseik csak a legszükségesebbre szorítkoztak: „ezt tedd ide, azt hozza elő”. Összhangot már egye-

dül a munka teremtett köztük, a paraszti környezetben felnőtt falusi asszonyok sokoldalú készsége, méghozzá szavak nélkül.

Mire Andrisék befejezték a perzselést, a reggeli is elkészült. Az alsókonyha áporodott levegőjét jótékonyan nyomta el a sült disznóvér zsíros, hagymás illata. Körülülték a viaszos vászonnal borított rozoga asztalt, Andris és a böllér az ide száműzött, százévesnél is idősebb kanapén foglalt helyet. A házigazda teletöltötte Kulcsár poharát, a magába inkább csak lötyintett egy keveset, kínálta az asszonyokat is, de azok csak szabadkoztak. Jóízűen faltak valamenynyien; a böllér kopasz fején kipirosodott a bőr, mintha az iménti lángok ott is végigpásztáztak volna, élénken fénylett a szeme, a szája körül paprikás zsírgyűrű csillogott.

Reggeli után bort ittak, leginkább persze Kulcsár, aki egyúttal hozzálátott a kések megfenéséhez, Andris pedig a padlásra ment, hogy lehozza a kecskelábú asztalt és a fateknőt. Az asztalt az alsókonyha előtt állította fel, a teknőt a falhoz támasztotta.

Kezdett a nap melegebben sütni. A böllér nézte Andris igyekvését, szeme körül egy pillanatra összeszaladtak a ráncok.

— Nem lesz itt egy kicsit melegünk? — kérdezte aggodalmaskodva. — Jobb lenne ezt a munkát hűvösben csinálni.

Andris fáradtan körülhordozta tekintetét az udvaron.

— Délelőtt itt semmi nem vet árnyékot — jegyezte meg. Majd vidámságot erőltetve magára, ezt mondta: — Legfeljebb igyekszünk, hogy hamarabb végezzünk.

— Lehet ezt is — hagyta jóvá Kulcsár. — Csak győzzék az asszonyok.

— Nem kell azokat féltetni.

A disznót az elfektetett olajtóra fordították, az állat szája az agyar tájékán furcsa vigyorba dermedt, Kulcsár azonban mindezzel nem törődött, gyakorlott mozdulatokkal hozzálátott a feldaraboláshoz. Az állat hátán végzett hosszanti vágás nyomán feltárult a nem túl vastag szalonna pereme, alatta rózsásan csillant meg a hús.

Egyre melegebb lett, tenyéryi felhő sem mutatkozott az égen. A böllér kopasz fején előgyöngyözött a verejték, s mennél több fröccsöt öntött magába, annál inkább. A sertés darabjai egymásután kerültek fel az asztalra. A húrok szinte remegtek a hőségben.

Beszózták a szalonnákat, a zsírnak valót külön rakták. Erzsi pecsenyedarabokat szabdalta a lábosba, a mam a beáztatott belekkel foglalatokodott, levegőt fújt mindegyik darabba.

Kezdetét vette a feldolgozás; Andris és a böllér kolbásznak való darabokat válogatott. Majd pedig darálni kezdték a húst.

Az udvar felől zöld legyek keltek szárnyra, keringőzni kezdtek a húrok felett, a merészebbek le-lecsaptak dongva, zizegve, de leginkább alattomban. Szemtelenkedésüket Andris is észrevette, boszszankodva csapkodott kezével.

— Hess, a kurva anyátokat!

Kulcsár úgy tett, mintha tudomása sem volna a legyek váratlan megjelenéséről.

— Ezt a húst már holnap reggel füstre kéne tenni — jegyezte meg, amikor Erzsi megjelent az alsókonyha ajtajában.

— Nem szeretjük a füstölt húst — felelte Erzsi. — Nyáron az nehéz étel, megfekszi a gyomrot.

Andris megkockáztatott egy ellenvetést:

— Legfeljebb te nem szereted, de a mam meg én igen.

— Én nem bánom, de ha nem rakják füstre, baj lehet — mondta a böllér, és a fröccsös pohár után nyúlt.

— Jól be kell sózni és akkor nem lesz probléma — mondta a fiatalasszony, s miközben befordult az alsókonyhába, vetett egy sanda pillantást a férjére.

Mire delet harangoztak, a kolbászok töltésével is készen voltak, a húst besózták, a teknőbe rakták, s az egészet betették az alsókonyhába, az ócska sezlón alá, amelyen Andris szokott elheverészni egy-két órát, amikor napközben hazatér és nincs kedve átöltözni.

Ették a frissen sült pecsenyéből. A böllér szeme zavarosan forgott ide-oda, összevissza beszélt, évődött a mamival és a fiatalasszonnyal, majd miután még egyszer szóba hozta a füstölést, elfogadta Andristól a száaszt, hosszas szabadkozás után a kóstolót is, magához vette a szerszámaikat, és imbolyogva elballagott.

Ami húsról az elkövetkező napokban szükség volt, azt Erzsi a hűtőbe rakta. Ő is, meg a férje jóformán elfelejtkeztek a teknőről. Csak az tűnt fel, hogy a mami a korábbinál is szótlanabb és sápadtabb lett, különösen, amikor az alsókonyhából jött elő.

Negyednap, amikor Andris a munkából tért haza, s a motort leállította a veranda előtt, a mami állt meg előtte, és fojtott hangon szólt:

— Andris, baj van a hússal. Szaga van.

A férfi elsápadt. Matatott a slusszkuccsal, majd nagysokára ezt kérdezte:

— Erzsi tudja már?

— Nem... Nem mertem neki megmondani.

Andris az alsókonyha felé vette az útját. Amikor benyitott, orrát nyomban megcsapta a romló hús édeskés, kellemetlenül csipős szaga. Leguggolt a sezlón sarkánál, a teknő végét előráncigálta, felhajtotta a terítőt. A szag valósággal orrbacsapta, hányingerét alig tudta leküzdeni. Utálatos fehér nyúvek sokasága mászkált, fetrengett, élvezkedett az oldalason. Lentebb a sonkán is...

Kitántorgott a szabad levegőre. Az öregasszony már várta az alsókonyha előtt.

— Most mi lesz? — kérdezte szepegve.

— Mi lenne? Elásom... Vagy... vagy szólok Dézsának, hogy vigye el.

— Ha kell neki.

— Azért cigány, hogy kelljen neki.

Amikor a ház elé ért, gondolkodott, egyáltalán betérjen-e, szóljon-e a feleségének. Létezik, hogy nem szólt volna neki a mami? S míg ezen töprengett, hirtelen száraz lett a torka. Bement a spájzba, az ajtó mögött sorakoztak a demizsonok; a bornak a fele, amit a disznóvágásra vettek, megmaradt. Azóta alig nyúltak hozzá... Fel-emelte az egyik demizsont, jókorát húzott belőle. Aztán a másikkól is. Kissé megnyugodott.

— Te mit csinálsz itt? — hallotta hirtelen a felesége hangját.

Megfordult, vigyorgni próbált. Az asszony összehúzott szemöldökkel állt előtte.

— Hogy mit csináltam? Ittam arra a jó kis húsról, a sós húsról.

— Hangját megemelte: — A te sós húsodra, az úristenit!

— Miket beszélsz? Mi bajod van?

— Nem nekem van bajom, hanem a húsnak.

— A teknőben?

— Nem is az isten vágóhídján. Menj, nézd meg te is... Gyönyörködj benne. Erdemes.

Újból a demizson után nyúlt. Erzsi megpróbálta kiragadni a kezéből, dulakodni kezdtek, a bor kilötyt, végül is a férfi bizonyult erősebbnek, nagyot ivott, közben az asszony szétzilált hajjal ment ki, bevágva maga után az ajtót.

Andris a cigánysor felé vette az útját. A bor átjárta tagjait, lépéseit könnyűnek érezte. Dézsát nem találta otthon. Kis kerülőt tett, betért a kocsmába. Dézsa a pulton könyökölt, s a csapossal diskurált.

Korsó sört rendelt magának is, a cigánynak is. Aztán még egyet-egyét. El akarta mondani, mi történt, de csak annyit tudott kinyögni, hogy Dézsa menjen el vele hozzájuk. Most, mindjárt.

Bementek az alsókonyhába, Andris elől, Dézsa mögötte. A teknő még úgy állt most is, ahogy az imént hagyta. A cigány fintorgott, de azért odalépett a teknőhöz. Nézegette a húst, szagolgatta, megcsóválta a fejét, és kérdően nézett Andrisra.

— Vidd el, Dézsa. A tiéd — bökött a teknő felé.

A cigány főlegyesedett, Andris szemébe nézett.

— Már megbocsásson Andriskám, de nekünk ez nem kell... Ingyen sem. Ne tessék már gondolni, hogy még most is úgy van, mint régen, hogy a cigánynak minden jó.

— Ez nem döglött tyúk, Dézsa. Négy napja vágtuk...

— Csakhogy fírges...

— Fírges, hát fírges — vigyorgott Andris, akaratlanul is utánozva a cigány kiejtését.

Kimentek az udvarra. A mami a veranda falához támaszkodott, s bámult a semmibe.

— Jaj, drága mami, legalább maga vigyázott volna arra a jó kis húsról — szólt oda neki a cigány.

— Vigyáztam én, Dézsa, de hiába... Tudod, hogy van ez.

— Tudom, hogyne tudnám.

A mami a cigány karóját figyelte. Nem látott még ilyet: mutatók helyett apró fénypontocskákból álló számok villogtak elő, betöltve az üveg alatti mezőt.

— Miféle óra ez, Dézsa, ami a karodon van? — kérdezte.

— Ez mami... Ezt úgy hívják, hogy kavarcóra.

Andris csuklani kezdett, úgy nevetett.

— Méghogy kavarcóra... Nem úgy mondják azt, te... Hanem — újból csuklott egyet — krac... na, az istenit... karc...

A fal felé fordult, és háyni kezdett.

Agócs Sándor

Útvesztő

batyuba fogsz várost
vagy tanyát,
ismerősök
címborák hadát...

lépsz
dönget vállat gerincet,
viszed — viseled:
lepi arcodat

mire botra dőlsz
(:papír is sárgul)
szétosztod
madárláttá szíved

dolgaikba talán
bekarcolnak

Ének

a köszörűkőhöz

félemlíts meg ne ijesztgess
hullámsírba sose fektess

bűnös tiszta idejárjon
szomjazóknak sose fájjon

ahol érlek bepiszkítlak
bűneimmel megtisztítlak

ne ijesztgess félemlíts meg
holnapra is élesíts meg

Trizna István

Zsánerkép

Egy bőgatyás csikóslegény
árvalányhajás hasonlatokkal,
kulacsból italodott kedvvel
exkluzív ménest terel —

Kétökrös szekéren
a bográcsához dollárnyi lebbencsért
vendég dőcög,
vásárnapokká vásárodott
alkatrészek, tartozékok között.

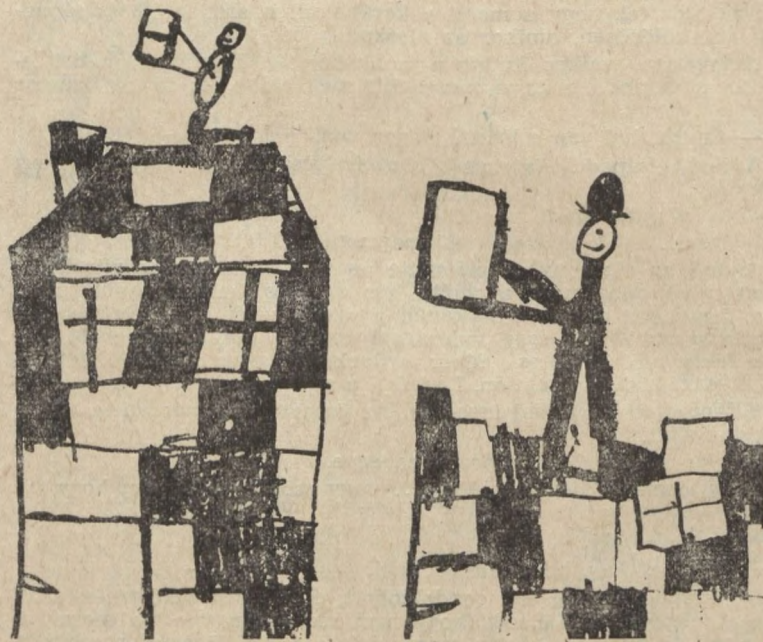
Kagyló

szemük
a robbanás irányában
történik
kezük menekíthetetlen
kicsoda lassul
a robbanás történetéig?
a nyolcvannégy évi hallgatás
történetét kicsoda ismeri?
a fröccsös téblábolás
bodzás kerítések
s az útszéli vadzab
a délután pontos emlékei
íme hazataláltunk
de ezt a hallgatást ki ismeri?
ezért a századért ki üvölt?
ki ordítja már a pofánkba
nem lehet túlélni két világháborút
hogy szívünkben a halál járkal
okos hangya emberi arccal
hogy a hét fiúból egy jött haza
sánta
és hülye
nagyanyó így szólítja akár az isten
ó én legdrágább halottam!
micsoda fölزابálhatatlan
kiköphetetlen
úr ez a hallgatás
szégyenkeznek
szégyenkezünk
fölfeslik
hálós ütem
dobszó
lűktet
krétaszín
szirmok alól
dobogás
veti szét
a száras
szappanvirágot
levelek háta
reped
zöld
szabad ritmusok
tolakodnak
pipacsok
gubóján feketén
kivérzik az
idő
körei fölnyílnak a nyár-
fák derekában
szöcskék szöknek
sívítva torlódik közelgő
hullám
a boldog kékség egyre
erősebb
lépj ki ajtód elé!
a falakhoz poros gatz
kerget a suhogó
szél

Zelei Miklós

Szelídítsétek meg a fridzsidereket

még megérem hogy a fridzsider mélyhűtőjéből
egyszer katonák másznak elő
sítalppal hőköpenyben
és azt mondják duk duk
dukdukdukdukdukdukdukdukdukdukdukdukdukdukduk
és kihúznak mindent a konnektorból
és bordáim közül kiemelik az akkumulátort

„Egy, ki márványból rak falut”

Szepesi József

Négykupicás riport

Az első pohár után engedni kezdett feszültsége, s nyelvén az eddig kurtán, szárazon koppanó szavak lassan puhán bicegő, mankós mondatokká szelídültek. Eletről, sorsról, családról beszélt az egyszerű emberek oldott, sajátos modorában, mely inkább terefere, mint mondanivaló, s minek irodalmi megfogalmazását nem teszik szükségessé eredetének körülményei, de ha így volna, bizonyára az **ÖNCÉLŐ LELKI KÖNNYÍTÉS ESZKÖZE** jelzôt érdemelné.

A második pohár után fásultan maga elé bámult s két iszunkmégeggyet-bőfögés közt az asztalra okádta szívét.

(Ezt követően kissé félszegen ecsetelte hányatott sorsú regényhős-mivoltát, majd mély aggodalmának adott kifejezést Kína világhatalmi törekvéseit illetően.)

**A harmadik pohár után kétségbe vonta a semmit
s kémiai összetételét elemezte.**

Végül a negyedik pohár után, dűnnyögni kezdett egy ismeretlen, szokatlan ritmusú dalt szomorúan a nőkről.

Kint felsírt a szél.

Esni kezdett.

Meghatódott az este.

Veres János

Azért születtem

Azért születtem, hogy leányt,
rózsát és italt magasztaljak,
de másként akarták a bős
s halálnál szigorúbb hatalmak.

Mi is ebből a tanulság?
Hogy a jámborság egymagában
nem létürügy. Egy szép napon
hánykolódó tengerre szálltam.

Felleg-paripák kísérték.
Orromba csipős só-szag áradt,
éreztem, bukást jövendől
az imolák Kolumbuszának.

S így lett: nyomomba szegődtek
a cirkáló kalózdereglyék.

Alig várták a sáskafik,
hogy tutajom csapdába ejtsék.

Célba vették a fejemet
fürge hajóik parittyái,
úgy rémlik, mégis nagy vagyok,
mert nem volt nehéz eltalálni.

Szurkoshordóba mártottak,
s vízbe vetettek, mint a zsákok.
De felmerültem, s testemen
a mocsok nyoma meg se látszott.

— Mit tegyek velük? — tűnődtem,
elzárták elmém minden útját,
a fedélzeten nyüzsögtek
(a lapátokat nem ők húzták).

— Ha most hozzájuk-törpülnék,
talán körükbe bevennének —
vélttem. De hamus pogácsám
jobban szerettem, mint a mézet.

Lélekvesztőm rég elsüllyedt,
segélycsapat se jött sehonnan,
közönyös halak csillogtak
a fodrozó fehér habokban.

S míg a hajókon zene szólt,
s evett-ivott a boldog hadnép,
tudtam, valamit tennem kell,
mielőtt végképp ellankadnék.

Elindultam a nagy vízen
gyalog, hogy hosszában bejárjam,
s még láttam, mily izgalmat kelt
fehér ingem és száraz lábam.

Csikász István

Fák

A MEGHITT
árnyakat megölték
csak csend utánuk csend és némaság
meghalt a kórházi park
meghaltak a kórházi fák
kivilágosodott
csak csend utánuk
kiüresedett terek
csend és némaság

A DIADALMAS
gesztenyék körisek platánok
halomra dőltek mint az emberek:
mint magukat megadó asszonyok
leányok
mint büszke férfiak
maroknyi csapat
utóvédek
körülkerített halálraszántak

LÁBAD gyöker a földben
és nincsen távírat
meg S.O.S.-jelek
segítségért kétségbeesve
csak a szél hord majd
expressz-falevelet

FÉRFINEK támasz
asszonynak hangulat
madárnak édes-édes fészek
ringattál magot szép zöld öledben
öleld ágaiddal a megszakadt eget
s megölték látod a ragadozó
fényes fűrészek

LÁBAD gyöker a földben
elfutni nem tudsz és minek
ami halálad után megmarad:
a lényeged

„Medvetánc”

Dénes György

Csorbul a szó, az emlék

Szeretteim: az alázat
rőzséjével a vállon
nem nyit tengert a virradat
s virágot citruságon,

ti elmentetek mind — mihaszna,
nagy lila nyelvvel, szótlan,
de mi lesz velem, bocskoros
városi bujdosóval?

Szemetek az utcakövön,
Krisztus-árnyatok gőgös ház falán.
Nincs jussom semmi, semmi több
csak a megalkuvó magány.

Holt kövön vásott a kapa,
csorbul a szó, az emlék;
az élet tovább folydogál,
mert mások újra kezdték.

Jéghegynyi létben

Korall-szakálla serked a világnak,
benne lankadtan piheg a tavasz:
tompán derengő rózsaszínű ágak
írják az égre: bűnben a vigasz.

„tővit töröm, s a gallya jut.”

Ki él s eleven, joggal szétfeszíti
abroncsait a fukar prés-időnek,
paráznaságban él, de nem tud hinni,
az új Jerikó falai ledőlnek.

Vak szájából a szavak szerte hullnak,
nagy hópelyhek a sötét Arktiszon,
fellángolnak az egek s elborulnak,
jéghegynyi létben lüktet az iszony.

Metamorfózis

Látod, mint árad szét a test
a föld nyálkás csövein át,
feltolul a füvek hegyébe
áttetszön, mint a délibáb.
Sziporkázik a szélfúvásban,
amíg a fény el nem nyeli,
könnyű ezüst golyócskaként

koráll-szín felhő pergeti,
aztán meg jégkristállyá fagyva
erdők pihés ölébe hull,
átút a fák gyökér-közén,
nyirkos kövek alá szorul,
s ha a bokrokon tavasz zöldell,
újra elvegyül a földdel.

Széthulló barátság

Amíg szegények voltunk tettben, vágyban,
védtük egymást a fülledt hallgatásban,
s midőn dadogva szállt a szó, a bamba,
nem szabdaltuk lelkünket hírre, rangra,
életünk, testvérek, egymásba fogózva,
közös alomba bújva, takarózva,
egymást tapintva, szándékot se rejtve,
mint öskeresztyének, csak énekelve.

Később, mikor az ég borongva tisztult,
már éreztük, hogy ki-ki belepusztul
az egymást tartó, ölelő világba,
az üdvözítő kényszermátkaországba.
És gyúlt epénkben dühök barna mérge,
hogy egymásban a rosszat feldicsérje,
testvérpoklunkat vesse széjjel végül,
töprengjen ki-ki saját életéről.

... jó Ulug-bek, ki békén nyugszol a Gur-i Emír-mauzóleum hűvös csöndjében világhódító nagyapád, a Szűzen Fogantatott lábainál, Ulug-bek, csillagász-zseni, filozófus-árva, Kelet-kopernikusza, ki azt írtad medreszed homlokára: „a tudásra való törekvés minden mohamedán férfi és asszony kötelessége”, gondoltad-e Ulug-bek, ki nek csillagvizsgálóját (hommage a' Stonehenge istenléptékű ismeretlene) feldúlták gyilkosaid, Ulug-bek, férjek ölik feleségeik, apák, fivérek hajadon lányukat, húgukat; pedig az iszlám nem írja elő a fátol viselését az asszonyoknak — ez az Ó rendelete; pedig az iszlám elírja az „állatok ábrázolása festett képeken” tilalmát, s lásd, a Sirdor homlokzatát mégis tigrisek díszítik — ez is az Ó rendelete... Timur jön... éljenek a hódítók... az örültek... éljenek a zsarnokok...

*

Állunk a szakadó esőben Taskent — a Kőváros — főterén, körben lobogók, harsog a zene és a taps (hangszórókból és a lelkes szájakból): május 1-e van. Jobbról Lenin magasodik fölénk, hátunk mögött a jelen vezetőinek festett képei. Sirkó Ervint kutatom a szememmel a tömegben, aki majd az Egy regény regénye című munkájában fog egy május elsejei felvonulást leírni Csak más helyzetből, mint én. Elkeveredve a közönség soraiban. Legfeljebb olyan beszámolót írhatnak, mint Dawis a Moszkvai jelentés című könyvében. A tribünről. Erről lemondok. Innen nem lehet Sinkót meglátni, talán el is tévedtünk kicsit az időben. Lent sárga mezés lányok zászlókban végződő karja emelkedik a magasba, vékony ruhájuk teljesen átázott, nem így a kitartásuk. A műsorközlő egy lemezlovas fáradhatatlanságával keveri a tömeg fölött az indulók és a magnótaps egymást váltó viharos zajait, a város vezetői visszaintenek az előttük tisztelgő brigádoknak.

Ünnep van. Szerepcsere.

Amikor nem a kiscsoport tagjai (a vezetők) produkálják magukat a nagycsoport (az irányítottak) előtt, hanem — ha egy napra is — az egész évben arctalan masszaként irányított rétegek.

Vonulnak az emberek, intgetnek, alakzatokat vesznek fel és bomlasztanak szét, elmaradnak egymástól, futnak, összetorlódnak; túl messze vannak a tribüntől.

*

Emlékek rendezetlenül, emlékek egymásnak felelők, emlékek, ön-maguk sem megválaszolók. Emlékek.

Asszonyom, van önnek perzsabundája?

Tudja, milyen az az új heródika?

A taskenti népgazdasági kiállításon apró fekete bőrökre hívja fel a figyelmemet Timúr. Karakul. Így hívják az üzbégek ezt a birkafajtát. S leölik kétnapos korukban az ártatlan „csecsemőket”, nehogy szőrük kibomoljék, s ön asszonyom, elégedetlen legyen. 20—40 dollár. Jó üzlet.

reklám.: ASSZONYOM, VAN MÁR ÖNNEK PERZSABUNDÁJA?: reklám

Közelről látok egy ágaskodó kobrát a bozótban. Lélegzetem meg szakad, fejemet mégis az övéhez tolom, majdnem érinti orromat a fullánkjaival. Hideg van a szememben, s éjszaka. Magamban a halálról töprengem. Hirtelen madárfüttty hangzik fölöttünk, egyenként szólalnak meg a madarak. Homlokainon felszáradnak a verítékcseppek.

Csönd van a múzeumban.

Legnagyobb, vagy csak legjobban tisztelt költőjük az üzbégeknek Aliser Navoi (1441—1501), aki először akart, mert tudott üzbég nyelven szépirodalmat művelni. „Művelte a csodát, nem magyarázta”. Nekj lett igaza. Nevének orosz fordítása: Melogyicsnűj Mudrűj Lev. Magyarul sem kevésbé cikornyás és érdekes név: Melodikus Bölcs Oroszlán. Nem szerénytelen név. Szobra minden nagyobb parkban bizonyítja: a nagyok lehetnek szerénytelenek. A taskenti szépművészeti múzeumban egy bajszos Buddha valamelyik keze van a dologban? olyan, mint Nagy Péter. Erről ennyit.

A május 1-i felvonuláson díszsorfalat álló rendőrök feje búbján elázik a sapka. Ez feltehetőleg szabálytalan húzás Isten részéről. Lehet, hogy a bajszos Buddha valamelyik keze van a dologban?

Feltűnik, hogy az üzbégeknek most divat a similabda. Talán még emlékszünk rá (legifjonti korunkból!). Árulják és dobálják az utcákon. S mindenütt. Hasonló, gumira fűzött labdákat egy fél évvel később fogok látni, egészen sajátos, átértelmezett szerepben: a Fölöspéldány nevű irodalmi kör koncertjén mártogatja a teába egy Beatricezenész, teafilter helyett. Mint említettem, sajátos megoldás.

Egy Samahmudov névre hallgató üzbég ember tizennégy gyermek törvényes apjának mondhatja magát. Ezt a Lenin-múzeum egyik tárlójában hozzák tudomásomra, ahol a derék férfi és népes családja mosolygó fényképét is láthatom. Ezt az ügyet is rekordként könyvelem el.

A zorasztrizmus hívei különös módon temetik el halottaikat. Kiteszik egy magányos sziklára, majd megvárják, hogy a sakálók és a madarak teljesen lecsupaszítsák csontjaig a tetemet. (Minél gyorsabban történik meg mindez, annál hamarabb jut le a földre az illető az örök nyugalomba: megszabadul romlandó testétől.) A fennmaradó csontokat összeszedik és hat méter mélyre elássák a földbe. Föléje díszes szarkofágokat emelnek, melyek — természetesen — üresek.

„En, József Attila, itt vagyok”

A vadaknak, madaraknak följánlott halott hallatán a csodálatos magyar balladarészlet jut eszembe:

*Ha erdön meghalok, megesznek a vadak,
Majd elénekelnek az égi madarak.*

*

Moszkvában költőkkel találkozom. Egyikük orosz: Vjaaceszlav Kuprijanov. Másikuk ecquadori: Luis Ayala. Alfonso Quinones Machado — állítása szerint már szerepelt a Nagyvilágunkban; fiatal kubai fiú. Belányi Gyurkát még Szegedről ismerem. Anyagot kértünk egymástól, fordítási célokra, anyagot ígérünk egymásnak, megjelenési szándékkal. Az egészből persze, nem lesz semmi, ahogyan megszokhattuk az irodalomban.

Tőlük is hamar búcsúzom.

Timur Guljanov már egy éjszakai repülőtéren elmaradt tőlünk, talán Szamarkandban. Felém nyújtott kezét megverzi az országhatár.

Tánya Ignatyeva a repülőtérig kísér, útközben, még utoljára, ráhozom a szívbajt, mert nem találok meg egy fontos dokumentumot. Persze, előkerül végül, utazhatom. Mindketten meghatódunk, s felbúgnak a Zelei Miklós által emlegetett „vízszintes lift” turbinái.

EPILÓGUS

Hol fejeződjék be egy utazás leírása? Budapest, mosolyok, gyöngéd simogatók, fenékgig ivott borok, vonaton hazafelé szüleimhez...

Ezt a képet merevítsük ki.

Abonyhoz érek, kinézek az ablakon. Megdörzsölöm a szememet, mintha álmodnék! De nem! A látvány nem mozdul el. Gyönyörű kék kupola csillog, kevélykedik a téglagyár széle fölött! Álmodom tehát. Fölvilágosítanak: ez az új téglaszárító épülete, s nem X. századi medresze. Távollétemben építették. Új mítosz. Hagyjuk!

Zalán Tibor

Kelet-európai kerülő

Már sötétedik a ring jellegű főtér. A lábas, árka-dos, régi kalmárházak közül kimagaslik a Thurzó palota, a Kárpát-medence legszebb, épen maradt, reneszánsz épülete. Pártázatába lebukó fények kapaszkodnak. Alul világitanak a boltok, presszók, sörpincék kirakatai és ajtajai. Befordulok az egyik utcába, és néhány lépés után elhagyom a faluból a járdára lógó hatalmas vasláncot, amelyről tudom, hogy hajdanán az utat zárták el vele, amíg az őrség át nem vizsgálta a torlódó szekereket. Áru, fegyver, dohány, rejtekhalmi nem kerülhet-e el a matató kezeket és a tekintetek vizslatását. A város vigyázó hatalom. Besztercebánya parancsol.

Minden kocsmáza zaja más. Ahogy belépek, fölmérem a terepet. Csehül, szlovákul és magyarul beszélgetnek a füstben, bizonygatják az igazukat és óbégatnak is. Ki-ki attól függően, hogy megnyitott a jó nagysárossi sörből. Rossz borral csak egy-két makacs magyar viaskodik. Az egyik asztaltól föláll egy ötvenéves forma ember, láthatóan nem tetszem neki. Valamit mond. Ellenséges moduláció. A többiek lenyomják a helyére, és legyintenek. Találok egy üres asztalt, és leülök. Amikor kelleetlenül megáll a szőke pincérnő előttem, felemelem a hüvelykujjamat, és azt mondom — Jegyin pivo! Meglepődik. Tévedett volna? Pedig tudja, hogy odaáti magyar vagyok. Rá van írva a képemre, a mozgásomra, a ruhámra. Csak az első szabály szerint járt el, amíg az asztalomhoz ért, megállapította magában a nemzetiségemet, hogy tudja, miként viselkedjen. Nem téveszt meg, csak nem érti a helyzetet. Már készséggel működik bennünk, te cseh vagy, te román, te német, és már ismerlek is. Évszázadok alakították ki képeinket, ismereteinket egymásról. Az se zavaró, hogy éppen az utóbbi időben többször bebizonyosodott, a kép torz, hamis és helyesbítésre szorul. A közterek ereje a múltban és kényelmességünkben van.

A tegnapi gondolkodás. Ótátrafüreden fociztunk egy tisztáson, mi fölött a Tatra csúcsai csillámlottak az égből. Suttó legények, srácok nézték mogorván a pályaszéléről, hogyan kergetjük a labdát. Mondom Lexinek, ezek nem nagyon rajonganak értünk. Gondolod, hogy okuk van rá? Várj csak! — válaszolja hamiskás mosollyal. Egy látszólag rossz rúgás, és a pöttyös labda a srácok felé gurul. Az

egyik visszarúgja, és felderül a képe. Pár perc múlva megalkotottuk a két csapatot, igazságosan elosztva a felnőttet és a fiúkat.

Megérkezik a sör. Dzsinkem! — szalad ki véletlenül lengyelül. Két hete még lengyelben otthon éreztem magam. Az, akit az előbb visszanyomtak a helyére, átszól — Lengyel vagy? Most, most kell kimozdítanom. Nem! — felelem. Moj deduska bil szlovakom. Amiből annyi igaz, hogy tudott szlovákul, lévén Bars megyei szolgaleány. Magyar szolgák és szlovák szolgák, szlovák és magyar gazdánál, hogy el ne felejtjük. Az orosz szó megint más-ként hat, és már nem haragszik. Bár furcsálja, hogy cserélgetem a nyelveket. Nem tudhatja, hogy olyan szláv nyelven tudok csak, amelyikben ebből is van egy kicsi, meg abból is, és együttvéve se sok. A zavara kiteljesedik. Últében olyan mozdulatot tesz, mint aki felkötö a gatyáját, hogy valaminek utána járjon, és küldet a pincérnővel egy korsó aranysárga, habzó sört.

Az asztaluk felé emelem és ráköszöntöm. Mintha csak folytatnám az iménti mondatot, anyanyelvemen ejtem elő: de azért én magyar vagyok. Némi bosszúsággal elröhögik magukat. Felületesen nézve ott vagyunk megint, ahonnan elindultunk. Pontosan az vagyok, akinek vélték. Csakhogy a kelet-európai kerülő nem volt hiába. Még egy darabig és egyre rövidebb időközökben küldözgetjük egymásnak a sört.

Öreg este lett, mire kiszabadulok az utcára. Utoljára még kezét is rázunk. Hányszor, de hányszor kellett már kicszeleznem, leszerelnem az ellenérzést az enyedi vár krámjától, pincéjétől a kassai luxushotelig. És mindig úgy, hogy a becsületünk is megmaradjon. Éjszakákat vitatkoztam át — gondolom, nem én vagyok az egyetlen — az úgynevezett történelmi évek ezreit felvonultató partnerekkel, miközben egy tapodtat se jutottunk előbbre, azaz a cél, a közös gyanakvás megszüntetése felé. Nem megy mindig könnyen, de csinálni kell. Sötét színű ház látványa állít meg a gyér világításban. Nagy és mély kapualja még rakott szekerek számára készült. Apró tábla tudatja, hogy valamikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelemé volt. Odább már járnak a buszok motorjai, integetnek és kiabálnak róluk a társaim. Utolsónak érkezem. Késtem egy negyed órát, a megállapodás szerint tehát adok tizenöt forintot a sofőrnek a közös kasszába, és máris indulunk tovább.

Horváth Lajos

„Ős patkány terjeszt kórt miközöttünk”

A palóc házépítő hagyomány

Gondolatok egy családiház-tervpályázat díjnyertes tervel kapcsolatban

A palócok építészete — csakúgy mint a zalai, a székely, az alföldi — valamiképp úgy rögződött köztudatunkban, ahogy vagy nyolcvan éve a nagy millenniumi kiállítás bemutatta; egy mintaházikóba tömörítve díszlettek a múlt és a jelen együttsoha-nem-működő érdekességei, egymáson hangoskodtak a legszebbnek tartott vonások. Holott a palóc település, palóc ház igazabb jellemzői — ahogy a történelmi-társadalmi keretekben alakuló jelenségek lényegi vonásai általában — csak a formálás, a formaörző-változtató gyakorlat folyamatában ragadhatók meg. Nem steril nemzeti vonásokon át, hanem gyakran a környező népekével számos tekintetben analóg megoldások közös gyökerének felismerése révén. Ha a mai egyre tudatosabb tervezés idején az építész a palóc házépítő hagyományt kívánja hasznosítani, a megszüntetve-megörzés sok évszázados folyamatból okulhat. Természetesen nem „palóc házakat” kell terveznünk. (Nemcsak azért, mert a sajátosan palócnak tartott vonások megritkultak, hanem a tervezés logikájából eredően is.)

Az elmúlt évek családiház-tervpályázatai — köztük a Borsod megyei is, amelynek győztes terveiről szó lesz — lényegében kudarcra ítéltettek, hiszen a népi motívumok szorgos megidézésével készült épülettervek eredményeztek, és nem adtak életmódváltozatokra, várható életmódváltozásokra tervezett térrendszer- és működési modelleket. A tervek jelezték, hogy a jelen építészköztudata a takaré-, a minimummegoldások sablonjaiba ragadt. A házgári lakások számos károsan helytakarékos (helyhiányos) egységét láttuk viszont. Mind a történelmi hagyományokhoz, mind a jelen és jövő tér- és berendezésszükségleteihez való ilyen viszonyulás ma még általánosan jellemző. A rövid távú adottságokon, a közelmúlt hagyományán, a jelen pillanaton csüngve azonban lehetetlen meghatározni a társadalmi emberi élet gazdagságát kibontakoztató utakat.

Az életforma-változások gyorsasága miatt a mai falvak házaira fokozottan érvényes, hogy a változó működésformák optimális szinten tartásához fölös, de szűkíthető terek, felszerelések, kapcsolódási, bővítési lehetőségek szükségesek.

A palóc házak történeti átalakulásai (ahogy a háromtraktusos hagyományos falusi házaké általában is) szembetűnően jelzik a bővítés-átalakítás és a kapcsolódások kiváló lehetőségeit.

Az épületek körében az igazán sajátos, a földrajzi fekvésből, a társadalmi szerepből, a család és a nagyobb közösségek rendjéből (valamint nem utolsósorban a környező népcsoportokkal való kölcsönös kapcsolatokról) következő palóc vonások a jelen felé közeledve egyre inkább a részletmegoldások rendszerére szűkülően érhetők tetten.

A hagyományos falusi lakóépület-gazdasági épület együttesek — avagy, a lakóházakon belüli helyiségek is — mellérendelő viszonyokban jelentek meg. A közterület nem vált el élesen a házak előtti-melletti területtől. Többször csak a múlt század elejétől kezdtek kerítést vonni a telkek és az utca határán.

A palóc vidékeken — de más hazai területeken is — jellemző, hogy a lakóépületek, ólak, színek, csűrök nem alkottak olyan zárt egységet, ahol egyes funkciók és építmények másoknak nyilvánvalóan alárendelődtek volna. A kocsi, az állatok, a gabona elhelyezése a lakások kialakítása terén kevés korlátozást kívánt, és viszont. Embert, állatot, terméket egyaránt megilletett a biztonság, a gondozás, a megbecsülés, de egy tekintélyes saját szabad tér is.

A különböző funkciójú tereket koncentráló, többszintes korai nyugat-európai „lakógépekhez” képest lényegesen kevesebb érintkezési felületen alakultak egymáshoz a hazai gazdaságok terei.

Lakás és környezete között újfajta — országosan egységes — „szellemű” hierarchia kiépülését mutatja az utóbbi évtize-

dekben épült családi házaink legtöbbje. A lakóház feltétlenül a teleknek, de amennyire teheti, az utca terében is jelen van. A beton-acél kerítések az utcáról agresszíven szakítanak le újabb „telekhez valót”. A közös tértől elzárkózó, azt lefokozó épületek mögött a korábban fáktól, más növényektől is részben takart kamrák, ólak saját védőterületüktől megfosztottan, alárendelten sorakoznak.

A családiház-tervpályázat a lakóépületek környezetének formálására nem hozhatott széleskörűen érvényesíthető elveket. A tovább nem őrizhető, hangulatos csűrök, színek, istállók megüresedett helyén, nosztalgától tápláltan, kicsinyített csűr- és istállóformák születtek.

A főzés-étkezés, a csoportos együttlét, a csend és a zajos házimunka, a pihenés és a szellemi munka terei, a gyerekek játszóterületei jól követhetők a régen épült és a most tervezett lakóépületeknél egyaránt — a kialakult életmódfelek, a térkapcsolások és a lakásberendezés fix pontjai ismeretében.

A hagyományos palóc ház helyiségei — viszonylag kis külső alakváltozás mellett — számos, életmódváltozáson alapuló funkcionális átrendeződést elviseltek, illetve megengedtek: a legtöbb funkcióval terhelt helyiség méretei kitágulhattak, kivéve a keménykonstrukció miatt csak korlátozottan bővíthető pitvar-konyha sávot.

A hagyományos dunántúli háznak természetesen tűnhet a nappali lakásfunkciók egy térbe koncentrálása, hiszen a helyiségek mindegyike kívülről, az udvarról közelíthető meg (hogy a füstös konyhából ne tóduljon a korom a többi helyiségbe), s így (feltételezhetően) a közlekedés nehézségeit elkerülik a lakók. A palóc házakban a helyiségek összenyithatók, mégis az egy helyiségbe való tömörülés a jellemző (amíg a kemence a tűzhellyel az „első házban” áll, talán még fokozottabban, mint a dunántúliaknál).

Az egy-két helyiségbe, különösen a főzőtűzhely köré zsúfolódás szokását alig módosította a mai kockaházak térkapcsolási módja: a helyiségek szinte mindegyikének egy folyosóra szervezése. Ez a folyosó (előszoba) a közlekedő fő irányítója. Szeparáló, közvetítő középonti tér — magába vonó erő nélkül, továbbbontó karakterrel. A bejárat melletti konyha lépett az egykori pitvar-konyha együttesek, a sokfunkciós „házak” örökébe.

Mindez arra utal, hogy a családtagokat és tevékenységüket nem szükséges mindenáron külön terekbe tervezni. Sőt, lehetővé kellene tenni a lényegi közös funkciókra alapozódó tartós egy térben tartózkodásukat. Ugyanakkor a szeparálható terek sajátos funkciókra rendezését is elő kell segíteni.

Az eddigiek ismeretében a leglényegesebb kérdés: milyen modellbe foglaltan lehet szintetizálni a polgári háztartásban szétbomlott, a falusi lakásba transzponáltan túlságosan egyenlőtlen térkihasználtságot eredményező, alá-fölé rendelt lakásrészeket? Az egykor városi cselédek számára elkülönült konyhát, házi munkateret, a felnőttek világától elzárt gyermekjátshelyeket, a világeseményekhez kapcsolódó, az egy térben tartózkodóktól elválasztó tv-teret, a fokozódóan helyigényes szellemi munka (tanulás, önképzés) helyét, a lakás és környéke alakítására felszerelt, a gyerekek számára „világalkító” lehetőséget biztosító barkácsműhelyeket, és a mindennek fölé rendelt „társalgószalont”, a különböző időben jelentkező pihenőigény, a jövedelemkiegészítő túlmunka jellege szerint változó egyéb lakásrészeket. Folyamatos modellezés, kísérletezés, értékelés nyomán fokozatosan körvonalazódhatnak bizonyos folytonosan, de szabályozottan változó formáló elvek.

Innen továbbindulva nem lenne szerencsés túlságosan részletezni, miért nem jelentenek a pályázati tervek az eddigi gyakorlatot hatékonyan kedvezőbb irányba orientáló megoldásokat. Ne is kérjünk számon a főzés-étkezés, gyermekjáték, társas érintkezések, nem zajos házimunkafélék, az ünnepek szertartásai számára egyetlen, érzékenyen tagolható teret. Az utcai oldalra helyezett nappali görcsös túlhangsúlyozásában ludas lehet a csakazért-is-használni-fogják-a-tisztaszobát tervezőasztali gondolat. A nagy társalgó, a tevékenységek sorára alkalmas nappali álma nem új. A tervekben jelzett berendezés és a kapcsos-

lódások alapján azonban kevés fajta tevékenység folyhat a javasait nappali egységekben. Ezek a konyha-étkezőtől elszakadt terek lényegében a tv-nézés és az illedelmes beszélgetések keretét adják. Az újabb kísérletek megszabadították a nappalit a tv-től, a kissé kitágított lakóelőterekbe helyezték át azt. E terek egyúttal a konyhát is kiegészítik néhány odapréselt funkció átvételével. A nappali azonban továbbra is töredékkihasznátságú marad. Talán, ha a konyhák jelenleginél lényegesen hatékonyabb szellőzési megoldásai — várhatóan néhány éven belül — elterjednek, a főzés-étkezés, társalgás, játék, csendes házimunka, tv, egyetlen, ma még hiányzó középponti teret kaphat. A gyarapodó szellemi tevékenységek és tartozékaik is elég számosak és lényegesek ahhoz, hogy hamarosan elkülönített, állandó teret kapjanak, talán az újraértelmezett, bizonytalan státusokból kiemelt „tisztá szobák” keretében. Így a lakás valóban legtársadalmibb arcával fordulhat az utca, a közös tér felé.

*

A hagyományos palóc építkezés sajátos — szimbolikus jelentőséggel is megerősített — szerkezeti elemei a sasfák és a bódoganya. A bódoganya nevű oszlop az ázsiai anyaistennő-kultusz emléke. Idegágos néven ismert a szlavóniai magyarságnál is. Az altáji és ugor népek eget tartó világfája ez. Az anyaistennővel, minden élet adójával és fenntartójával azonosították. E népek az eget négy oszlop (sasfák) által tartott fedélnek, sátnak képelték, amelyet középen a világ középpontjából nőtt világfa támaszt alá.

Díjnyertes terveink e téren is jelzik a modellező, rendszeralkotó szemlélet köztudatbeli gyengeségét. Úgy tűnik, vagy nem tudatosodott, vagy nem fejeződhetett ki, hogy a szerkezet is egyrészt történeti képződmény, másrészt a társadalmi, emberi szabadság kibomlási fokát is jelző jelenség. Ez a különböző anyagú és funkciójú részek kölcsönösen előnyös kapcsolatainak, azok sajátos természetének tiszteltében tartásán, illetve kibontásában mutatkozik meg. A részek alá-fölé rendeltségéről nem lehet szó, ha az emberi életfunkciók kiteljesítéséhez valamennyi

lényeges; legfeljebb az egyik részt előbb kell megépíteni, mint a másikat, vagy nélkülözhetetlenségük különböző távon válik nyilvánvalóvá.

Hogyan „él” a pályázati munkákban a palóc ház legeredtibbnek tartott eleme, az előlső eresz (vízvezető, csöpögő, farazat, üstök)? (A tetőszerkezet vasbeton gerendák sorolásával előállított, szerkezeti leleményesség terén szegényes fődém fölé emelkedik.) A kinyúló tetőereszek a sokfunkciós nyitott térrészek védelmét kedvezőtlen szerkezeti kialakítással és csak töredékesen oldják meg. Megjelenik a népi építésmódból funkció híján „kikopott” első eresz. Szerepkörét nem leltük, ráadásul a homlokzati falsíknál beljebb sülyesztve állandó beázásveszélyt okoz.

A tetők hajlásszögének megválasztása is figyelmet érdemel. Az utóbbi évtizedek a sátor-, manzárd-sátor tetők mellett megteremtették a nyeregterítő-torzszülötteket is. A lehető leghatározatlanabb ferdeségű, aszimmetrikus megoldások keletkeztek, szemben a hagyományos tetők szimmetrikus, legfeljebb átlójára fektetett fél négyzet „hegyességű” oromfalas megoldásaival. Az egyenlő oldalú háromszög (az egyik terven), vagy az asszimmetrikus háromszögek, az alattuk elhelyezkedő téglalap vagy négyzet alakokkal oldalirányok, szögek terén rokonságot nem mutatnak, így összeillőségük helyett szembenállásuk lehet értelmes. Az a fajta ellentét azonban, amely két, sterilen tiszta képlet között jelenik meg itt, idegen a természeti-társadalmi folyamatok sokfokozatú, sokszálú, rejtett és nyilvánvaló taszításokból és rokonulásokból épülő szembenállásféléktől.

A palócság építészete új, sajátos vonásait ne keressük igaztalan türelmetlenséggel a tegnap és ma épült lakóházak körében. Falvaink lakossága harminc év alatt mélyreható változások sorát élte át. Új életformát keresve, kezdeti tájékozódásuk nem irányulhatott olyan jelenségekre, amelyek már bizonyos életvitelbeli otthonosságot, a tágabb környezettel való újra azonosulást feltételeznek. Reményeink szerint a következő évtizedek bizonyosan megteremtene — ha nem is évszázadokkal előtti körvonalakkal — olyan nagyobb területen, országrészen érvényes építészeti sajátosságokat, amelyek helyi, földrajzi, gazdasági, társadalmi jellegzetességekben gyökereznek majd.

Kőszeghy Attila

Népdalszövegek a Vidróczki-dallamra

Az MTA Zenetudományi Intézetének megbízásából jellegzetes palóc népdalok variánsai után kutattam az elmúlt esztendőben. Olyan dalok érdekeltek tehát, amelyek a palóc etnikumra jellemzőek, a magyar nyelvterület más részein elvétve, vagy egyáltalán nem találhatók.

Gyűjtőútjaim alkalmával gyakran csendült fel egy mólábús dallam, mit deresedő hajú falusi nótafák, öreg pásztorok énekeltek jobbára, áhítatosan, rezzenéstelen arccal, mozdulatlan testtel — bár egy ízben karéjba fogódzkodó menyecskéktől is hallottam frissen, ropogósan, táncdalként előadva. A dallam a magyar népzene ősi stílusának jegyeit viseli. Ereszkedő dallamvonala: induláskor a magasban szárnyal, majd lassanként aláhanyatlik. Tempója lassú és csapongó, igazi rubato dallam. Csak elvétve szolgálhatta a társaséneklést, szólóénekekre volt igazán alkalmas. A ritmus és a dallam gazdag variációs lehetőséget rejt magában. Ezt a jó énekesek ki is használják. Példaként említek egy bárnai juhászt, aki hét versszakkal énekelte el a népdalt, és mind a hét szakaszt más és más ritmikái,

dallami változatban, s mindezt a legtermészetesebben, az erőltettség legkisebb jele nélkül.

A dallam sorai rövidek, a kétütemű, ősi nyolcas sótagszámú népköltészeti alkotások énekelhetők e népdalra.

De ami valóban arra készítetett, hogy erről a népdalról szóljak, az a rendkívül változatos szövegvilág, melyet a dallamra énekelnek. Hallottam ugyanis ezt a népdalt pásztordalként, betyárballadaként, rabnótaként, mulatónótaként, panaszdalként, szerelmi dalként, bányászballadaként, sőt táncdalként is.

A pásztorszöveg — más pásztorszövegekhez hasonlóan — erősen az állattenyésztő életmódhoz kötött. Az emberek között keveset mozgó, az állatokkal együtt élő, azokkal együtt örülő, együtt szenvedő kondás a saját árvaságát állítja párhuzamba az állat árvaságával:

Fekete malac de barna.
Arva szegény, mert nincs anyja.
En is árva vagyok, babám,
Nékem sincs már édesanyám.

Ősszel esik hideg eső,
A nyájamnak nincs legelő,
Bárcsak egyszer tavasz lenne,
hogy a nyájam gyepre menne.

(Cered)

A másik pásztorszöveg helyzetdal. A helyzetdal a bojtárok szemével láttatja a történetet, azokéval, akik olykor-olykor megapasztották az uraság nyáját, ha erre

mód kínálkozott, és egy ügyes hazugsággal kivághatták magukat. A nagyobb állatok eltulajdonítása különben sem számított náluk erkölcstelen tettnek, inkább betyáros virtusnak tekintették, mellyel nem egy dalukban el is dicsekedtek:

Két hete már, vagyis három,
Mióta számadóm várom.
Amott jön már, amint látom
Három fekete számaron.

„Jó napot, te jó bojtárom,
Gondolod-e, van-e károm?”
„Károm nincsen, de nem is lesz.
Míg a nyáj a kezemen lesz.”

„Hej, dehogy nincs, hej, dehogy nincs,
Hát a vezérürü hol van,
kibe vót egy mázsa fagygyú,
Hát pokrócra való gyapjú.”

Esteledik, alkonyodik,
Gulya, ménes takarodik,
Gulya, ménes takarodik,
A számadó káromkodik,
A számadó káromkodik,
Hogy a bojtár jó bort iszik.

Egyik iszik a cserepesbe,
A másik a cserepesbe,
A harmadik a polyásból.
Iszik az aranypohárból.

(Bárna)

A Vidróczki-dallam leggyakrabban balladaszöveggel szólal meg. Ezeket a szövegeket két csoportra oszthatjuk. Egyik részük Vidróczki Márton mátrai betyár meggyilkolásának történetét mondja el a tényleges helyzetre építve, s azt a népköltészet varázslatos világába emelve:

Nagy udvara van a holdnak,
Nagy híre van Vidróczkinak,
Úgy folyik annak a híre,
Mint a patak folyó vize.

Tiribesen nagy a hajrá,
Vidróczki is arra sétál.
Utána megy Pinter Pista,
A baltáját belevágja.

„Pista pajtás, ne bánts engem,
Nincs rajtam a halóingem,
Nincs rajtam a halóruhám,
Ne hagyj árva édesanyám.”

Pista erre nem hallgatott,
Baltával még belevágott.
Ugy folyik a piros vere,
Mint a patak folyó vize.

„No, Vidróczki, itt heverjél,
Míg a gőzös ide nem ér.
Majd ha a gőzös ideér,
Elvittelek hazafelé.”

Jaj de szépen harangoznak,
Talán bizony Vidróczkinak.
Sír az apja, sír az anyja,
Sír mind a két testvérbátyja.

„Ne sírj, apám, ne sírj, anyám,
Nem leszek már többé betyár,
Elég volt a húsz esztendő,
Takarjon el a temető.”

(Cered)

A gyilkosságról a korabeli sajtó (1873) lényegében a balladához hasonlóan számol be, de természetesen szárazabban, tényyszerűbben. Egy vonatkozásban azonban lényeges a különbség: az ismeretlen népi költő — a betyárballadák hagyományaihoz híven — idealizálja a betyárvezért, rokonszenvvel szól róla, megindítóan szép szavakat ad Vidróczki Márton szájába: ahogy gyilkosát kérleli, ahogy szüleitől búcsúzik, feltétlen részvétet kelt a hallgatóban.

A Vidróczki-balladák másik csoportjának valójában semmi köze sincs a mátrai betyár, Vidróczki Márton históriájához. Neve csupán betoldott név egy korábbi betyárballadába. Itt a Vidróczki név esetleges, más etnikai területeken más betyár nevét illesztik a szövegbe (Bogár Imre, Rózsa Sándor stb.):

Kutyakoponyai csárda
Zsándárral van körülállva,
Körül, körül, környesköri,
Csak Vidróczkit fogják körül.

„Hej, Vidróczki, most gyere ki,
Hét vármegye vár idekél!”
„Mit ér nekem hét vármegye,
Tizenhárom győjjön ide.”

Be-belőnek az ablakon,
Piros vér folyik az ágyon,
Szeretője zsebkendője
Csupa piros vér lett tőle.

Sír az anyja, sír az apja,
Sír mind a két testvérbátyja.
„Ne sírj, apám, ne sírj, anyám,
Nemsoká' betyárkodok már.”

Eleg volt a húsz esztendő,
Takarjon el a temető.”

(Mátránovák)

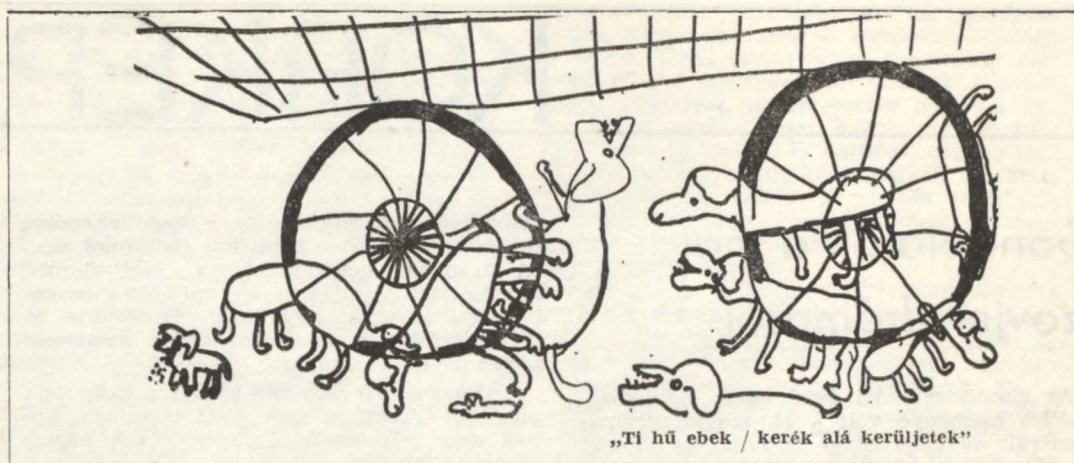
A rabénekek tulajdonképpen panaszdalok, melyek szorosan kötődnek a pásztor- és a betyárköltészethez. A Vidróczki-dallamra írt szöveg — a műfajra jellemző módon — egyes szám első személyben íródott, és az elfogatás okáról mélyen hallgat.

Meg vagyok én búval rakva,
Mint a borízú almafa,
Kettő-három terem rajta,
Mégis terítve az alja.

Csütörtökön virradóra
Ültem a bánat-hajóra,
Tíz óraker lefeküdtem,
Egy kicsit elszenderedtem.

Szemeimet fölvettem,
Három hajdú állt előttem.
Kértem tőlük: „Mit keresnek,
Talán énértem jöttek.”

„Erted jöttünk, megkötözünk,
Városházára vitetünk,
Letétetünk a tömlőcbe,
A tömlőcnek fenekére.”

„Ti hű ebek / kerék alá kerüljetek”

Felizenek a bírónak,
Oldozza fel két karomat,
Ne örüljön rabságomnak,
Holtig alázom magamat.

(Egyházasgerge)

A bordalok, a mulatónóták igazán férfias műfajának éneklése alkalomhoz kötődik (lakodalom, szüret, disznótör, kocsmi mulatozás stb.), s így az idézett mulatónótában érzékelhető az alkoholtól felhevült ember fenegyerekeskedése, ésszerűtlen fogadkozása:

Igyunk egyet nagyot, hosszút,
Nincsen a jó lóra rossz út,
Elmegy az a rögesz is,
Hegyen völgyön, laposon is.

Igyunk, kinek anyála van,
A bankónak négy sarka van,
Valamennyi rongyos bankó
Mind a kocsmárosnak való.

Iszok, iszok, addig iszok,
Míg a lovam el nem iszom.
Majd ha a lovam eliszom,
Arra se lesz többet gondom.

(Orhalom)

A magyar népi líra legnagyobb csoportját a szerelmi dalok alkotják. A Vidróczki-dallam lassú tempójához, borús, hangulatához azokat a verseket illesztik, amelyek a fájdalmat, a búcsút öntik sorokba.

El kell menni, ha esik is,
Meg ha nehezen esik is.
Nehezen esik a járás.
Tőled, babám, az elválás.

Sok jó napot éjszakával
Eltöltöttem a babámmal,
Kit hlába, kit haszonra,
Kit a szívem bánatára.

(Zabar)

A másik szerelmi dal az érdekházasságba kényszerített fiatalasszony panasz-dala, melyben már a halálvágy is megszólal:

Jaj, Istenem, mi lett engem,
Az én hajdani jókedvem
Oda tőlem, mint az álom,
Nyugtóm sehol nem találom.

Jaj, Istenem, de víg voltam,
Míg az anyám lánya voltam.
De most már hogy nem az vagyok,
A bűnnek is helyet adok.

Jaj de beteg vagyok szörnyen,
Talán meg is halok könnyen.
Jaj, mert annak halni könnyű,
Kiért nem hull semmi könnyű.

Megérem még azt az időt,
Sirva még el házam előtt,
Megöleled kapufáját,
Ugy siratod a gazdáját.

(Egyházasgerge)

Meglepő, hogy a rubato jellegű Vidróczki-dallam feszes előadásban, gyors tempóban — táncdalként — is fellelhető. Itt már a szöveg hangulata is megváltozik: nyers tréfálkozássá, jókedvű csipke-

lődéssé alakul. A táncfunkció belépésével a tempó és a ritmus szerepe fontosabbá válik, a dallam és különösen a szövegfunkció veszít jelentőségéből. A versszakok lazább tartalmi és hangulati kötődése egymáshoz részben ennek a funkcióváltásnak a következménye:

Szárak a bokor a tetőn,
Haragszik rám a szeretőm.
Ha haragszik, mér jár erre,
Semmi járója nincs erre.

Irigyeim sokan vannak,
Mint a kutyák, úgy ugatnak.
Adok nekik szép napokat,
Hagy ugassák ki magokat.

Nem káposzta, ki nem fejes,
Nem menyecske, ki nem szemes,
Nem menyecske, ki nem csalfa,
Ki az urát meg nem csalfa.

„Édes kedves feleségem,
Mosd ki nekem te az ingem!”
„Ki is mosom, kivásalom,
Gyenge testedre úgy adom.”

(Erdőkürt)

Utoljára idézzünk egy bányászballadát, amely akkor keletkezett, mikor már a helybéli falusi lakosság tekintélyes része is vállalta a föld alatti munkát a nógrádi szénmedencében. A parasztság soraiból alakult munkásréteg dallamvilága a népdal maradt, szövegvilága azonban megváltozott: az új körülmények közé kerülő ember érzésvilágát szövege jelöli meg. A helyzet drámai: a bányászlegényt életveszélyes helyre küldi felettése, a legény a fenyegetés után enged, teljesíti a parancsot, a zombban elpusztul, kedvese már csak halva láthatja.

A ballada műfaji sajátossága a szaggatott előadásmód: az események rendjéből egy-egy láncszem kimarad, ami azonban nem zavarja különösebben a megértést:

Nem hal meg az Isten soha,
Mindenekre vagyon gondja.
Gondja vagyon mindenekre,
Szegény bányászlegényekre.

Jaj de sötét lenn a tárna,
Halovány a mécs világa.
„Kedves pajtás, mi lesz velünk,
Meddig kell még itt szenvednünk?”

Mérges a Hevér úr szava,
Szivattyúzni küld a zombba.
„Hevér uram, ne küldjön be,
Nem jövök ki onnan élve.”

„Ha be nem megy, eridj haza,
Ne lássalak itt meg soha!”
„Jaj de fojtó a bányalég,
Már a mécses lángja sem ég.”

„Gonosz Hevér, mondd meg nekem,
Hova küldted a kedvesem?”
Jaj, Istenem, most tekints rám,
Halva fekszik az én rózsám.”

Nagy Zoltán

Gondolatok a mai szovjet drámáról

Az elmúlt színházi évad egyik legkiemelkedőbb eseménye volt a II. szovjet drámafesztivál: 40 előadásban 24 orosz és szovjet szerző darabjaival ismerkedhetett a magyar közönség és a szakma; s bár egyetlen, bármilyen gondos válogatással is előkészített rendezvény nem alkalmas arra, hogy egy ország színházkultúrájáról, drámairodalmáról megközelítőleg hiteles és teljes képet adjon, arra azonban mindenképpen, hogy felhívja a figyelmet a mai szovjet drámára és színházművészetre, s (más forrásokkal együtt) segítse az új törekvések felmérését. Aligha vitatható: a mai szovjet dráma a soknemzetiségű szovjet irodalom reprezentáns, „vezető” műfaja, s a szocialista művészet és az egyetemes emberi kultúra értékei között egyre jelentősebb helyet foglal el. A szovjet drámának ez a reneszánsza, természetesen, nem homályosítja el a lírában és az epikában — főként novellisztikában mutatkozó, figyelemre méltó törekvések értékét — meghatározó jelenlétével mintegy másfél évtizedes folyamat „kiérésének” lehetünk tanúi.

A mai szovjet dráma élénk társadalmi visszhangja, tartalmi és művészi megújulása természetesen elválaszthatatlan a színházi élet fejlődésétől: vannak izgalmas rendezői egyéniségek (Jefremov, Ljubimov, Tovsztonogov stb.), fegyelmezett és újat kereső színházi kollektívák (a moszkvai Taganka, a Szovremennyik, a Majakovszkij, a leningrádi Művész Színház együttesei elsősorban), s főként van alkotó gondolkodásra, vitára, elemzésre serkentő légkör a színház, a drámairodalom körül, amit rendkívül jól jellemzett Csingiz Ajtmatov, az *Út a Fudzsijamára* című drámában. Mambet Ajbatov, a darab egyik hőse (az olvasók nevében ugyan, de mégis) a mai szovjet írói társadalom reményeit és szándékait fogalmazza meg a következő szavakkal: „Az ember szeretné tudni, hogy egyszer végre igazi irodalom is születik mindarról, amit megértünk, a mi nemzedékünk élményeiről. Arról, hogyan éltünk. Hogy azoknak, akik utánunk jönnek, ugyanúgy kell-e élniük? Ezekre a kérdésekre kizárólag az irodalom, csakis az irodalom adhatja meg a választ...”

A szovjet dráma (és színházművészet) mai reneszánsza azonban mégis elsősorban irodalmon kívüli, azaz elsősorban társadalmi természetű tényezőkkel függ össze. A közgondolkodásban, a mindennapi életben, az emberi kapcsolatok, szokások, igények és törekvések világában is mélyreható változások mentek végbe; bizonyos, végérvényesen lezártak vélt kérdésekre — most a viszonylag békés körülmények között felnőtt új nemzedékek igénylik ezt — újból és a korábbiól eltérő módon kell választ adni. Az emberi kapcsolatok minősége, a munkához, a múlthoz való viszony tartalma, az erkölcsi normák változása ma a szovjet társadalom érdeklődésének középpontjában áll — s ezeket az új formában (s sokszor új tartalommal) megjelenő konfliktusokat leginkább a dráma képes kifejezni; az egyes ember erkölcsi rendjében és világképében egyszerre jelenlevő ellentmondásos erőket éppen ez a műfaj, a dráma képes tükrözni, különösen akkor, ha ez a tükrözés olyan becsületos, néha szinte önkínzó őszinteségű önelemzés szándékán alapul, amint ez a mai szovjet írók többségénél tapasztalható. Már említett

drámájában Ajtmatov, aki nagyon pontosan diagnosztizálja a problémákat elsimítani akaró kispolgári magatartást, a „volt-elmúlt” szemlélettel vitatkozva a prakticista magatartással polemizál, s állítja vele szembe az új, a múltat a jelen érdekében megérteni akaró gondolkodásmódot.

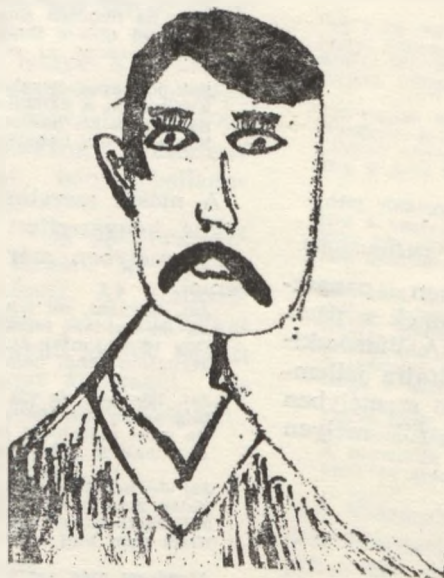
„Almagül: Az egyéniségekkel mindig volt elég baj. Amit az idők megkövetelnek, annak meg kell lennie, és kész. A történelem menete ellen nincs apelláta.

Mambet: De az embernek a maga számára legalább értelmeznie kell a történelmi folyamatot.”

Ez a szándék ma különösen jellemző a szovjet írókra. Innen következik például, hogy a Nagy Honvédő Háború ma is központi helyet foglal el a szovjet irodalomban, de változóban van ábrázolásának módja; táguáltak a nemzedékek, az egész nép sorsát meghatározó történelmi esemény megközelítésének lehetőségei. Rendkívül jellemzően mutatja e lehetséges írói látásmódok (korántsem teljes) skáláját öt, a Szovjetunióban élénk visszhangot keltő dráma alapprobémája. Csingiz Ajtmatov *Út a Fudzsijamára*, Alekszej Arbutov *Az én szegény Maratom...*, Andrej Makajonok *Ítékezés*, Vera Panova *Szállnak az évek*, Mihail Roscsin *Szerelvény a háborúszágra* című darabjainak témája a háború, de még inkább: a szándék az emberség

megőrzésére a háború viszonyai között. Kifejezetten „hagyományos háborús” témájú darab közülük csak az *Ítékezés* (amely egyben a leggyengébb is). Az elmúlt évtizedben írott háborús témájú művek szerzői nem csupán és nem elsősorban emléket kívánnak állítani a nagy történelmi eseménynek, a szovjet emberek hősiességének — megtették ezt már sokan előttük, s nemegyszer művészi fokon. A háborúban élő, vagy azt túlélte ember viszonyrendszerének feltérképezése, a rendkívüli körülmények között kifejlődő magatartástípusok elemzése a mai írói nemzedék számára az aktuális erkölcsi tanulságok, következtetések megfogalmazására lehetőség. Ajtmatov például a bátorság, az erkölcsi bátorság problémáit vizsgálja. A „Fudzsijamán”, Kirgizia egyik hegycsúcsa közelében összegyűlnek az egykori frontbarátok, négyen (közülük hárman feleségükkel). Múltjukról, megtett újakról, mai helyzetükről vallanak, s habár mindegyikük igyekszik megnyugtató, derűs képet adni életéről, hamar kiderül: árulás bűne, terhe nyomja lelküket — veszni hagyják a közülük legkülönbet, barátjukat, Szaburt. Szabur ugyan nem a németek áldozata lett, él ma is, igaz, tőlük távol, elzúllótn; a lényeg azonban, hogy a háborúban is együtt harcoló barátok hallgattak, amikor Szaburt, a fiatal poétát néhány vitatható

JÓZSEF ATTILA

„Vidám én jó volt, s tán konok,”

sora miatt meghurcolták, s akit — bár később rehabilitálták — ez a megrázkództatás emberileg végképp összetört.

Szabur, mint a jelenlevők visszaemlékezéseiből kitűnik, a Szovjetunió területének felszabadítását követő napokban „Ha elnémul majd a háború” címmel poémát írt, amelyben az őszinte, kritikai hangon megénekelt békevágy kétkezzel párosult: miért a további harc, a tengernyi szenvedés? Ez az alighanem annak idején nemcsak Szaburban felvetődő kérdés, meglehet, pacifista szemléleti alapokra épült, s megértésre nem találhatott. Szabur azonban kétségei közepette barátai magára hagyták (vagy tán maguk sem mertek e gondolat mélyére hatolni), s barátjukat a gyanakvás légkörében elítélik: Szibériába kerül. Az „árulás” miatt érzett büntudatot próbálják „kibeszélni” magukból, de akaratlanul is önmaguk felett ítélik meg az egykori elválaszthatatlan jóbarátokat. Ajtmatov drámájában, mint több korábbi művében, az emberség tartalma áll a középpontban. Maga szinte ars-poetica-szerűen meg is fogalmazza szándékát: „Joszif Tatajevics: Mire tanítson a mi művészetünk? Becsületességre, hűségre, önfeláldozásra, állhatatosságra, jellemzilárdságra, és végül hősiességre. Hősiesség nélkül nem tudom elképzelni a mai ember arcúlatát, napjaink emberét... Itt vagyunk mi, végigharcoltuk a háborút, talán nem vagyunk alkalmasak követendő példának? Mambet: Úgy van, én is teljesen egyetértek ezzel: a művészet nevelje az emberben a legigazibb erkölcsi értékeket. De hogyan — ez a kérdés! A művészet örök kérdése. Mindaz, amit itt ilyen szenvedélyesen felsoroltál, egy szóban összefoglalható: emberség. Igen, igen, emberség. En ebben látom a művészet legfőbb szerepét.”

Az emberség és hősiesség ilyen finom szembeállása nem véletlen. Valójában, Ajtmatov számára ezek a fogalmak, illetve erkölcsi tulajdonságok nem zárják ki egymást. Számára a belső összefüggések és a meghatározott történelmi körülmények között egy emberben kifejeződő formák érdekesekek.

A hősiesség tartalmának árnyaltabb bemutatása természetesen számos dramaturgiai változást von maga után. Eltűnőben van a kiemelkedő hősök, valamint a néptömegek romantikusan felfogott megkülönböztetése, a széles ecsetvonásokkal megrajzolt történelmi tabló, egyszerűsödik a cselekmény, az író figyelme egyre inkább a belső, pszichikai folyamatok felé fordul. Ezt éreztük már a *Csendesek a hajnalok* megrendítő képeiben, de még jobban megmutatkozik ez a tendencia Mihail Roscsin *Szerelvény a hátszországba* című drámájában is. (1975-ben, a győzelem 30. évfordulójára írta Roscsin ezt a darabot, s ugyanabban az évben mutatta be a moszkvai Szovremennyik Színház. A Magyar Televízió három évvel ezelőtt vitte képernyőre a tragédiát) Roscsin a hősiesség, az erkölcsi nagyság példáit nem a frontharcosok körében, nem a pillanatonként ismétlődő életveszély keretei között, hanem a Moszkvából a hátszországba evakuáló asszonyok, egy kitelepülő gyár leendő munkásnői között találta meg. Születés és halál, mindennapos veszekedések, „vodkázások” és majdnem naturáisan hétköznapi életmozzanatok adják a darab külső kereteit. Emberi gyengék, mosolyogtató és bosszantó fogyatékoságok hitelesítik a messiási ismeretlenbe utazó asszonyok hősiességét, ami nem egyéb, nem több, mint az élethez való ragaszkodás, a hit és továbbélés vágya.

A drámában tulajdonképpen kevés történik. A vonat 1941 őszén, a háború legnehe-

zebb heteiben kelet felé tart. A szereplők — nők, öregek, gyerekek — kényszerű semmittevésben, bizonytalanságban, de valami retentő, elszánt élniakarásban utaznak. A csüggedés, kishitűség természetesen ebben a vaggonban is felüti a fejét. Kínzó vágy — hallani végre jó hírt — és haragos szegyen tölti el az utazókat az újabb kudarcok hallatán. De mindig van valaki, ki erélyes, okos szóval, tréfával vagy éppen új témával megkísérli feloldani a belső, a robbanás határáig növe feszültséget.

Megint más oldalról él a háború élménye Arbuzov drámájában, *Az én szegény Maratom...* című művében. Marat, Leonyidik és Lika az ostromlott Leningrádban találnak egymásra, kötnek szoros barátságot. De a közös álmodozások, a hármójukat összefűző közös élmények csak ürügyet szolgáltatnak ahhoz az önvizsgálathoz, amely a háború utáni nemzedéknek — úgy tűnik — elkerülhetetlen kötelessége.

Arbuzov drámája 1965-ben született, figurái, konfliktusai mára már ismert, megszokott képletek: a körülményekbe beleszokó, önmaga álmait feladó „konformista” („Elfáradtam... azért, mert az ember leginkább akkor fárad el, ha egy helyben áll!”), a mindig megújulni kész, önmagával és a világgal állandó harcban álló „dühöngő” fiatal és a kettejük között őrlődő, de végül is az értékesebbet, igazabbat választó harmadik. Ismert képlet — Arbuzov drámája azonban ma is érdekes, izgalmas. Miért? Talán azért, mert az akkor negyvenévesek közérzetét elemző önvizsgálat, az akkor feltett, de kelletlenül meg nem válaszolt kérdések logikusan vezetnek el a mai elemzésekhez, mintegy megvilágítják a mai morális érzékenység kifejlődésének útját. Megharcolni a harcot, s aztán békében elfogadni a viszonyokat, tudomásul venni a feltételeket, vagy keményen birkózni önmagukkal és másokkal a jobbért — csak látszólag könnyen eldönthető kérdés. Arbuzov arra figyelmeztet: a leegyszerűsítések, a hamis belső béke vezethet igazi kudarchoz, a csata igazi elvesztéséhez.

Ez, a „kívül-belül harc” élménye, az önmagunkkal, a megszokásokkal, beidegződésekkel való szembenézés igénye teszi olyan érdekessé az úgynevezett „termelési” drámákat is. Nem tagadható: a magyar olvasó, színházlátogató számára ez a szovjet esztétikai és kritikai szakirodalomban elfogadott terminus technicus nem hangzik túlzottan jól. A szematizmus korszakát idézi, azt az ábrázolásmódot, amely a termelő, dolgozó embereket elsősorban a munka külsődleges dologi oldalai felől mutatta be, olyanokként, akik az újabb és újabb munkasikerek, termelési rekordok elérésében csakis a sötétben bújáló ellenség szabotázsakciója akadályozhat meg. A munka — ennek az ábrázolásmódnak a receptje szerint — a boldogság közvetlen forrása, az alkotó, vidám élet feltétele. De a magyar olvasó, néző számára idegen ez a műfaji megjelölés azért is, mert azt sugallja, hogy a drámái mű témája maga a termelés, a munka, a konfliktus az emberi alkotó, teremtő erő és a külső természeti világ között. Valójában: azok a színpadi alkotások, amelyek az újat alkotó embert a *munkájában* mutatják be: emberek közötti konfliktusokat ábrázolnak, különböző erkölcsi értékrendű, szokásokkal, vágyakkal rendelkező emberekről szólnak. A meglehetősen terméketlennek és lényegtelennek tűnő terminológiai meditációt félretéve, most arra szeretnénk a figyelmet fordítani, ami különösen fontos ezekben a művekben: megváltozott a munka, a dolgozó ember konfliktusainak ábrázolása, a termelési rekordok, az „ezer százalékok” helyett a mindennapok útvesztőiben bolyongó ember realista bemutatása kerül előtérbe. Nem is munkaszervezési kérdésekről van ezekben a drámákban szó, nem egyszerűen arról, hogy lehetne jobban is dolgozni. Sokkal inkább arról, hogy gazdasági gondjaink, kérdéseink elemzésekor morális tényező sem hagyható figyelmen kívül. Az ember, a termelőember nemcsak homo oeconomicus, hanem homo moralis is.

„Egy tört széke van, hogy begyűjtsen”

Arról kérdeznék e drámák írói, hogy valóban tulajdonosai vagyunk-e gyárunknak, építkezésünknek, s arról: képesek vagyunk-e napi, rövid távú (és személyes) érdekeinket alárendelni egy nagyobb közösségnek. (Sajátos módon a szovjet irodalom előbb és sokoldalúbban ábrázolta az érdekviszonyok problémáját, mint a közgazdasági szakirodalom.)

A munka, a dolgozó ember alkotó öröme a harmincas évek óta különös helyet foglal el a szovjet művészetben. Korábban elsősorban a filmművészet klasszikusai (D. Vertov, Dovzsenko és mások) alkotásaiban találkoztunk az alkotó ember örömeinek és gondjainak bemutatásával, ma elsősorban a dráma ad képet a munkájában újat kereső ember gondjairól, a munkához való szocialista viszony kialakulásának korántsem ellentmondás- és konfliktusmentes útjairól. Ezek a drámák közel állnak a publicisztikához. Any nyiban persze, hogy nagyon is aktuális kérdéseket feszegetnek. (Hogy mennyire aktuálisakat, azt mutatja az a tény, hogy A. Gelman *Egy pébé-ülés jegyzőkönyve* című darabja után a szovjet központi lapok, a rádió és a televízió tíz és tízezerrel kapták a leveleket a nézőktől — vitatva, vagy igazolva a szerző koncepcióját.) Ezek a darabok — maradjunk most csak Gelman három, nagy visszhangot kiváltott munkájánál: *Egy pébé-ülés jegyzőkönyve*, *Visszajelzés*, *Mi aulirottak* — azonban nemcsak aktuálisak. Aktuális lehet egy jó riport is, vihart is kavarhat, esztétikai értékelése azonban több, mint indokolatlan volna. A többi, ami szenvedélyes állásfoglalást vált ki nézőből-olvasóból nem is csupán a kritikus hangvételben, visszás jelenségek alapos elmarasztalásában van. Ezeknek a daraboknak a szemléleti újdonsága a figyelemre méltó. Az a szemlélet, amely — mert az élet alapos ismeretére épül — nem magára a munkaproblémára irányítja a néző figyelmét. Mindegy, hogy beruházásról, munkaszervezésről, minőségről van-e szó, a lényeg: a munka szocialista jellege nem direktívák útján, hanem éles morális harcokban születik meg — s ezekben a drámákban sohasem elvont moralizálásról van szó: valós anyagi, egzisztenciális érdekek csapnak össze, nincs deus ex machina, a helyi tévedéseket bölcsen felülbírálló és a problémákat mégiscsak megoldó „felsőbbsség” sem makulátlan. Ezekben a drámákban mégiscsak a morális tényezők iránti érzékenységre figyelhetünk fel. A *Visszajelzésben*, Sonsakov, a megyei pártbizottság első titkára némileg önkritikusan is megfogalmazza az író, s egyben a társadalom véleményét: „Az igazság kimondásához nem kell se technikai apparátus, sem építőanyag-készletek. Egyszerűen csak becsület kell és megfelelő bátorság. Ha ma kizárjuk életünkéből, dolgainkból az elemi hazugságot, akkor ennek, szilárd meggyőződése, gazdasági eredménye is lesz.”

Ezekben a „termelési drámákban” sokszor találkozhatunk a magyar irodalmi és filmművényekből ismert „nehéz emberekkel”. Ismerősek és szimpátiikusak, bár tudjuk: erőfeszítéseiket nem koronázza mindig siker, s nem is mindenben van igazuk. De ezeknek a daraboknak a sikere éppen abban rejlik, hogy írójuk nem kísérli meg az irodalomból származó „erkölcsi elégtétellel” kárpótolni őket — mert az élet sem segíti őket mindig diadalra. Konfliktusaiuk emberiek, hétköznapiak, útjuk, sorsuk sem térhet el tehát a tipikustól.

Emberség és erkölcsi tartalom kérdéseire összpontosítja figyelmét a szovjet dráma, természetesen tehát, hogy a magánélet szférája is írói bonckés alá kerül. Raszputyin, Druce, Trifonov, Vampilov nevét és darabjait jól ismeri a magyar közönség. Az ő (és más szerzők) darabjainak domináns vonása, hogy a barátság és a szerelem (házasság) témájának értelmezésének mindegyikük nagy figyelmet szentel. A barátság az orosz és szovjet irodalomban mindig is fontos témának számított. Ma olyan szerzők számára, mint Druce, Ajtmatov, Vampilov, a barátság elsősorban az őszinte emberi kapcsolatot jelenti.

Vera Panova *Szállnak az évek* című drámájában, Arbuzov már említett művében, Vampilov *Vadkacsavadászatában*, Ajtmatov *Ut a Fudzsijamára* című tragédiájában, Druce *Az a legszentebb* vagy *A lélek ünnepe* című színműveiben az emberi kapcsolatok őszinteségéről, ennek igényéről, a barátok felelősségéről rendkívül súlyos gondolatokat fogalmaznak meg a szereplők. Mintha belefáradtak volna a szép és kellemes társalgásba, a tősztok ünnepélyességébe — a barátok (ha valóban azok) kíméletlen őszinteséggel olvassák egymás fejére a másik gyengeségét. Vampilov *Vadkacsavadászatában* Zilovnak, a darab főhősnének teljes erkölcsi őszszeomlását nagymértékben az idézi elő, hogy a hazugságoknak azt a rendszerét, amelyet ő jellemgyengeségből fölépít, végül is senki sem leplezi le, a főhős maga fárad bele önmaga gyengeségébe, válik erkölcsi hullává. Az őszinteséget tartja a szovjet drámaírók többsége a szerelem, a házasság alappillérnek is. Emil Broginszkij és Eldar Rjazanov *A képmutatók* című tragikomédiájában a volt házastárssal először boldogságot, azután pedig újbbli vonzalmat hazudnak egymásnak. Komédiába illő kalandjaikon azonban a néző igencsak kényszeredetten nevet: a hazugságba kényszerülő emberek olyan hálót fonnak maguk köré, amely végül is érzelmeiket, erkölcsi tartásukat fojtja meg, s válnak másokat és önmagukat becsapva képmutatókká, akik képtelenek normális emberi kapcsolatokat fenntartani. A hazugság végzetes következményei Vera Panova *Szállnak az évek* című lírai szép darabjában elfojtott tragédia formájában jelennek meg s a felelősséget vállalni képtelen Bakcsygin „csak” egy sokat ígérő és feltételek nélküli szerelmet öl meg hazugságával. A *Visszajelzésben* Gelman a közéleti hazugságok következményeiről kevésbé líraian szól, a karrierizmusból, kényelemből, vagy egyszerűen gyávaságból hazudókat a színházi vádlottak padjára ülteti, s nem kétséges: ez a társadalom ítélete is.

Napjaink szovjet drámája elsősorban az erkölcsi érzékenység, a személyiség felé forduló, növekvő figyelem tekintetében egységes. Tematikai és stílári szempontból rendkívül sokszínű. Ha valami rokonságot a különböző stílustörékvések között mégis fellelhetünk, az elsősorban a teatralitás és a pátoz elutasítása. Hétköznapi emberek ismert, mégis művészigleg mélyebben átélt, megfogalmazott konfliktusai, kis és nagy vágyai jelennek meg a mai színpadon — mégsem szürkén, az élet pusztá utánzásaként. Fontosat mondanak el: azt, hogyan válik filozófiailag megalapozott erkölcsi értékrend társadalmi valósággá, milyen konfliktusokon keresztül tör magának utat az új, milyen áldozatokkal és buktatókkal jár a régi és az új harca. A mai szovjet dramaturgia nem él a modern nyugat-európai színház fogásaival. Nem sokkol, nincs időjáték, a groteszk vagy az abszurd elemekkel is csak elvétve találkozunk. Ezek nem is hiányoznak, mert a gondolatok súlya, az alkotók művészi felelősségtudata ezeket a formai zsonglörködéseket nem is igen teszi lehetővé. Ha valamit mégis hiányolunk: az a szatirikus hajlandóság, a kritikai fegyvertár szűkössége. A színházat a Szovjetunióban nagyon komolyan veszik, annyira komolyan, hogy majakovszkij méretű szatírával, de még a goli hagyományok folytatásával sem igen találkozunk. Vannak persze szellemes replikák, de a szovjet drámaírók többsége még túlságosan közel áll a napjaink társadalmi valóságát ahhoz, semhogy napjaink Oszta Benderein (akik ma is léteznek) mulatni és mulattatni tudna.

Teljes képet adni e rövid ismertetés keretében a mai szovjet drámáról nem lehet, célunk is csupán néhány gondolat, néhány karakterisztikus jellemvonás felvillantása volt. A részletesebben tájékozódni kívánóknak a Szovjet Irodalom című folyóiratot és a mai szovjet drámák ez évben megjelent antológiáját ajánljuk.

Kiss Aurél

Kertész Ákos:

Kasperek

Kertész Ákos jó elbeszélő, a szó eredeti értelmében. Mielőtt eldöntené az olvasó, hogy egyáltalán tetszik-e neki egy-egy Kertész Ákos-írás, egy bizonyos: érdekesnek találja, sőt érdekeltnek találja önmagát benne. Nem másodrendű szempont ez, mert érintett szerzőnk nagy mesterségbeli tudására vall. Ez a tudás kamatozik Kertész Ákos új kötetében, a *Kasperekben* is. A legelső szinten a hangnemi változatoság ragadja meg az olvasót. A bevezető kisregény (*Aki mer, az nyer*) meglehetősen könnyed hangvételű, de sokban emlékeztet a korábbi, *Névnap* című drámára. Hozzá kell azonban fűznünk, hogy gyengébb annál, elsősorban a sok sztereotip elem miatt. Ami mégis értékes alkotássá teszi, az a sajátos komikum, amely a természetes és a szokatlan jelenetek groteszk egymásba fonódásából ered. Az ezt követő elbeszélés (*A világ rendje*) ironikus hangvételű: „a világ rendje” azáltal áll helyre, hogy az ember józan gondolkodásától vagy emberi érzelmeitől visszatér állati ösztöneihez. Nagyon lényeges kérdéseket vet föl az író. Élüket némiképp tompítja, hogy az első három írásban a végtelen hosszúságú mondatok olykor modorosnak tűnnek föl, helyenként bőbeszédűek is. A címadó novella stílusban és hangnemben eltér az előzőektől: a mondatok tömörebbek, s a többi elbeszélés groteszkbe hajló komikuma után erre sokkal inkább a humor a jellemző. A komikum még a kötet befejező művében, az *Özvegyek* című drámában is lényeges elem, sőt itt mélyül el igazán. Csak egy példa: talán nem bemagyarázás, ha Anna és Hanna szembeállításában egészen finom Shakespearepersziflázst érzünk.

A kötet írásainak világa, a munkás- és a művészélet ismerősek Kertész Ákos előző műveiből. A megközelítés módja is hasonló: szerelmi kalandokból bontakoznak ki a szereplők egyéb alapproblémái. Az író többnyire mégis elkerüli az önismétlés csapdáját. A testi szerelem és a házasság témája *A világ rendjében* válik kulcsfontosságúvá, s ez az egész kötet gondolatvilágát elmélyíti. Ezt az elmélyítést némelyik írás túlzott könnyedsége szükségessé teszi: az *Aki mer, az nyer* néhány részletében borotvaélen táncol közhelyek és közhelyparódiák között.

A különböző lelki folyamatok úgy tűnnek föl e művekben, mintha egyetlen emberben játszódnának le: az egyik szereplőben megjelenő érzelmi mozzanat vagy gondolat a másik szereplőben folytatódik. Így csapnak össze az emberi sorsok már a bevezető kisregényben. Ehhez szükséges az író kitűnő szituációteremtő készsége, amely például a *Pillanatkép* című novellában is megmutatkozik. Ez a „pillanatkép” — ha nem olyan mély is, mint Kertész legjobb művei — emberi sorsokat

mutat föl. Az író azonban ezen is túllép: a sorsok pillanatnyi összefonódását, a véletlen emberi találkozások kisüléseit is hitelesen rögzíti. Szerkesztőelvére jellemző, hogy egyetlen alaphelyzetből bontja ki mindazt, ami a szereplők sorsában közös. Ez áttételes módon még a címadó novellára is jellemző: romantikus színezetű történet egy jólelkű öregemberről, aki csak a kutyákban találta meg azt a társaságot, amelyet az emberektől hiába várt. Az emberi sorsok összecsapása az *Özvegyekben* a leghevesebb. A négy szereplő viszonyát bizonyára világosabbá tette volna, ha többet tudunk az őket összekapcsoló Kassai Kornélról. A jellemek megformálása azonban így is értékesé teszi a drámát. Hanna útja, alakja a művészetért mindent odahagyó ember jó szándékának kudarcát mutatja. Anna sorsa azt példázza, hogy a szabályosra kerekített élet embertelenné válhat. Anyuska karaktere az anyai szeretet hatalmának végességét jelzi: Róza azt az illúziót látszik cáfolni, hogy a jó-

szívű, önzetlen szerető „végső menedék” lehet.

A kötet központi problémája az emberiség kérdése. Kertész Ákos nem elvontan, hanem konkrétan, mai társadalmunkra vonatkoztatva közelít hozzá. Az *Aki mer, az nyer* kulcsfigurája Vukovics, a gyöngé, de ravasz kisember. A homo ludens az eszménye, számító módon gondolkodik, nincs benne részvét. A testi szerelem már itt a kötet egyik vezérmotívumává válik, és — bár a további írásokban helyenként túlhangsúlyozottnak érezzük — sokféle jelentést hordoz. Vukovics esetében még póttévékenység, az *Özvegyek* Rózája már tiszta humánusát jelzi vele.

Kertész Ákos nagy kérdése tehát — leegyszerűsítve — így hangzik: hogyan érhető el az emberség mai társadalmunkban? A mi kérdésünk pedig az, hogy az író válaszol-e erre. A kötet első három írásában inkább csak a problémafelvetés a szembe-szökő. *A Kasperek* már inkább „felelő”, mint „kérdő” novella. Kedves tanmese,

de egy kissé leegyszerűsített. A kötet egészében, az előző novellák erotikus töltése után, oldó, frissítő szerepe van. A hős azonban lényegében Kertész Ákos megszokott hőse: az önmegvalósítást öntudatlanul próbálgató ember. Ha a novellában kirajzolódó parabolaív egy kissé sablonos is, a részletek élettel telítettek. Nem hordoznak igazán mély mondanivalót, de kedvesek, emberséget sugárzóak. A emberség tehát a legnyomorúságosabb körülmények között is megvalósul, és akaratlanul is például állítja önmagát — sugalmazza a novella.

Ezután jön az antitézis: az *Özvegyek*. Aki azonban a kötet eddigi gondolatainak elmélyítését várja, némileg csalódik. Kassai alakjának háttérben hagyásával talán éppen a lelektani és társadalmi szempontból egyaránt leglényegesebb problémát kerülte meg Kertész Ákos. Az író további művei talán ilyen szempontból is teljesebbek lesznek majd. (*Szépirodalmi*, 1979.)

D. Rácz István

A „cinizmus” és az „irónia” védelmében

Széljegyzetek Kerékygyártó István „Az ironikus életformától a cinizmusig” című cikkéhez. (Palócföld, 1980/4.)

Minden kijelentés értelmességének előfeltétele, hogy a „közlő” és annak „befogadója” kimondatlanul is egyfajta hallgatólágosan érvényes konszenzus (közmegegyezés) alapján akár a kijelentés egészének, akár alkotóelemeinek (így a meghatározott fogalmakat jelölő szavaknak) és ezek összekapcsolásának értelmezésében legalább alapjaiban egyetértsen. Egyszerűen: azt értse meg a másik szavaiból, amit az velük mondani akart. Ha ez a feltétel nem teljesül, kezdődik a mindennapi pongyola szóhasználatból fakadó s unalomig ismert önmagyarázó-önmentegítő önértelmezgetések zűrzavara, a „tulajdonképpen én így mondtam, de valójában így és így gondoltam”, a „lehet, hogy rossz szót használtam” — stb. típusú — többnyire minden határozott kijelentést kontúrtalan szokásába, végeérhetetlen kimagyarázkodásmasszába belekutyuló szájdíaré. Aki csak egy kicsit is foglalkozott klasszika-filológiával, aki csak egyszer is vette a fáradságot, hogy bepillantson, mekkora tudományos nehézséget okoz a Biblia egy-egy óhéber, arámi vagy görög fordulatának hiteles megértése-értelmezése, aki csak egyszer is hajlandó belelapozni egy Platon-, egy Arisztotelész-, egy Hegel-kiadás (csak könnyen hozzáférhető, magyarul a közelmúltban megjelent példákat említék) jegyzeteibe-kommentárjaiba, könnyűszerrel meggyőződhet róla, mennyire bonyolult, sokszor hosszú életet igénylő tudományos feladat egy-egy látszatra magától értetődő terminus *igazi* jelentésének megfejtése. Nem azért, mert — mint a hazai elmélettelenes közvélemény még ma is hiszi — a fogalmazás szándékoltan pontatlan, homályos, „arisztokratikus”. Hanem mert minden szó, miként minden egyéb jelentéshordozó közlés értelmét az a szöveggörnyezet határozza meg, amely övezi. (Szándékosan nem azt írtam, hogy „amelyben elhangzik”: ma már külön tudomány, a paralingvisztika foglalkozik a nem szóbeli megnyilatkozások jelentésével, értelmezésével; s ma már közhely, hogy a szavak fogalmi értelme mellett ugyanakkora, esetenként pedig nagyobb jelentősége lehet az intonálási módnak, a kijelentés *fogalmi* „tartalmával” ellentmondó apró szemvillanásnak vagy fejmozdulatnak, lehet „csúnya” szavakkal becézni és „szép” szavakkal megvetést-becsmérlést kifejezni, stb.).

Különösen nagy és kínos zűrzavart eredményez, ha egy-egy évezredes hagyományra és sokszoros filozófiai elemzésre visszatekintő fogalmat magába szippant, asszimilál a mindennapi nyelvhasználat. Természetesen, kiszakítva az összes, eredeti értelmét meghatározó szöveggörnyezetből, kritikátlanul, vulgarizálva, primitíven aktualizálva. A jobbik esetben az efféle átértelmezést „szakemberek” végzik el, — így történhetett meg, hogy (mint századunk egyik legnagyobb klasszika-filológusa, Loszev vaskos monográfiában bizonyította) Platon filozófiai rendszerének egyik legbonyolultabb és legfontosabb alapfogalma, az *Idea* még a filozófiailag „kiművelt emberfők” fejének több-

ségében is az eredeti „terminus technicus” reneszánsz kori, neoplatonista — és filozófusok által félreértelmezett, félreértett formájában — él és használtatik mind a mai napig. A rosszabbik esetben ezt az átértelmezést „laikusok” végzik el. Úgy, hogy pl. Epikurosz nemes és mély gondolatait az erkölcsstelen élvhajhászok „elméleti” öngazolásává („epikureista disznó”...), az antik sztoikusok (Seneca, Epiktétosz stb.) filozófiában vigaszt kereső keserűségét az élettel szembeni közönyösség apológiájává, a görög szofisták komoly problémafelvetéseit a szavak csúrés-csavarásának „mutatványává”, Fichte „tökéletes államról” alkotott utópiáját vagy Nietzsche „emberebb emberről” („Übermensch”) megalkotott-megszenvetett álmait a fasizmus (Rosenbergnek köszönhető) igazolásává züllesztette le.

Nem kétlem, hogy Kerékygyártó István „cinizmust elítélő” cikke a legjobb szándékból fakadt. Csak egyetérthetek vele, amikor ezt írja: „Sohasem igazolhatjuk a semmilyen értéket nem tisztelő, minden eszményt s bevett szokást keserű kiábrándultsággal kigúnyoló magatartást”, a „terméketlen tagadást”, az „érzelemellenességet”. Vagyis: csak egyetérthetek vele bizonyos általa észlelt és napjainkban társadalmi méreteken terjedő, ismét módba jövő jelenségek *erkölcsi* elítélésében. Igaza van akkor is, amikor fölteszi (bár sajnálatosan, válasz nélkül hagyja) a következő kérdést: „Miért van az, hogy az alkalmazkodó, mindig mindennel egyetértő embereknek soha semmi bajuk, holott magatartásuk a lehető legidegenebb egy humánus társadalom szellemétől, ugyanakkor a szókimondó, kezdeményező, kockázatot vállaló embereket összeférhetetleneknek tartják, akikkel nem lehet együtt dolgozni, akiktől ajánlatos minél hamarabb megszabadulni?...” S akkor is igaza van, amikor (sajnos, megint csak a kérdés föltételéig jutva el), fölteszi: „Miért nem veszi föl a legtöbb ember a körülmények és viszonyok megváltoztatásáért, vagy miért nem adják vissza megbízatásukat, ha nem látnak reményt arra, hogy feladatukat jó lelkiismerettel elláthatják?” Csakhogy — ezt most már én kérdezem a szerzőtől — mindeközben miért nem olvasta el figyelmesebben (ha már megírta) cikkének utolsó bekezdését? Ott is azt a félmondatot, mely szerint „a kérdések pontos megfogalmazása... erkölcsi kötelességünk”. Ő ugyanis épp ennek a magaalított követelménynek, a „pontos megfogalmazásának” nem tesz eleget. Rendre „cinizmusról”, „megvető iróniáról” beszél az általa bírált s szerinte mindinkább terjedő társadalmi magatartásformákat jellemezve. Csakhogy a „közérthetőség” látszatát kelve oly magától értetődősséggel használja ab ovo minősítő kategóriákként ezeket a fogalmakat, hogy ezzel — még a „megvető irónia” relatív létjogosultságának következetesnek ugyan nem mondható, ám legalább toleráns deklarálása ellenére is — tökéletes fogalmi zűrzavart teremt. Okvetlenülkező szörszálhasogatás volna részéről a fogalmi tisztaság vagy a fogalomhasználat tisztázásának számonkérése? Valóban magától értetődik, hogy mi a „cinizmus” és a „megvető irónia”, s magától értetődik, hogy ezek *ma, hic et nunc*, a mi viszonyaink között egyértelműen negatív mentalitások, magatartásmódok? „Miből születik újra a cinizmus? .. Azokból a hamis emberi viszonyokból, amelyekben a szavak és a tettek közötti feszültség és ellentmondás az értékes emberi létforma kialakításának lehetőségét gátolja, s az üres szerepjátszás válik kizárólagossá.” (Kiemelés tőlem. — K. Cs.) A fenti kérdést és a rá adott feleletet nem én fogalmaztam meg, hanem Kerékygyártó. Bár az én gyalog, konkrétabb kifejezőmódot jobban kedvelő

elmémnek az ő válasza túl általános, feltételelesen mégis elfogadom. Elfogadom azért, mert — a „hamis emberi viszonyokra” történő utalásával — ő maga teszi kérdésessé írása egészének fogalomhasználatát, s ő maga bátorít föl arra, hogy igenis merjek „szórszálhasogatni”, és merjem rajta számon kérni saját deklarált „erkölcsi köteleességét”, a „pontos megfogalmazás követelményét”.

Nem egy publicisztikai írás feladata, hogy a „cinizmus” és az „irónia” antikvitásig visszanyúló háromezer éves fogalomtörténetét összefoglalja és mondjuk az irónia szókratészi-kierkegaardi-romantikus-Thomas Mann-i, vagy a cinizmus Mandeville-i, szabatosan meghatározott fogalmát szembesítse ezek vulgáris, primitív köznyelvi használatával. Efféle igényt nem támasztanak Kerékyártó cikkével szemben sem, amennyiben írásában nem változtatná lépten-nyomon a fogalmak teoretikus és köznyelvi használatát, ha nem tenné azt (megtévesztve a tájékoztatlanabb olvasót), hogy a kettő végül is ugyanaz. Mégis, maradván a publicisztikai keretek között, merőben utalás-szerűen engedtessek meg fölhívnom a figyelmet az alapfogalmak „pontos megfogalmazásának” fontosságára.

Mindenekelőtt: hozzászólásom címét, melyben *védlemembe* veszem a Kerékyártó által elítélt jelenségeket (pontosabban: azok alább részletezendő pozitív tartalmait), nem a paradoxonok kedvelése, nem a polgárpukkasztás szándéka írta le velem. Pusztán szerény „plagizátora” vagyok azoknak az „érzelemellenesnek”, „konfliktuskerülőnek”, „üres szerepjátszónak”, „semmilyen értéket nem tisztelőnek” nem nevezhető gondolkodóknak, akik — természetesen nem az emberi magatartás, az egyéni vagy közösségi életforma általánossá abszolutizált normatívájaként — „cinikus” nyíltsággal vallották és hirdették a cinizmus és az irónia történelmi-társadalmi létjogosultságát, sőt, erkölcsi-gondolati magasabbrendűségét a szemellenzős lelkesültséggel, a naív altruizmussal stb. szemben. Soruk a „minden bevett szokást... kigúnyoló” Szókratészsal kezdhető, s hosszan folytatható az ókori görög „cinikus” filozófusoktól „a rossz világtörténelmileg pozitív szerepéről” elmélkedő Hegelen, a „közjót” az egyéni bűnök révén megteremthetőnek és megteremtendőnek tartó cinikus Mandeville-en, a politika és az erkölcs törvényeit elméleti tudatossággal elsűl szétválasztó Machiavellin, az erényekben csupán álcázott bűnöket, a képmutatásban pedig a bűn erény előtti hódolatát látó La Rochefoucaulton, a Mandeville „cinizmusáért” rajongó (cinikus?) Marxon, vagy — közelebbi példák — a szintén Mandeville cinizmusát igenlő magyar Heller Ágnesen (ld. *Portrévázlatok az etika történetéből*, Bp. 1976.) át, egészen az ismert magyar marxista filozófusig, Almási Miklósig, aki egyik szép esszéjének nem átalította ezt a „polgárhökkenőt” címet adni: *A cinizmus dicsérete* (ld. *Ellipszis*, Bp. 1967.). Jelzésnek, gondolom és remélem, ennyi is elég ahhoz, hogy illusztráljam, mekkora félreértések lehetőségét rejti magában, ha valaki nem „pontosan fogalmaz”. Hanem úgy, mint Kerékyártó István, aki — cikkéből kitetszőleg — a „pontos fogalmazás követelményét” csak másokra terjeszti ki.

Egyetlen mentalitás és életforma, így a cinikus és az ironikus sem létezik általában. Reakciók — szellemi-ideológiai és életgyakorlati reakciók — bizonyos adott, konkrét történelmi-társadalmi körülményekre. A szentimentális-moralizáló kritika (amiről Marx egész életében csak a legkiméletlenebb gúnnyal és megvetéssel beszélt), a bár jószándékú, de gyermekdeden naiv altruizmus, a szenvedő embertársainkkal szembeni jótékonykodásra buzdító fölhívások, vagy — frissebb példákkal élve — a 60-as–70-es évek fejkön virágkoszorúval közlekedő s ismeretlen embertársaikat is csókkal köszöntő (szelíd!) hippieje, a „ne háborúzz, inkább szerettezz” jelszava stb. stb. rokonszenvet érdemelnek ugyan (többet, mint amennyit nálunk akár hivatalosan, akár a közvéleménytől kaptak és kapnak), azonban a történelmi tapasztalatok szerint ettől még soha nem váltak valamelyest is hatékony ellenszereivé azoknak „a hamis emberi viszonyoknak, amelyekben a szavak és a tettek közötti feszültség és ellentmondás az értelmes emberi létforma kialakításának lehetőségét gátolja...” A legjobb esetben is csak egyéni életformát, egyéni lehetőséget, egyéni megoldást biztosítanak; lehetővé teszik — *egyéni* életprogramként — a bátor, sokszor heroikus *kivonulást* abból a társadalmi környezetből, amelyet *egyénileg* (erkölcsi és egyéb okokból) elviselni nem tudnak és akarnak, amelynek „cinizmusát”, „nihilizmusát”, „elidegenültségét” undorral eltaszítják, megváltoztathatóságában azonban nem hisznek. Ők soha nem cinikusak! Ők soha nem ironikusak! Ők hisznek benne, hogy teremthetők ember és ember között ki-nem-üresedett, formalitásoktól mentes, tartalmas emberi kapcsolatok, ők a kivonulás gesztusával teszik le a voksukat valamilyen másfajta életmodell lehetősége mellett, ahol a nevezetes kanti maxima értelmében ember az embernek csak célja lehet, eszköze nem, ahol lehetségesek olyan interszubjektív viszonyok, melyek közepelte az egyik ember a másik számára nem csupán arra való, hogy az „használja, elhasználja, kihasználja és fölhasználja”. S a másik oldal? A ki nem vonulóké? Azoké, akik élni akarnak a viszonyaik biztosította keretek között? Azoké, akik boldogulni akarnak, s ennek érdekében nap mint nap gondosan föl kell mérniük, mit kell tenniük boldogulásuk érdekében? Képzeliük magukat a helyzetükbe — a *helyzetünkbe*. (Nem nagy kunstszt, ki-vált az utóbbi.) Nap mint nap látják-látjuk, hogy a Kerékyártó által számon kért „helytállás” nem kifizetődő, hogy „a szókimondó, kezdeményező, kockázatot is vállaló embereket összeférhetetlennek tartják, akikkel nem lehet együtt dolgozni, akikről ajánlatos minél előbb megszabadulni”, hogy az ún. „nehéz emberek” eltökélt konokosága és bizonyított igazságukhoz való, meg-nem-alkuvó ragaszkodása valóban „naiv lelkek szorgalmi feladata”-ként könyveltetik el, hogy a

„megszállottak” sokszor vagy a kórházak idegosztályaira kerülnek, vagy — egyénileg még a jobbik eset — föladják és igyekeznek „beilleszkedni”, visszaállni a náluk tehetségtelenebbek sorába, alkalmasint — mert ez sem ritka — többszörös áron kamatoztatják tudásukat ott, ahol fűtyülnek a „szolgálati útra”, ha az értelem azt diktálja. Boldogulni akarnak, boldogulni, vagyis nemcsak megélni, szeretnék a bennük rejlő többlet el- és fölismerését. S mit tapasztalnak? „Az alkalmazkodó, mindig mindennel egyetértő embereknek soha semmi bajuk” — írja Kerékyártó. „Holott magatartásuk a lehető legidegenebb egy humánus társadalom szellemétől” — folytatja. Formállogikailag ebből efféle következtetések lehetségesek: a.) az általuk képviselt magatartás idegen egy humánus társadalom szellemétől; b.) a viszonyok, amelyek között ezt a magatartást képviselik, nem humánusak; c.) a társadalom *szelleme* humánus, „evilági helytartói” — márpedig nekik a mindennapi életgyakorlat során csak velük van dolguk — nem azok; d.) a társadalom szelleme humánus, „földi helytartói” magánszemélyként szintén humánusak, azonban a kétfajta „humánusságot” egymástól elválasztó „közlekedési rendszer” (magyarán: a közöttük levő *intézményrendszer*) el van dugulva, rosszul működik. S most folytassuk tovább a gondolatmenetet. Aki az előbbi négy, formállogikailag lehetséges következtetésig eljutott, annak az elsőt nyilván eleve el kell vetnie: elvégre ő épp azért képviseli a „helytálló” magatartást, mert ezt tartja adekvátnak egy „humánus társadalom szellemével”; elvetheti a második logikai lehetséget is, mert a magatartást, amit képvisel, azzal a szent meggyőződéssel képviseli, hogy humánus viszonyok között él, s ezek éppen ezt igénylik és várják el tőle; a harmadik lehetőség fölött már eltöprengt: a társadalom „humánus szelleme” nevében szembe szálljon-e annak illetéktelen „evilági helytartóival”, és az utóbbiak szembeszegülésével mit sem törődve, „nehéz emberként” verekedjen-küzdjön-hadakozzék, elmenvén egészen az Atyáuristenig, érvényt szerzendő a maga igazának (tehát ne a cinikus utat válassza), vagy törődjék bele, hogy ama „szellem” *amott* van, hozzá túl messze és magasan. „helytartói” meg itt, közvetlenül fölötte, és természetes élet- és boldogulásiigénye érdekében *cinikus* vagy *ironikus* tudattal igyekezzék berendezkedni az „ez van” világában. Marad a negyedik lehetőség. A két „humánusság” közötti torlasz meg- és belátása, s a gyakorlatban a furfangosnál furfangosabb kísérletek arra, hogy a „földi helytartók” humánusságát fölhasználva, sógorsági-komarsági-haveri alapon, fehérasztal melletti bruderkázások közben, kisebb-nagyobb mérvű „bevonások” („társaszerző” stb.) csáberejével, csúszópénzekkel és egyéb „illegitim” eszközökkel próbálja megélni azokat a részeket, melyeket az intézményrendszer-torlasz emelőinek trehány-sága esetleg szabadon hagyott. *Cinikus? Ironikus?* A lényeg szempontjából közömbös kérdés, egyéni alkatanak, humorérzékének, alapkedélyének a kérdése. Mert a lényeg egy: akár ez, akár az, nem elítélhető. Különösen erkölcsileg nem: sosem a tükör hibája, ha a belépillantó vasorrú bábara nem a szépséges tündérkirálynő tekintetét vizsgálja. „Miért van az”, hogy ez van? — teszi föl — cinikus? óvatosan? ironikusan? — nyitva hagyva a kérdést Kerékyártó István. Hadd válaszoljak én rá — nem cinikusan, nem óvatosan, nem ironikusan: mert nap mint nap kerülnék olyan választási helyzetek, döntéskényszerek közé, ahol — hacsak nem akarjuk beérni a „ius murmurandival”, a saját levükben fővők és visszafojtott indulataiktól füstölgők helyzetével — vagy *cinikusan*, vagy *ironikusan* kell megialnunk a kitűzött céljaink eléréséhez szükséges lépéseket. Máskülönben marad a szenvedélyes-patetikus (tehát se nem cinikus, se nem ironikus) asztalfölborítás semmi jóval nem kecsegtető gesztusa.

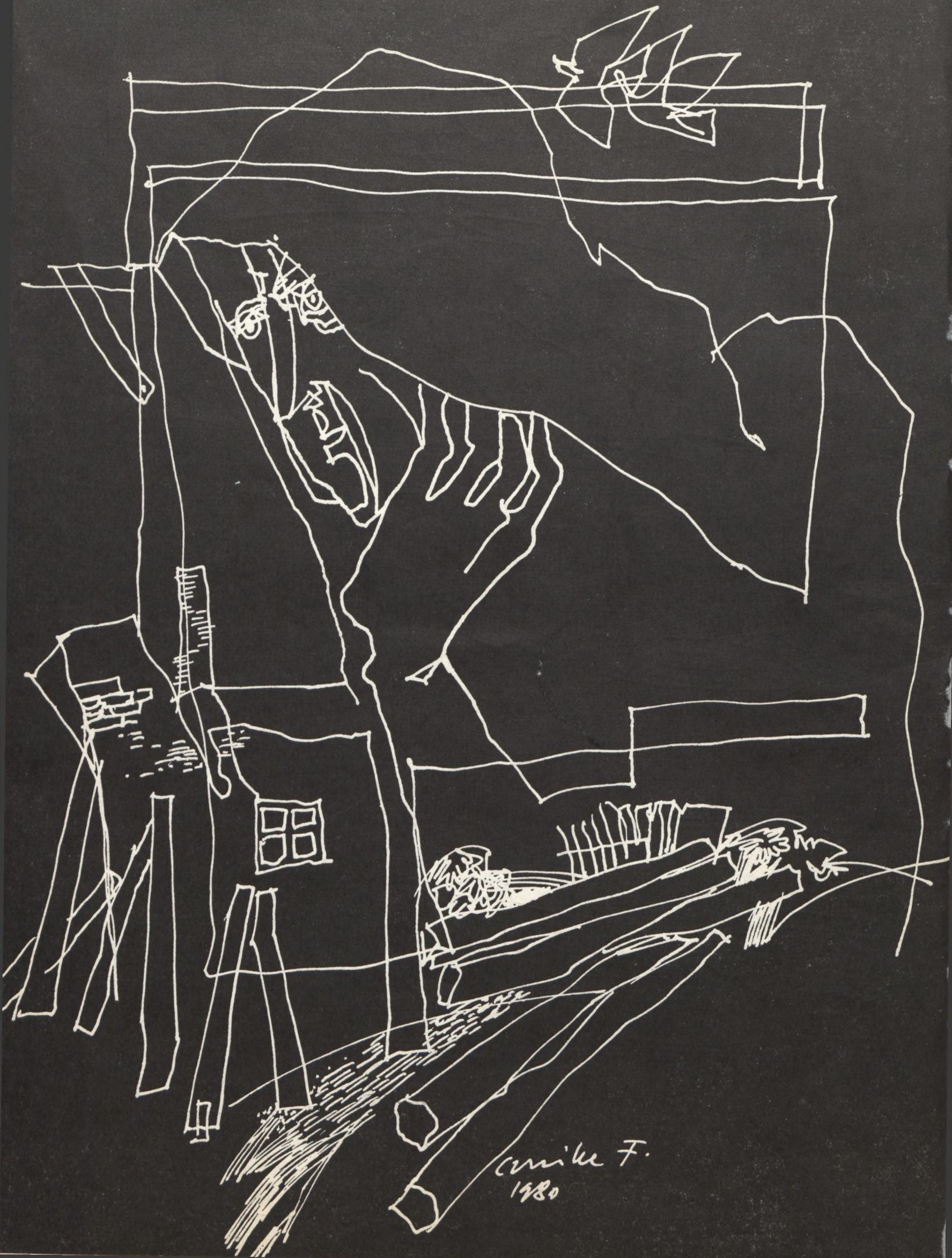
Kerékyártó István szerintem megengedhetetlen általánosítással írt a „cinizmusról” és az „iróniáról”. Cinizmus ugyanis többféle van. A filozófiatörténetben közismert, mekkora a különbség Franklin Benjamin önéletrajzában — az „anyagi haszon” és az „erkölcsi jó” apologetikus azonosításának — „naiv” cinizmusa és pl. Mandeville tisztánlátó cinizmusa között, amely — nem én, hanem Marx írta: „éppen makulátlan becsületességéből fakadt”. A fogalmi differenciális kötelező kellene legyen napjainkban is — még egy publicisztika keretei között is. A merő ostobaságból, szellemi-erkölcsi-lelki kiegészítésszerű fakadó, öncélúan-destruktív cinizmust magam is viszolygató mentalitásnak és életformának tartom, bár — közbevetőleg — ritkának is. és tiszta formában, az elmekörtáni eseteket leszámítva, megvalósíthatatlannak is. Igenlem ezzel szemben azt a „konstruktív”-ra törekvő, progresszív, naivitástól mentes cinizmust, iróniát, amely nagyon is konkrét *értékek* és tartalmas egyéni és társadalmi *célok* nevében és érdekében száll szembe „gúnnyal, cinikus hangvétellel a közhiedelem által fenntartott, elmúlt értékekkel” (*Esztétikai kislexikon*, Bp. 1973.) S igenlem azt a cinizmus vagy irónia formáját, öltött, erőtartalelő beállítottságot, amely ezekbe a formákba rejtőzködve kíván kitérni a csak energiaherdálásra alkalmas mellébeszélések, az inflálódott pátozós nagy szavak minden cinizmusnál és iróniánál visszaszűrő lavinái elől.

Úgy vélem, ellentétben Kerékyártó Istvánnal, létezik értelmes és konstruktív cinizmus is. És úgy vélem, szintén ellentétben Kerékyártó Istvánnal, hogy olyan korban élünk, amikor — sajnos — a mindenre rákérdező Szókratész okvetetlenkedő iróniája, a minden erény mögött álcázott bűnt szimatoló La Rochefoucault keserű erkölcsi cinizmusa, a politika és az erkölcs összeegyeztethetlenségét fölismérő Machiavelli cinizmusa, a közjót a magánbűnök szülőteként jellemző Mandeville tisztánlátó — noha kezvetlen — cinizmusa ma is lehet aktuális szellemi és gyakorlati életforma.

Könczöl Csaba

CVF. 1980

Cricket F.
1980